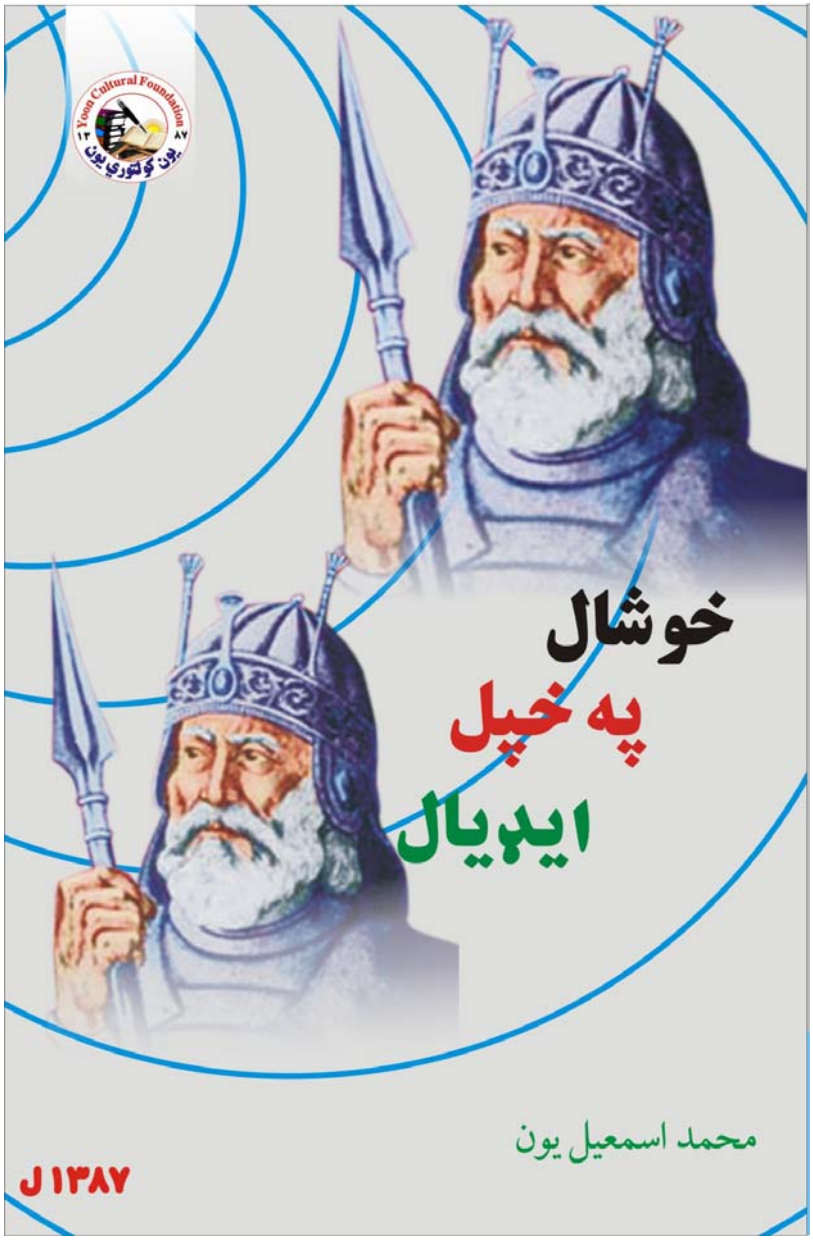

Yoon Cultural Foundation
۱۳۸۷
یون کولتوري یون
خوشال
په خپل
ایډیال
محمد اسمعیل یون
۱۳۸۷ ل

خوشال په خپل ایډیال

(د ماسټرۍ دورې لیکنې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

کتاب نوم:	خوشال په خپل ایډیال
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۳۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۳۲)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	پر دې اثر څو خبرې	الف
۲	د ماسټرۍ دورې دا لیکنې	۱
۲	د خوشال یو تصوفي شعر	۲
۳	تاریخچه سبکهای اشعار پشتو	۱۳
۴	د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونیتا	۴۲
۵	د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني...	۵۳
۶	ښه حاکم او د ښه حاکم په هیله	۶۵
۷	پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه	۷۱
۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸۸
۹	شاهنامه احمدشاه ابدالي	۹۶
۱۰	په لغمان کې د شولو کر	۱۱۶
۱۱	پټه خزانه تر عظیم الشان قرآن وروسته	۱۲۹
۱۲	د ځانځاني ښامار سفر	۱۴۹
۱۳	د خوشال د قصایدو روح	۱۶۷
۱۴	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۸۷

پر دې اثر څو خبرې

زمونږ په ځوانو فرهنګیانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی یون داسې ځوان دی، چې فرهنګ ته خدمت یې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعرۍ سربېره یې لیکنې کولې، کتابونه یې چاپول او په فرهنګي چارو کې یې برخه درلوده. زمانبه یاد دي چې کله په ۱۳۶۹هـ ش کال په کابل کې د یو شمېر خواخوږو فرهنګیانو له خوا د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی یون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنګي ټولنې د رهبري هئیت کې د یوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبیت کړ.

ښاغلي یون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې لیکلې دي، د ځینو خپرونو چلوونکی پاتې شوی دی، لنډه دا چې د خپل عمر زیاته برخه یې د فرهنګ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې لیکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته یې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي یون د ماسټرۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې یې د ببلابېلو مضامینو د کورنۍ کار په توګه یې تهیه کړې دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړې او د دې کتاب له لارې یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی یون دې خیر یوسي چې دا مقالې یې ساتلې دي، که نه وي د کورنۍ کار لپاره لیکلې مقالې څوک نه

ساتي، يا دا چې په ليکلو يې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا وړ ليکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.

ښاغلی يون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زيار ايستلی دی او د مجموعې په توګه يې د چاپ لپاره بيا کتلي دي او دا دی اوس چاپېږي، چې زمونږ نور فرهنګيان او فرهنګي کړۍ تر ې استفاده وکړي.

زه ښاغلي يون ته د دې مجموعې د تهيې او چاپ مبارکي وايم او فرهنګ ته د خدمت په لاره کې يې زيات بری غواړم.

په درناوي

سرمحقق زلمی هېواد مل

سریزه:

د ماستړۍ دورې دا لیکنې

تر یوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمریز کال د ښاغلي سرمحقق زلمي هېواد مل، استاد مکمل الکوزي او یو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو اودري څانګو کې یو ځل بیا د ماسټرۍ کورسونه پیل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او د یو شمېر نورو همسلکو پوهنځیو ځینو فارغانو په دې پروګرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسټرۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسټرۍ دوره تعقیب کړه او تر څلورو سمسټرونو منظم تدریس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ میاشتې موده نوره د تېزس لیکلو لپاره ځانګړې شوه، په مجموعي ډول دې دورې دوه نیم کاله دوام وکړ. دماسټرۍ دورې د تدریس په بهیر کې قدرمنو استادانو پر تدریس سر ببره د ببلابېلو ادبي موضوعګانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځینې یې د لنډو ارزونو، ځینو یې د څېړنیزو او ځینو نورو یې د تحلیلي لیکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهیر کې د ببلابېلو راسپارل شویو موضوعګانو په هکله لیکنې وکړې او اړوند

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهیر کې ځینې لیکنې داسې وې، چې په لاس لیکل شوې وې، یوازې یوه کاپي وه، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله، په دې ترڅ کې یو څو داسې لیکنې وې چې کاپي کولو ته یې وخت پیدا نه شو ، خو ځینې لیکنې چې په کمپیوټر لیکل شوې وې، یوه کاپي تر ې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن یې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو تر کتنې وروسته مور ته بېرته خپلې لیکنې راکولې، خو په دې بهیر کې ځینې لیکنې بېرته زمور له لاسه وتې او ورکې شوې دي. په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پر اوډون او بیا کتنه بوخت یم، نو د ماسټرۍ دورې پر لیکنو مې هم سترګې ولګېدې.هغه لیکنې چې په کمپیوټر کې خوندي وې او ځینې یې په رسنیو کې هم چاپ شوې وې، هغه مې بیا له سره وکتلې او منظمې مې کړې، خو په دې ترڅ کې پنځه شپږ عنوانه داسې لیکنې وې، چې ما دماسټرۍ دورې په بهیر کې پر ببلابېلو مسایلو لیکلې وې، خو د هغو په تر لاسه کولو بریالی نه شوم، سره له دې چې ما دخپلو لیکنو د خوندیتوب لپاره له پخوا نه پلان درلود ، خو دا لیکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پیدا مې نه کړې، سره له دې چې ددې لیکنو د ځینو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې،لکه لیک د خوشال له نظره ، د

پښتو ګرامر په اړه یوه لیکنه، د استاد الفت د یوه هنري نثر ارزونه او ځینې نورې لیکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زمونږ ځوان لیکوال باید هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنیزو او نورو هغو لیکنو چې پر بیا چاپ او خوندیتوب ارزي، ضرور د هغو یوه یوه یا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنیو کې چاپ شوي هم وي، باید چاپي او ناچاپي یوه یادوه کاپۍ ولري، کله که دی او یا هم نور څوک وغواړي دده د ببلابېلو لیکنو ټولګه یا ټولګې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر د پر لنډ، تنګ او مصروف دی، زمونږ راتلونکی نسل به تر مونږ څو ځله زیات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتیا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زمونږ هر لیکوال خپله ټوله پانګه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هیله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروفوي. پښتنو ته بلا د پر کار پروت دی، که زمونږ راتلونکی نسل پر ماضي مصروف شي، نو دهغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د یوه شعوري افغان په توګه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې کړي؟ ښه دي که خراب؟ نیمګړي دي که پوره؟ کره دي او که

ناکره؟ خپله یې باید راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکي پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له یوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته ګټه ورسي، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي ارامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر ګناهونو پرده وغوړوي او د ابدي نېکمرغۍ لاره به راته پرانیزي. دالیکنې زما دماسټرۍ دورې د هغو لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تدریس پر مهال دکورنیو دندو په توګه موږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسټرۍ دا دوره نه وای او یا هم د استادانو د زیار،زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټینګار نه وای، نو پوره یقین دی چې نه به دا لیکنې وې او نه به دا ټولګه. نو دلته ضروري ګڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېواد مل، پوهاند ډاکټر زبورالدین زبور، پوهنوال ډاکټره زرغونه زیور رښتین، استاد حبیب الله جاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمړ، استاد سعدالدین شپون، استاد اڅک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستری محمد حنیف اونورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقیم او نامستقیم ډول یې زه ددې لیکنو د لیکنې جوګه کړی یم، مننه وکړم او کورودانۍ ورته ووایم. د ماسټرۍ دورې له نورو

فارغانو څخه مې هم دمننې تر څنګ دا هیله ده چې د خپلې دې دورې لیکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې یو ګام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ایډیال)) په نامه ونومو چې اکثره لیکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معیارونه چې بابا د خپل یو ایډیال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بریده دی په خپله پر همغو معیارونو برابر او پوره دی، یانې د خوشال ایډیال خپله خوشال دی او کېدی شي محمد ګل خان مومند او ځینې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ایډیال شخص معیارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته د ډېرو خدمتونو په هیله

په درنښت

محمد اسمعیل یون

ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

د خوشال یو تصوفي شعر

خوشال بابا یو اړخیز شخصیت دی، خو د خوشال څو اړخیز شخصیت لا په هر اړخیز ډول څېړل شوی او شنل شوی نه دی. تراوسه پورې د ببلابېلو کورنیو او بهرنیو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسګونو مستقل او په زرګونو عنوانه متفرقه لیکنې چاپ شوي دي، خو بیا هم د خوشال شخصیت نورې څېړنې او شننې ته اړتیا لري. خوشال یو شاعر و، لیکوال و، تاریخپوه او ټبر پوه و، طبیب او رنځپوه و، جګړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، اروا پوه و، سیاستوال او سیاستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و" یانې هر څه و، خو تراوسه پورې لا د خوشال د شخصیت ډېر اړخونه ناڅېړلي او ناشنلي پاتې دي. د خوشال د شخصیت له دې ناڅېړلو اړخونو څخه یو هم د خوشال د شخصیت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم یو شمېر پخوانیو لیکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند، سید رسول رسا، امیر حمزه شینواري، سرمحقق زلمي هېواد مل او محمد آصف صمیم د خوشال د شخصیت دې اړخ ته هم نغوتې او اشاري کړي، خو لکه څنګه چې د خوشال د شخصیت د رزم او بزم خوا څېړل شوې، دا خوا هغومره نه ده څېړل شوې. حمزه بابا د خوشال

بابا د یوه تصوفي شعر پر یوه بیت: ((په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم ـــ چې له ډېرې پیدایۍ ناپدید شو)) ، یوه ځانګړې رساله لیکلې ده او دا شعر یې د وحدة الوجود او وحدة الشهود د فلسفې په رڼا کې څېړلی دی. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف کې د یوې ځانګړې طریقې خاوندان وو ، نو ځکه خو حمزه بابا ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود ، نو ځکه یې دا بیت په هر اړخیز ډول څېړلی دی. تصوف او عرفان په حقیقت کې د خوشال د شاعرۍ یوه ځانګړې او اساسي برخه ده ، چې د هغې د ببلابېلو خواوو له څېړنې او شننې څخه موږ ته یو متقي، زاهد ، پرهېزګار او صوفي خوشال راڅرګندېږي. د خوشال زیاتره تصوفي او عرفاني افکار د هغه رباعیاتو او څلوریزو کې خوندي شوي او بیا دې عرفاني رڼا غزلو ، قصیدو او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال په نړۍ کې (زرو غزلو) کې دا سې غزلې هم شته، چې ټولې تصوفي او عرفاني رنګ لري او دا سې غزلې هم شته، چې یو یا څو بیتونه یې تصوفي رنګ او خوند لري او نور بیتونه یې د ژوندانه نورو خواو ته وقف شوي دي. همدا عملیه پر ځینو قصیدو او د شعر پر نورو فورمونو هم تطبیقېږي. د غزل یوه ځانګړنه همدا ده ، چې د یو ټولیز او کلي ارتباط د ساتنې او پالنې ترڅنګ یې هر بیت یوه خپلواکه مانا هم لري. د خوشال بابا اکثره غزلې له

همدې امتیاز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو یوه کتاب نه، بلکې د کتابونو لیکنې ته اړتیا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلیاتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بیا به هم پام وړ شعرونه شي او که بیا یوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځیر شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال ګنې له تصوف پرته هډو بل کار نه دی کړی. دغسې که موږ د خوشال د شخصیت هر اړخ مطالعه کوو، نو له یوه بېل او ځانګړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کلیات پرې پیلېږي او پوره تصوفي او عرفاني مانا او رنګ لري:

صورتګر چې ښه صورت په دې وال ساز کا
کل عالم یې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اوربدنه د اواز کا

بنـــد پـــه بنـــد د لاســـو ګـــوتې وبلـــه کـــړدي
ســـر تـــر پايـــه درســـت صـــورت ســـره يـــو راز کـــا
کـــه څـــوک زر کتابـــه وکښـــي لـــه دې بابـــه
کـــه پـــه کښـــل شـــي زر بـــه نـــور پســـې اغـــاز کـــا
هـــر وښـــته چـــې پـــه صـــورت باانـــدې ليـــده شـــي
کـــه پـــرې ځيـــر شـــې د شـــناخت ور بـــه درتـــه وا ز کـــا
خـــاص بنـــده د خـــدای هغـــه ګڼـــه خوشـــاله !
چـــې د ځـــان پـــه معرفـــت يـــې ســـرفراز کـــا.

بابا ددې غزل په لومړي بيت کې د لوی خالق د قدرت علايمو ته اشاره کوي او وايي يو عادي انځورګر يا رسام، چې يوه تابلو يا انځور رسم کړي او هغه بيا چېرته په کوم دېوال يا نندارتون کې کېږدي او خلک يې نندارې ته راشي، نو ټول يې توصيف او ستاينه کوي. د رسام يو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاينو او مالي قيمت ارزوي، نو کله چې د يو عادي انځور خالق يا انځورګر په دومره ستاينو او قيمت ارزي، هغه لوی ذات چې ددې انځور، د انځورګر خالق او انځورګر دی، هغه به په څومره ستاينو او نمانځنو وارزي؟ خوشال بابا وايي: خلک د هغه

صانع، صفت او تخليق ته متوجه نه دي، چې له يوه څاڅکي څخه يې په څه نقش او طراز باندې انسان يا همدا انځورګر، چې يو عادي انځور يې جوړ کړی، تخليق کړی دی. انځورګر له ببلابېلو رنګونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت ګټه پورته کوي او تر يوه کړاو وروسته يو انځور جوړوي، خو لوی څښتن تعالی په خپل حکمت له يوه څاڅکي څخه داسې يو انځور يا انځورګر جوړوي، چې هغه بيا د نورو انځورونو د جوړونې وړتيا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورګر، انځور د بل انځور د جوړونې قابليت نه لري او يو جامد موجود ګڼل کېږي، خو د لوی خدای ﷻ ذات د انځور جوړونې قابليت بيا دا دی، چې په همدې يوه څاڅکي، خپل انځور ته سترګې، وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، ليدو او ګړېدا وړ کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اوربدو وړتيا پيدا کړي، لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابليت پيدا کړي. لنډه دا چې په دې يوه څاڅکي د خپل انځور ټوله ښکلا او ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وايي: که د لوی خالق ددې انځور يا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه وليکل شي او ان په زرګونو کتابونه، نو بيا به هم په دې انځور کې د لوی خدای ﷻ د قدرت د

ټولو عجاييو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای(ج) ددې انځور يوازې يوه وېښته ته اشاره کوي او وايي: که يوازې پر همدې يوه وېښته تحقيق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته ښکاره کړي. د انسان په وجود کې د وېښتو د شتوالي پر ضرورت او اهميت عادي وګړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبيبانو پوښتنه وشي، نو بيا به سړی پر خپل بدن د وېښتانو پر ګټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان يا طبيبان وايي: د انسان پر وجود چې هر څومره وېښتان دي، هر وېښته يو ځانګړی سوری لري، چې د انسان د بدن دننی او بهرنی دفاعي سسټم تنظيموي، يانې د انسان د وجود اړينه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د ګرمۍ او نورو عواملو له امله فشا راځي او خوله توليدوي، دا خوله د همدې وېښتانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وېښتان د بدن د تبخير په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بويونې په سسټم کې وېښتان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د يوه صوفي او طبيب په توګه د خدای د پېژندنې لپاره دا يو وېښته د ساري په توګه يادوي او که همدا يوه وېښته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه ګڼي، چې خدای ج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای(ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

خوشال د خدای د پېژندنې راز په دې کې ګڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنګه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم؟ خوشال بابا وایي لکه څنګه چې یو (انځور) خپل (انځورګر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، دغسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راتوکېدی نه شي، نو په دې خاطر چې مورږ خپل خالق وپېژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره ګومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې مورږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورګر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقیقي او اصلي انځورګر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای(ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبي یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چیگ د کابل کالنۀ د ۱۳۱۹ ل کال په (۱۲۱-۲۲۸) مخونو کیگ چاپ شویگ ده.

زه په خپله دیگ لیکنه کیگ، لومۀی غواؤم، ددیگ لیکنیگ غتگ محتویات معرفي کؤم او وبه ککورو چیگ استاد خپله لیکنه پر خگو برخو ویگشلیگ او کوم غتگ مسایل ییگ په کیگ خگیگؤلي دي؟ تر هغه وروسته بیا غواؤم پر دیگ وغإیگإم چیگ د استاد ددیگ لیکنیگ ویگش د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخیگ خگومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پریگ اوس د تطبیق وؤ دي؟ او یا هم د (۲۷) کلونو پخوانۀ لیکنه د تحقیق له اوسنیو معیارونو سره خگومره په تول تللیگ ده؟ مخکیگ تر دیگ چیگ زه خپلیگ خبریگ وکؤم، شگه به وي چیگ د اصلي لیکنیگ غتگ تگگي بیان کؤم او بیا د هغو په رنگا کیگ د تحقیق د اوسنیو اصولو فرضیه وؤاندیگ کؤم.

استاد حبيبي مخکيګ تر ديګ چيګ خپليګ اصلي تجزييګ او تحليل ته راشي، لومؤی ييګ د سبک د پيدايشګت فلسفه بيان کؤيګ او په لنأيز سره ييګ د تاريخ په مختلفو دورو کيګ د شعر د شکلي او مانيز تغير او تحول علتونه بيان کؤي او په خپله د سبک تعريف ييګ کؤی دی.

استاد په پيل يا سريزه کيګ د خپليګ ديګ ليکنيګ علت په ککګوته کوي او وايي: "په ديګ مضمون کيګ غواؤم دملي ژبيګ د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بيان د طرز له مخيګ د هغو تل ته ورننوزم، خګرنککګه چيګ د پشګتو ادبياتو تاريخ لکه خګرنککګه چيګ لازمه ده تر اوسه پوريګ نه دی ليکل شوی، حککه نو زما دا خګيګؤنه او پلتګنه بشپؤه نه ده او شايد نيمککګؤتياويګ به ولري او لوستونکو ته به په کيګ لوؤيګ ژوريګ شککاره شي، لکه خګنککګه چيګ زما له ليکنيګ خګخه شککاري او تر اوسه په ديګ باب خګيګؤنه نه ده شويګ او نه خګه ليکل شوي، حککه نو که زما په ديګ ليکنه کيګ خګه سهويګ وي، هيله ده پوهان ييګ د حل لاره را په ککګوته کؤي..."[1]

استاد حبيبي په خپله ديګ ليکنه کيګ تر پورتنۍ يادونيګ وروسته د پشګتو شعرونو پر سبکونو غږيګږي او د پشګتو

---

[1] کابل کالنۍ، ۱۳۱۹ل کال ۱۲۳ مخ.

شعر دوره بندي کوي. استاد پشګتو شاعري پر دريو دورو ويګشليګ ده: (۱) لرغونيګ طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضي شاعرة طبقه، (۳) د عوامو د شاعرة طبقه. استاد لرغونيګ دوره له (۴۰۰) هـ خګخه تر (۱۰۰۰) هـ کال پوريګ ککنګليګ ده. په خپله ليکنه کيګ ييګ د هريګ دوريګ حګانککؤتياوې، د هريګ طبقيګ د سبکونو خصوصيتونه په تفصيل سره په ککوته کؤي او يو بل سره ييګ توپيرونه خګرککند کؤي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعديګ په پيروة فورمونه ييګ تشريح کؤي دي. د ساري په توککه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات ييګ دا ککنګلي چيګ په ديګ کيګ ساده ککي او جذابت وي، د نورو ژبو کلميګ په کيګ نه وي کارول شويګ، دعربي او پارسي وزنونو تابع نه وي، د مضمون او فورم له پلوه اکثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چيګ مضمون ييګ مسلسل او مرتب وي، خدای پالنه او دين پالنه په کيګ زياته حګليګإي، په مجموعي أول دا سبک پيګچلتيا نه لري او طبيعي مزايا لري او دغه راز حګينيګ نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونيګ دوره او ملي اوزانو پوريګ تؤلي دغه لانديګ شاعران معرفي کؤي، دهغو د ژوند پر

خگرنکګوالي ییګ رنګا اچولیګ او د هغو هر شعر ییګ په هر اؤخیز أول تحلیل کؤی دی:

۱- د بیتګ نیکه ژوند او د شعر حګانکګؤتیاویګ

۲- دملکیار غرشین ژوند او د شعر حګانکګؤتیاویګ

۳- دتایمني ژوند او د شعر حګانکګؤتیاویګ

۴- دشیخ اسمعیل ژوند او د شعر حګانکګؤتیاویګ

۵- دقطب الدین بختیار ژوند او د شعر حګانکګؤتیاویګ

۶- د اکبر زمینداوري ژوند او د شعر حګانکګؤتیاوي

استاد حبیبي د پورتنیو شاعرانو پر شعرونو تر بحث وروسته پر دیګ مسایلو رنګا اچولیګ چیګ د پخوانیو سبک خګنکګه تغیر شو؟ د هغو عوامل ییګ تشریح کؤي دي. خګنکګه پشګتانه لوستي شاعران له عروضي شاعرة سره اشنا شول؟ او خګنکګه ییګ د هغو له شعري فورمونو خګخه ګګتګه پورته کؤه؟

په دیګ ترخګ کیګ استاد حبیبي پر خیرالبیان غإیګإي او د هغه پر سبک رنګا اچوي، بیا د خیرالبیان پر وؤاندیګ د اخوند درویګزه پر مخزن الاسلام غإیګإي او د هغه سبک تشریح کوي، سربیګره پر دیګ د اخوند درویګزه او پیر روشګان د سبک پیروان معرفي کوي، دهغو پر پیګژند ګګلوة سربیګره د هغو د شعرونو حګانکګؤنیګ هم په ګګوته کوي.

استاد حبيبي په خپله ديګ ليکنه کيګ د پير روشګان او اخوند درويګزه پيروان په ديګ أول په ککوته کوي دي:

د پير روشګان پيروان:

۱- علي محمد مخلص
۲- ملا ارزاني خويشکی
۳- عبدالله
۴- ميرزا خان انصاري
۵- واصل

د اخوند درويګزه پيروان:

۱- کريم داد
۲- عبدالسلام
۳- مصطفی محمد
۴- اخوند قاسم

استاد حبيبي د پير روشګان او اخوند درويګزه پر پيروانو سربيګره د (ملا الف) په نامه هم د يوه شخص او د هغه د سبک يادونه کوي او ليکي چيګ ککنګ شميګر پلويان ييګ درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کيګ استوکګنه لرله، چيګ له خپل استوکګنحګي لريګ ييګ خپلو زده کؤو ته دوام

ورکاوه. په زرم هجري کلونو کیګ ییګ ژوند کاوه او د ((بحرالایمان)) په نامه ییګ منظومه رساله لیکلیګ، دده په شعرونو کیګ اسلامي عقاید او نصایح حګلیګدل او د یوه مبلغ په توګه ییګ دنده اجرا کؤیګ ده. استاد حبیبي دغه لاندیګ کسان د ملا الف د سبک پلویان ګڼلي دي:

۱- ملا شیر محمد هوتک
۲- شیرمحمد ننګرهاری
۳- میا فقیرالله جلال آبادی
۴- ملا عبدالرشید
۵- سعادت خان
۶- جان محمد
۷- ملا فرح الدین
۸- محقق کندهاری
۹- ملا زبردست
۱۰- مولوي عبدالحمید کاکؤ
۱۱- صاحب زاده مرادعلي کاموي
۱۲- دوست محمد ختګګ
۱۳- ملا عبدالباقي
۱۴- اخوند کبیر پشاوری

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اړخيزه رنګا اچولیګ ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پښتو ادب او شعر په نړۍ کې يو مخصوص غورځنګ او جنبش وتګوکيګده چيګ ددې غورځنګ لوی لارشګوونکی هماغه د پښتو يو سردار او اوسپنيز شخص؛ خوشال خان ختګک دی چې پښتو شعر ييګ په خپلیګ روشګانه قريحيګ سره لوړو پوړيو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پښتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))[1]

استاد حبيبي د خوشال د شاعرۍ د بيتونو شميګر تر پنځګوس زرو زيات شګيي او د ده د سبک خصوصيات دا ګګنګي چيګ په هر أول فورم کيګ ييګ شاعري کړيګ ده. په شعر کيګ ييګ ملي ولولیګ شګکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال ييګ قصيديګ ليکلي، په شعر کيګ ييګ له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد ييګ په شعر کيګ حګای کړي، بيګلابيګل فلسفي او اخلاقي مسايل ييګ په شعر کيګ بيان کړي او له لوړ تخيل خګخه ييګ په کيګ کار اخيستی دی.

---

[1] کابل کالنۍ، ۱۳۱۹ل کال، ۲۰۲ مخ.

د خوشال خان د ادبي مکتب پيروان چيګ دده د کورنۍ له غؤو او نورو خګخه عبارت دی، په ديګ أول معرفي کوي:

۱- عبدالقادر خان ختګک

۲- اشرف خان هجري

۳- صدرخان ختګک

۴- سکندر خان ختګک

دا د خوشال خان ختګک زامن او د ده د مکتب پيروان دي، سربيګره پر ديګ د خوشال د سبک نور پيروان په ديګ أول معرفي کوي:

۱- يحيی اخندزاده

۲- خواجه محمد بنکګش

۳- معزالله

۴- عثمان

۵- اودل

۶- اشرف

۷- فاضل

۸- ابراهيم

گ۹- فضيل

۱۰- حسين

۱۱- مهين

۱۲- عصام
۱۳- ابو القاسم
۱۴- فتح علي
۱۵- عليم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک رنګا اچوي او تشريح کوي ييګ.

د رحمان بابا په باب وايي چيګ شاعر له روح خګخه الهام اخلي، له مادي کثافاتو حګان لريګ کوي، دده د شاعرۀ د بيان طرز سليس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کيګ واقعيت ته کګوري، روحي عشق او الهام د ژوندانه محور کګنګي او يقين او ايمان پر خالي عقل لوؤ کګنګي.

د ددي ګ مکتب نومیالي پيروان په ديګ أول په کګوته کوي:

۱- عبدالرحيم هوتک
۲- احمد شاه بابا
۳- اخوند کګدا
۴- عبدالعظيم
۵- ميانعيم
۶- ملا جمعه
۷- عبدالنبي
۸- شيګر محمد

۹- مطيع الله
۱۰- قاسم علي اپريدی
۱۱- يونس
۱۲- غفور
۱۳- صديق
۱۴- شهنواز
۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پير محمد کاکۍ پر شخصيت او سبک خبريګ کوي او وايي چيګ د پيرمحمد کاکۍ په شاعرة کيګ أيګر نازکه عشقي احساسات خګرکګنديګإي، استعارات او تشبيهات ييګ طبيعي رنګګ لري، الفاظ ييګ شفاف او خګرکګند دي. د تصوير او تجسيم لپاره خاص لغات کاروي، د اخلاقي تلقين لپاره هم داسيګ الفاظ نه کاروي چيګ د تګولنيګ تر حدودو بهر وي. دديګ سبک او مکتب پيروان په ديګ أول دي:

۱- شمس الدين کاکۍ
۲- ککګل محمد
۳- سردار مهردل خان مشرقي

تر دې وروسته حميد مومند معرفي کوي او د هغه د سبک په باب وايي:

((خیالپالنه یا خیال پردازي ددیگ سبک غتګه حګانکګوڼه ده، اغراق او مبالغه ییګ بل خصوصیت دی، تلازم په کیګ په شګه أول مراعتیګاي، مثل او ممثل، لازم او ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز أیګریګ نادریګ تشبه کګانیګ او استعاریګ په کیګ کارول کیګاي.))

ددیګ سبک پیروان په دیګ أول دي:

۱- کاظم خان شیدا

۲- محمدی

۳- میرزا حنان

۴- حاجي عبدالله محزون

۵- کاظم خان

۶- کامککګار

۷- ملا محمد اکرم

۸- صمد

ترحمید وروسته د قلندر سبک راپیګژني. قلندر (۱۱۰۰هـ) په حدودو کیګ په پیګشګور کیګ اوسیګده، په تګبر اپریدی و، استاد حبیبي ییګ د ژوند په هکله وایي:

((قلندر د میرا په نامه یو مرشد درلود چیګ له هغه سره ییګ مینه د جنون ترحده رسیګدلیګ وه، دده عشق اوإدیګاي او أیګر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

سوات کیګ د میرا د دیدن لپاره د یویګ تپیګ پر سر منتظر پاتیګ کیګاړي او په پای کیګ په أیګر حسرت، نهیلة او ناکامة سره مري او په همغیګ تپیګ کیګ خاورو ته سپارل کیګاړي، کله چیګ ییګ میرا خاورو ته ورحګي، اوشګکیګ تویوي، دمینیګ او عشق جذابیت دی هم راکاړي او مري او دقلندر ترخګنکګ خاوروته سپارل کیګاړي.))[1]

د استاد حبیبي په نظر، سره له دیګ چیګ قلندر د حمید د سبک تابع دی، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د یو سبک د رامنحګته کیګدو سبب شوی، چیګ د عشق همدا سوز او زخمي احساسات ییګ په شعرونو کیګ شګکاري، ده په پشګتو کیګ یو مخصوص بحر رامنحګته کړی چیګ ملي وزن لري. په پشګتو کیګ ملا حسن اسحق زی او ملا صالح محمد داوی پر دیګ بریالي شوي چیګ د قلندر د سبک په خګیګر شاعري وکړي.

د حماسیونو سبک:

استاد حبیبي هغه شاعران چیګ حماسي شعرونه ییګ ویلي، خو په مشخص أول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹، ۲۱۷مخ

دي، هغه ییګ د حماسیونو تر عنوان لاندې یې جلاکته ککګورة کیګ راوؤي، په دیګ شاعرانو کیګ دغه شاعران شامل دي:

۱- برهانخان
۲- مسعود ککګل یاسیني
۳- نورالدین
۴- زاهدخان ابراهیمزی
۵- عزیزخان رنګاخیګل
۶- سپینه
۷- ملاله

د داستان ویونکو سبک:

د پشګتو ادبیاتو په لرغونیګ او منحګنة دوره کیګ یو شمیګر داسیګ شاعران شته، چیګ حګینیګ کیسیګ ییګ په نظم را اؤولي یا داستاني کؤي دي، استاد حبیبي دوی د داستان ویونکو د سبک تر نامه لاندې مطالعه کؤي او دهغوی ژوند ییګ تشریح کؤی دی. دغه لاندې شاعران یا ناظمان په دیګ أله کیګ شامل دي:

۱- بای خان
۲- میاعمر خګمکنی

۳- اما الدین
۴- ارسلا
۵- فیاض
۶- مسعود
۷- غلام محمد
۸- نور
۹- احمد اخون خیگل
۱۰- رحمت داوی
۱۱- ملا احمد خان
۱۲- رحمت
۱۳- ملا نعمت الله
۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبیبي په پشگتو ادبیاتو کیگ د عوامو د سبک تر عنوان لاندیگ یو بل سبک ته هم پام کؤی او هغه ییگ خگیگؤلی دی، استاد حبیبي دا د پشگتو د ملي شاعرة تر تگولو غوره ذخیره بولي، چیگ د خلکو په بیگلا بیگلو طبقو کیگ أیگر عام مقبولیت لري، دا شعرونه خپل حگانکگؤي وزنونه لري، چیگ یو ازیگ ملي وزنونه دي ، هره ترانه، هر وزن

او بحر بیگ خپل خاص اهنکګ لري، په دیګ وزنونو کیګ بیګلا بیګل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بیان شوي دي، دا شعرونه حګانکګوی جذابیت او زوړه راکشګون لري، ددیګ سبک حګینیګ مشهور لارویان دادي:

۱- کمال
۲- محمدی
۳- میرا
۴- عبدالله نورزی
۵- خدای رحیم اکاخیګل
۶- عبدالودود ستریاني
۷- ملا حیران
۸- ملا خواجه محمد
۹- صدیق اخندزاده هوتک
۱۰- سلیم زمین داوری
۱۱- ملا عبدالرحمن
۱۲- محمد ایوب بؤیګخګ
۱۳- طالب
۱۴- توکل د شګیګویګ
۱۵- سردار پردل خان
۱۶- ملا شیرمحمد

۱۷- برخوردار
۱۸- فیض الله
۱۹- سید کمال
۲۰- محمد یار صاحب زاده
۲۱- ملازاهد اندؤ
۲۲- محمد دین
۲۳- نوروز.

د استاد حبیبي تر دیګ خګیګؤنیګ، ویګش، تحلیل او ارزونیګ وروسته راحګو پر همدیګ لیکنیګ خپل نظر او ارزونیګ ته چیګ ایا دا لیکنه د تحقیق له اوسنیو اصولو سره خګومره برابره او خګومره دهغو په تول تللیګ ده؟ لوی استاد حبیبي ته خدای(ج) یو خارق العاده استعداد ورکؤی و، ده دخپل استعداد یوه درنه برخه همدیګ تحقیق ته بیګله کؤیګ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقي او تحلیلي لیکنه یا رساله ده. سره له دیګ چیګ دا لیکنه یا کتابکګوتګی له نن (۱۳۸۶ل کال) خګخه اوه شپیګته (۲۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیګ مهال و چیګ د افغانستان د پشګتو او دري ادبیاتو په باب تګولیګ د ککوتو په شمار تحقیقي لیکنیګ نه ویګ شویګ، خو استاد حبیبي د هغه نبوغ له مخیګ چیګ درلود بیګ داسیګ تحقیقي لیکنه

کؤیګ، چیګ اوس لا هم نویګ ده او د تحقیق له معاصرو او نویو اصولو سره هم شګه سمون خوري، د تحقیق د ککنګو اصولو له جملیګ خګخه حګینیګ مهم اصول دادي، چیګ یو تحقیقي اثر پر یویګ سریزیګ پیل کیګاي، چیګ لیکوال په کیګ د منابعو د یادونیګ ترخګنکګ د اثر د لیکلو ضرورت په ککګوته کوي، دکتاب اصل متن چیګ د تحقیق اساسي برخه ده او تګولیګ پوشګتنیګ حګوابوي او د کتاب یا لیکنیګ وروستۀ برخه پاییزه یا نتیجه چیګ لیکوال په کیګ معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر خګه شي چیګ نه دی بریالی شوی، د هغو یادونه کوي چیګ په اینده کیګ ییګ اصلاح کوي او یا ییګ هم نورو ته د سمون سپارشګتنه کوي.

د استاد دا لیکنه د تحقیق د نورو اصولو ترخګنکګ دا پورتني اصلونه هم لري، په پیل کیګ یوه سریزه راغلیګ چیګ ددیګ لیکنیګ ضرورت ته ییګ ککګوته نیولیګ او د هغیګ تشیګ یادونه ییګ کؤیګ چیګ د ملي ژبیګ د ادبیاتو د پیګژندنیګ په برخه کیګ دا وخت موجوده وه. استاد حبیبي مخکیګ تر دیګ چیګ د پشګتو شعرونو د سبکونو پر پیګژندنیګ پیل وکړي، خپله په عام أول د سبکونو د رامنځګته کیګدو علتونه بیانوي او سبکونه راپیګژني، بیا د همغو عواملو په رنګا کیګ د پشګتو شاعرۀ

بیګلا بیګل سبکونه دهغو بنستګګر، دکلام بیګلکګیګ او د هغو مشخصات په کګوته کوي. هر سبک چیګ راپیګژني دهغه بکګرونأ (شالید) هم راپیګژني، لوستونکي ته د لوستو پر وخت داسیګ ابهام نه پریګاډي چیګ هغه ته د پوشګتنیګ سبب شي. د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ یوه حګانکګؤتیا همداده چیګ حقیقت باید معلوم کؤي، اصلاً دتحقیق تعریف هم دادی چیګ ((د یویګ تګاکلیګ موضوع په باب رشګتینیګ، ژوره او عالمانه پلتګنه ده چیګ په هغیګ کیګ واقعیتونه، معناویګ او تطبیقي مواد هم تر ازموینیګ لاندیګ نیول کیګاي.))[1] د استاد حبیبي دا لیکنه دتحقیق له همدیګ تعریف سره پوره پوره سمون خوري، د یویګ تحقیقي لیکنیګ لپاره حګینیګ معیارونه او حګانکګؤتیاویګ شته چیګ دلته بییګ یادونه کوو او بیا ککورو چیګ دا حګانکګؤتیاویګ خګومره د استاد حبیبي پر دیګ لیکنه د تطبیق وؤ دي:

۱- خګیګؤنه به د یویګ تګاکلیګ مسالیګ پر محور خګرخي:

(۱) سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانکګیګ دماسترۀ دوریګ د خګیګؤنیګ میتودولوژي مضمون، لکچر نوتګ، (۱) مخ، ۱۳۸۶ل کال.

د استاد حبيبي ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) يوازيګ همدا موضوع خګيګوي او يا لا تر لاه هغه موضوع ککګانيګ چيګ له ديګ سبکونو سره تؤليګ دي، دی هيګخګکله له موضوع نه خارجيګاي او نه يوه موضوع په بل متن ورکګأوي او نه حاشييګ يا لمنليکونه ورکوي.

۲- په خګيګؤنه کيګ به يو ابتکاراو نويتوب موجود وي.

دويم معيار خو سل په سلو کيګ حککه پر ديګ ليکنه د تطبيق وؤ دی چيګ تر ديګ د مخه هيګچا هم په تيګره بيا په دري ژبه د پشګتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع ليکنه او تحليل نه دی کؤی. دا لومؤنة ليکنه ده چيګ په دري ژبه نسبتاً په تفصيل سره د پشګتو شاعرة پر عام تعارف او د سبکونو په باب په خاص أول رنګا اچوي او د ليکنيګ په متن کيګ راغلي شعرونه هم له دري ژباؤيګ سره راوؤل کيګاي، دلته دري ژبي نه يوازيګ د پشګتو شاعرة له سبکونو، بلکيګ دهر شاعر د شعرونو له فکري محتوا سره هم په شګه أول اشنا

کیګاړي، د یویګ ژبیګ شاعري د بلیګ ژبیګ ویونکي ته ورپیژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله یو نوشګت دی.

۳- خګیګؤنه به د یو ذهني استعجاب پر روحیه ولاؤه وي:

د استاد هره لیکنه پر ذهني استحکام او تمرکز ولاؤه ده،نویوالی په کیګ شته، ذهني پاشلتیا او له یویګ موضوع سره د نورو موضوعکګانو کګأون په کیګ نه شته او خګه چیګ د لوستونکي ضرورت وي، هغه د استاد له لیکنیګ ترلاسه کولای شي، ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) هم له دیګ أول لیکنو خګخه یوه ده.

۴- خگيگؤنه به له يوه ازاد فکر سره شروع کيگاي:

د استاد حبيبي دا ليکنه د استاد حبيبي د خپل ازاد فکر زيگاينده ده، داسيگ نه ده چيگ چا پريگ د يو فکري قيد او فشار په نتيجه کيگ ليکليگ وي، هغه ذوق او علاقه چيگ استاد له ملي ژبيگ او ادب سره درلودله، دده فکر ييگ ديگ ليکنيگ هخگولی دی.

۵- خگيگؤنه به پر دغسيگ يو ذهنيت متکي وي چيگ ککويا په طبيعت کيگ هر خگه د يوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد ليکنه هم د يوه نظم او سيستم تابع ده، له تاريخي تسلسل خگخه نيوليگ بيا د شعرونو د تشابه له مخيگ يو نظم تعقيبوي، د بيتگ نيکه له مناجاتو نيولگيگ او بيا تر وروستي هغه شاعر پوريگ چيگ دا وخت ييگ ده ته معلومات شوني وو، تگول په ترتيب او نظم سره راغلي دي.

۶- د خگيگؤنيگ مقصد به د قوانينو او عمومي پرنسيپونو رابرسيگره کول وي:

استاد حبيبي په خپله ديگ ليکنه کيگ هم د تحقيق قوانينو او پرنسيپونو رعايت کؤی او هم ييگ د تحقيق لپاره پرنسيپونه په ککوته کؤي، د ساري په أول چيگ کله د يوه سبک يادونه کوي، لومؤی دهغه سبک مشخصات بيانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چيگ همغه حگانککگؤنيگ ولري، په هغه سبک کيگ شاملوي.

۷- په خگيگؤنيگ کيگ به علت او معلول خگيگؤل کيگاي:

د استاد حبيبي په ديگ ليکنه کيگ چيگ سبکونو ته حگانککگؤيگ شويگ، د هر سبک د رامنحگته کيگدو علتونه په ککوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کيگ شاعري او همدارنککگه له نورو ژبو راغلي شعري

فورمونه يا عروضي شاعري او د هغو علتونه تګول واضح شوي دي.

۸- په خګيګؤنه کيګ به له اندازه کولو خګخه کار اخيستل کيګاي:

په تګولنيزو او ادبي خګيګؤنو کيګ ارزونه د فزيکي مقياس په معيار نه وي، بلکيګ د اثر کمي او کيفي اؤخ ته په کيګ کتنه کيګاي، استاد حبيبي د پشګتو ادبياتو د هر سبک په باب يو عمومي جاج وؤاندي ګ کؤی او له کمي او کيفی پلوه ييګ د يو سبک پلويان شميګرلي او د اثارو پر خګومره والي ييګ بحث کؤی دی.

۹- په خګيګؤنه کيګ به شعوري تکتيک خګخه ککتګه پورته کيګاي:

دا چيګ يوه ليکنه د خګه لپاره کيګاي، خګه وخت کيګاي او وليګ کيګاي؟ ديګ ته استاد حبيبي د خپليګ ديګ ليکنيګ په سريزه کيګ هم اشاره کؤيګ، دده له اهدافو

خگخه یوه موخه داده چیگ نور خلک د خپلو ادبیاتو له ماهیت، ارزشگت او کیفیت خگخه خبر کوي او په دیگ کار کیگ أیگر بریالی شوی دی.

د یویگ شگیگ تحقیقي لیکنیگ تر خگنکگ خگیگؤونکي یا محقق یو لؤ صفتونه لري، که چیگریگ خگیگؤونکی د هغو خگشگتن وي نو کیگدی شي د خگیگؤنیگ په تول پوره لیکنه وکوي: اول دا چیگ خگیگؤونکی باید پر خپله موضوع پوره لاس بری او حاکمیت ولري، د امانت ساتونکی او د همکارة پالونکی وي. خگیگؤونکی باید تعصب ونه لري او په خگیگؤنه کیگ باید حگان له هر أول تعلقاتو لریگ وساتي او بیگ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بیان بییگ صریح او خگرکگند وي، ریاکار نه وي، زغم او حوصله ولري، د علم ژبه بییگ باید زده وي او نور...))[1] موإ چیگ د یو محقق لپاره پورتنیو صفاتو ته ککگورو، نو دا تگول او تر دیگ زیات په لوی استاد حبیبي کیگ لیدل کیگإي، هغه پر خپلیگ تگاکلیگ موضوع دومره لاس بری دی چیگ تر ده دمخه چا په پشگتو ادبیاتو کیگ پر داسیگ مسایلو دومره لیکنیگ نه دي کوي، حگینیگ ادبي

(۱)- سرمحقق زلمی هیگواد مل، د پشگتو خگانککگیگ د ماسترة دوریگ د متن خگیگؤنیگ د میتودولوژی مضمون لکچر نوتگ، ۱۳۸۲ل کال (۲) مخ.

پانکګیګ خپله د لومؤي حګل لپاره د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ده لومؤی حګل تشریح کؤي او خلکو ته ییګ وؤاندیګ کؤي دي، دده د تحقیق په نتیجه کیګ د پشګتو ادبیاتو أیګر تیاره ککوتګونه روشګانه شوي، د هر متن په انتقال کیګ ییګ له أیګریګ امانتدارة کار اخیستی او ان د تذکرة الاولیا د لیک پر لوستلو ییګ خو ییګ أیګر وخت تیګر کؤی او أیګر کؤاو ییګ ککاللی دی. استاد حبیبي د افغانستان او سیمیګ یو لوی عالم و او د عالم یو خصلت داوي چیګ پر علمي ارزشګتونو ولاؤ وي او د مسایلو په تحلیل کیګ له تعصب خګخه کار نه اخلي، ددیګ لیکنیګ ژبه خورا فصیحه او بلیغه ده، هیګخګ أول ابهام او پوشګتنو ته ییګ حګای نه دی پریګ ایشګی، لنأه دا چیګ د یوه محقق لپاره چیګ خګه حګانککګؤتیاویګ په کار دي هغه تګولیګ د استاد په وجود کیګ خوندي ویګ او که د ده خپل حګانککګؤی استعداد او نبوغ ورسره یو حګای کؤو، نو خبره تردیګ نوره هم اوچتیګاي.

د شکل له پلوه د استاد حبيبي د ديګ ليکنيګ خګرنکګوالی:

په عام أول يوه خګيګؤنه د شکل له مخيګ په دوه أوله ترسره کيګإي: ((کتابي يا کتابتوني تحقيق او بل ييګ ساحه يي تحقيق دی)) د استاد حبيبي ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) د شکل له مخيګ دا دواؤه حالتونه رانغاؤي. استاد حبيبي هم له بيګلابيګلو کتابونو، اخحګونو خګخه ککتګه پورته کؤيګ او هم ييګ له خپلو هغو اثارو خګخه ککتګه اخيستيګ، چيګ ده ورپسيګ بيګلابيګليګ سيميګ پلتګلي او ترلاسه کؤي، لکه، تذکرة الاوليا چيګ يوازيګ خګلور پانګيګ يا اته مخه ييګ د استاد حبيبي لاس ته ورغلي او ترده دمخه دچا لاس ته نه وه ورغليګ او نه ييګ تريګ معلومات درلودل. دلومؤي حګل لپاره استاد حبيبي د تذکرة الاوليا په باب خګيګؤنه او شننه وؤاندیګ کؤه او په همديګ ليکنه کيګ هم د تذکرة الاوليا پانګيګ معرفي شويګ، شعرونه ييګ په دري ژبه واؤول شول، تحليل او ارزونه ييګ وشوه، مخکيګ تردیګ چيګ تذکرة الاوليا دپشګتانه شعرا په لومؤي تګوک کيګ پر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلته ييګ پر ۱۳۱۹ ل کال په کابل کالنة چاپ کؤه او دا تحقيقي ليکنه ييګ د شعرونو د سبکونو د

پیګژندنیګ په اؤه وکـؤه، د یادونیګ وؤ ده، چیګ تذکرة الاولیا دساحه یي تحقیق په لؤ کیګ دهلمند دناویګ د ادم خان په کلي کیګ د زؤوکتابونو د پلتګلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ککګوتو ته ورغلیګ ده.

دا چیګ استاد په خپله دیګ لیکنه کیګ له نورو ککګنګو اثارو لکه ((تمدن هاى اولیه، د ککګوستاولوبون اثر، تاریخ تمدن هند، طبقات ناصري، ائین اکبري، حیات افغاني، حدوالعالم من المشرق الی المغرب، تاریخ مرصع، د پشګتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو أیګرو چاپي اثارو خګخه ککګتګه پورته کؤیګ ده، نو دا برخه ییګ د کتابي تحقیق برخه جوؤوي، له تذکرة الابرار ولاشرار، مخزن الاسلام او د حګینو نورو اثارو له قلمي نسخو خګخه ییګ هم ککګتګه اخیستیګ ده. نو په دیګ أول ویلای شو چیګ استاد د خګیګؤنیګ له دواؤو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یي خګخه په دیګ لیکنه کیګ کار اخیستی دی.

استاد حبیبي د خګیګؤنو دمیتودونو په برخه کیګ په خپله دیګ لیکنه کیګ له تاریخي او تشریحي میتود خګخه کار اخیستی دی، یانیګ هم ییګ موضوع له تاریخي پلوه خګیګؤلیګ او تاریخي قدامت ییګ په پام کیګ نیولی او هم

ییگ شاعري د شکل او محتوا له مخیگ تشریح او ألبندي کؤیگ ده، د یو سبک توپیر ییگ له بل سره تشریح کؤی دی.

خگرنککگه چیگ دا لیکنه له اوسمهال (۱۳۸۶) خگخه (۲۷) کاله دمخه تر سره شویگ او پر همغه مهال چاپ شویگ، نو دا وخت چیگ له استاد حبیبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو په رنگا کیگ ییگ د پشگتو ادبیاتو تاریخي دوریگ ویگشلیگ، خو کله چیگ تر دیگ لیکنیگ نإدیگ دوه کاله وروسته د (محمد هوتک پتگه خزانه) د استاد حبیبي لاسته ورغله او په پتگه خزانه کیگ د امیر کروؤ د شعر په شتوالي سره د پشگتو دلاسته راغلیگ لیکلیگ شاعرة نیگتگه (۱۳۹) هـ ق کال ورسیگده، نو بیا په دیگ لیکنه کیگ راغلی ویگش، خپله خپل رنککگ بایلي. د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خگرککگند کؤي او ددوی په نظرونو کیگ أیگر توپیرونه او تضادونه شته او د معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواؤي، له نیگکه مرغه زموإ د ادبیاتو د معاصر دوران یو لوی ادبپوه مرحوم کاندید اکاأمیسن محمدصدیق روهي د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو د تگاکنیگ په اؤه د تگولو پشگتو ادبپوهانو نظرونه سره راتگول کؤي او هر یو ییگ بیگلا بیگل تحلیل کؤی، شنلی او ارزولی دی، مشترک تگکي او د ادبپوهنیگ له

معیارونو سره سم ییگ منطقي نظرونه سره یوحګای کوي او په پای کیګ ییګ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیګ، استاد روهي د پشګتو ادبیاتو د تاریخي دورو ویګش په خپل اثر ((د پشګتو ادبیاتو تاریخ معاصره دوره)) کیګ راوړی او په مجموعي أول ییګ پشګتو ادبیات پر دریو لویو دورو (لرغونیګ، منحګنة او معاصره) ویګشلي چیګ منحګنة او معاصره ییګ بیا په خپل وار پر خګو نورو پړاوونو ویګشلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویګش په اړه دا وروستی ویګش تر تګولو غوره او منطقي شګکاري.

دمکتبونو او سبکونو په اړه سره له دیګ چیګ استاد حبیبي یو شګه ویګش کړی او دا ویګش پر داسیګ مهال شوی چیګ د مکتب او سبک د توپیر او تعبیر په اړه په پشګتو ادبیاتو کیګ هیګخګ لیکنه نه وه شویګ او استاد په دیګ برخه کیګ لومړني پاخه کګامونه پورته کړل، خو د سبک پیګړندنیګ او مکتب پیګړندنیګ د اوسنیو معیارونو له مخیګ کیګدی شي د استاد حبیبي په ویګش کیګ یو خګه تغیر راشي، خو لکه خګنکګه چیګ استاد په سریزه کیګ ورته اشاره کړیګ، چیګ دا لیکنه د یوه ضرورت له مخیګ ترسره شوه او کیګدی شي له نیمکګړتیاوو به تشه نه وي او دا نو بیا د نورو کار دی چیګ دا نیمکګړتیاویګ پسیګ حل

کـؤي. دغـه راز اسـتاد د يـوه تحقيقـي اثـر د اصـولو مطـابق دخپليـګ ليکنيـګ پـه پـای کيـګ نتيجـه او يـا د خپـل بحـث خلاصه هم وؤاندیګ کؤيـګ چيـګ د خپليـګ ديـګ ليکنيـګ نچـوؤ ييـګ راکشـګلی او پـه ديـګ کيـګ ييـګ يـو حګـل بيـا تګولو سبکونو ته په لنأيز سره اشاره کؤيګ ده.

د يادونيګ وؤ ده چيګ د استاد حبيبي دا ليکنه د تاريخ پـه بيګلابيګلـــو پؤاوونـــو کيـــګ د پشـــګتو شـــعرونو پـــر خګرنکګوالي، په تيګره بيا پر سبکونو رنګا اچوي، خو ليکنه پـه دري ژبـه ده او تګـول هغـه شـعرونه چيـګ پـه مـتن کيـګ پـه پشګتو ژبه راغلي، په دري ژبه دهغو منثوره ترجمـه او مانا هـم شويګ ده، په ديګ أول که يو دري ژبی پر پشګتو شعر د بحث خګرنکګوالی مطالعه کوي، نو د پشګتو شعر محتوا ته هم په شګه أول ور داخليګدی شي.

په پای کيګ زه د ديوه لوستونکي په توکګه وايم چيګ د استاد حبيبي پر ديګ ليکنيګ که خګه هم د يويګ پيګؤ ته نإديګ خګخه دري برخيګ تيګريګ، خو بيا ييګ هم خپل ارزشګت او ماهيت په کلکه ساتلی دی، بايد په پشګتو ژبه هم وژباؤل شي او موإ خپل حګوان نسل او د ادبياتو لارويانو ته خګرکګنده کؤو چيګ زموإ نابغه محقق چيګ اووه شپيګته

کاله دمخه خگه لیکلي، هغه اوس هم د اوسني معاصر تحقیق
له اصولو سره تر أیګره حده برابر او په تول پوره او کره دي.

د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا

((تذکرة الاولیا)) د پښتو ادب لومړنی لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابزي زوی (سلیمان ماکو) لیکلې ده. د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل په خپله د سلیمان ماکو په وینا له (۷۱۲هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذکرة الاولیا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ ددې یادونه په تذکرة الاولیا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبیاتو څېړونکي د تذکرة الاولیا د لیکلو نېټه همدا (۷۱۲هـ ق) کال شاخوا مهال ګڼي. تذکرة الاولیا ته ځکه د پښتو ادبیاتو لرغونې او لومړنی ادبي تذکره وایو چې تر دې دمخه د پښتو ادبیاتو دلیکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. یوازې دهاشم سروانې (د سالو وړمه) د یوې ادبي تذکرې یادونه شوې چې دهغې متن لا تراوسه ترلاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذکرة الاولیا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره ګڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

څلور پانې دي ټول (اته مخه) او ډک (اووه مخه) کېږي، د هلمند دناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګوتو ته ورغلې، لومړی یې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ل کال چاپ کړې او بیا پر ۱۳۶۱ل کال د استاد حبیبي له تعلیقاتو، شرحې او سریزې او اصل متن سره یوځای د سرمحقق زلمي هېواد مل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال یو ځل بیا د علامه حبیبي د څېړنو د مرکز له خوا دهغې له انګلیسي متن سره یوځای چاپ شوې ده. سره له دې چې د تذکرة الاولیا یوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاریخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي. تذکرة الاولیا مورډ په لومړي ګام کې پر دوو برخو وېشلای شو:

الف- د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند لیک په کې راغلی دی.

ب- په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف- د سلیمان ماکو نثر: په عمومي ډول د سلیمان ماکو نثر خورډ، روان، ساده او له ځانګړي اهنګه ډک دی. په

خاصو ځایونو کې یې سجع کارولې چې نثر ته یې زیاته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سلیمان ماکو د نثر څو جملې راوړو او بیا به وروسته دده د نثر پر څرنګوالي بحث وکړو.

((... زه غریب خاورې سلیمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په ویاله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... نقل هسې کاندي یارانو چې په روزګار د شیخ بیتنې کې د ده ورور چې سړېن نومېد ، او پرشیخ هم خورا ګران و ، سړېن نه درلود زامن او هر کله به ویل خپل ورور ته...))

((... نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدین چې پر کفر یرغل و ، شیخ ملکیار چې غرشین ستانه و هم ملګری و د شهاب الدین چې په ډیلي کې هغه ستر واکمن تاتوبی ور وښانده ، او هم هورې مړ سو...))

((... نقل کاوه سي چې بختيار مې ستر ستانه و ، له ده نه څرګند سوي دي، هغه کرامات چې مو وکتل او وويل...))

پورتنيو څو جملو او د سليمان ماکو نثر ته چې موږ په عمومي ډول نظر کوو ، نو له ژبني پلوه دماکو نثر د دريو ژبو له لغتونو څخه جوړ دی. الف- پښتو ، ب- عربي، ج- فارسي. دګرامري جوړښت له مخې هم د پښتو له اوسنۍ محاورې سره توپير لري- هـ- ځينې پخوانۍ متروکې کلمې هم لري چې دلته پرې رڼا اچوو:

الف – د سليمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول د سليمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقريباً په نږه پښتو نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه د پردیو ژبو تاثيرات پرې ډېر کم دي او ان که اوس هم څوک يو پښتو نثر ليکي، نو دنورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چې زه دا ليکنه کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د سليمان ماکو له نثر څخه داسې ښکاري چې هغه وخت د پردیو ژبو (عربي او فارسي) تاثيرات پر پښتني ادبي چاپېريال وو ، خو دومره زيات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي. دلته به دده د نثر سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مرورړل، پارکی، څرګند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي، چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب- د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم دمذهبي اصطلاحاتو په ښه موجود دي او ترجمه یا انډولونه یې ډېر ممکن نه بریښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په انډول یې پر فارسي

ژبه اوس هم تاثيرات زيات دي. دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلين، مراقد، حمد، برکت، نصيب، صلى الله عليه وسلم، غريب، هجري، اوليا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شيخ او ځينې نور...

ج- د سليمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه:

د سليمان ماکو په نثر کې د عربي لغتونو په اندول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبيبي په نظر د سليمان ماکو پر نثر د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېزې شته، د سليمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنويانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې يې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سليمان ماکو نثر هم ساده، سليس او روان دی، جملې يې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. دفارسي نثر دهغه وخت دخوږ لنيو د څه ناڅه اغېزمنې ترڅنګ يو شمېر فارسي لغتونه هم د سليمان په نثر کې ليدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځينې نور...

د – د سلیمان ماکو دنثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زیاتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او لیکنې متن یې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره یې لیکنې بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسني ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان یادې ته ورته وه، یا هم نثر په دې بڼه لیکل کېده او یا هم د عربي ژبې تاثیر پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. دماکو د نثر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف الیه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني ګرامر جوړښت سره توپیر لري، کېدی شي د لرغوني دورې نثر همدا بڼه درلوده. خو بیاهم د سلیمان ماکو نثر، د پیر روښان او دهغه د پلویانو او همدارنګه د اخوند دروېزه او دهغه د پلویانو تر نثر ډېر زیات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به دماکو دنثر څو ترکیبونه راوړو او بیا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامر جوړښت اصله بڼه هم ورسره ولیکو:

د سلیمان ماکو نثر	اوسنی ګرامري جوړښت
وایم حمد و سپاس د لوی خاوند	دلوی خاوند حمد وسپاس وایم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو	چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسېږم	د ارغستان په ویاله هوسېږم
مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل	د اولیا او واصلینو مراقد مې پلټل
او تناکې وچاودلې د پښو	او د پښو تناکې مې وچاودلې
سړېن نه درلود زامن	سړېن زامن نه درلودل
او هر کله به ویل خپل ورور ته	او هرکله به یې خپل ورور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خو د سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلمیان ماکو په نثر کې پخوانۍ لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاولیا کې	اوسنۍ بڼه
کارېدلې بڼه	
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولولې	ویلې
جوبله	(جنګ) پخوانۍ بڼه یې متروکه ده.
پپناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کټارو	تورې (پخوانۍ بڼه یې اوس متروکه ده)
ډېرزښت	ډېرزیات
ګنهون	شمېر
کول	کورنۍ
بمیا (بومیا)	لارښود (بمیا کلمه هم اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

او ځینې نورې کلمې چې اوس یا متروکې دي او یا یې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاولیا کې د دغسې مړو او پخوانیو کلمو شتوالی د دې تذکرې لرغونتیا او ځانګړتیا په ګوته کوي.

ب – په تذکرة الاولیا کې د نظم برخه: په تذکرة الاولیا کې د نثر په اړول د نظم برخه نوره هم نږه او سوچه پښتو ده. د دې یوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره ګډ اوسېدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. د غرو لمنې په طبیعي ډول د پردیو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثیرات ښندل، نو هغه شاعران چې له دربار ه لرې وو، له دې تاثیراتو خوندي وو. دا چې خپله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي او فارسي ژبې تاثیرات شته، د دې وجه داده چې کېدی شي، سلیمان ماکو د عربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثیر یې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاولیا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي. چې لومړی یې د بېټ نیکه مناجات دي، دویم یې د شیخ ملکیار غرشین یو پارچه دی، دریم یې د شیخ اسماعیل یو پارچه او څلورم یې د قطب الدین بختیار یو نظم دی.

د بېټ نیکه په شعر کې یوازې د (خدایه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه ګڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. د ملکیار غرشین په شعر کې د (اسلام) او (غازیانو)

کلمې راغلي چې ریښه یې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شیخ اسماعیل په شعر کې یوازې د (ابلیس) او (لعین) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه په کې نه شته او د قطب الدین بختیار په شعر کې بیا ګرد سره د بلې ژبې کلمه نه شته، ټول سوچه پښتو لغتونه دي. له دې پورتنیو څرګندونو دا ښکاره کېږي چې په تذکرة الاولیا کې راغلي شعرونه (د قطب الدین بختیار له شعر پرته) چې له ماکو سره هم مهاله ګڼل کېږي، نور شعرونه دماکو ترمهاله پخوا ویل شوي دي. ځکه نو دې ټولو شعرونو کې د پردیو ژبو تاثیرات له کومې یوې دوو کلمو پرته نه ترسترګو کېږي، زمونږ له پورتنیو خبرو څخه دا نتیجه راځي چې په تذکرة الاولیا کې راغلي شعرونه دماکو تر نثر پخوانۍ او زیات سوچه دي او اکثره په ملي اوزانو کې دي، په خپله د سلیمان نثر هم تر یوه حده سوچه، روان او شفاف ګڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

د شیخ میانور او خوشال ترمنځ ديني مناظره

لوی خان خوشال خان ختک ته لوی خدای(ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال دهمدغه خدای(ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، څواړخیز او څو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لا هم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه څوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم دجام او قام شاعر دخدای(ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهربین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازیاتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

په دینپوهنه کې د خوشال دفکر او خیال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحلیل کړو، نو یو لوی (فقهي) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه کې منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصیدې او رباعیات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د یو لوی فقهي عالم په توګه په اسلامپوهنه کې د یوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دین (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتیا ونه لري د فضل نامې غوندې یو مهم دیني اثر نه شي لیکلای او هغه هم بیا په نظم چې تر نثر یې لیکنه او مفهوم اخیستنه او رسونه طبعاً ډېره زیاته مشکله ده.

مورږ دلته د خوشال بابا د دیني معلوماتو او ژورتیا پر ټولو خواوو نه غږږو او نه دا لیکنه ددې وس لري. یوازې د خوشال پر یوې مثنوي غږږو چې دا مثنوي دیوې دیني مناظرې یو بشپړ تصویر راکوي. اصلي کیسه داسې ده چې کله پیر روښان دمغلو پر ضد خپل روحاني تحریک پیل کړی و، نو کله چې دې تحریک زور واخیست، مغل واکمن وارخطا شول، څرنګه چې روښاني تحریک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحریک دمخنیوي لپاره باید روحاني شخصیتونه او عالمان پیدا کړي او مقابلې ته یې وګوماري. نو لومړی یې سید علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سید علي

ترمزي د پيروانو او شاګردانو په ډله کې يو هم اخوند دروېزه ننګرهاری و چې د روښان پير مقابلې ته يې ځان تيار کړ.

پير روښان د خپل تحريک لپاره د (خيرالبيان) په نامه يو کتاب وليکه چې له ديني نصيحتونو ډک دی. خو اخوند دروېزه دا کتاب ((شرالبيان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه يې د خيرالبيان پر ضد يو کتاب وليکه، دارنګه اخوند دروېزه د پير روښان دنورو کتابونو پرضد هم نور کتابونه وليکل.

د اخوند دروېزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر مشهور شو، خوشال خان او افضل خان خټک د دې شهرت وجه دا ګڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و، نو يو سړی په کې په ډېر کم علم او پوهې هم ملايی، پيری او مرشدی ته رسېدلای شو. په همدې وخت کې اخوند دروېزه په سوات کې راپيدا شو او ډېر ژر يې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله يوه مثنوي کې وايي:

په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شه
خپل کتاب يې په کاغذ مسوده کړ
هغه هم مجهول بيان و ناپسندلی
په ويل کې چې يې زړه و هسې توی شه
دروېزه تر مجهد ورته لا نه و
د يزيد په ستايش کې مارجي شه
دروېزه به د يزيد ډوزې بللې
دوم يې وواهه له کشفه و کراماته
وعالم ته يې خپل کتاب بديع کړ
نقش يې کښاوه په مکر خپل اولاد ته
په دا مکر يې حلوا سره لړلې...))

دروېزه له يوه لوری راپيدا شه
چې يې حال د دې عالم مشاهده کړ
د روښان خيرالبيان يې و ليدلی
ده چې خوشې ميدان بيا موند سخن ګوی شه
هغه وخت په پښتنو کې علم نه و
په مذهب سني مذهب و خارجي شه
ملنګانو به يزيد ته کړې ښکنځلې
ملنګان يې واړه وايستل له سواته
په دا فن يې د درست سوات عالم مطيع کړ
هېڅ يې نه کاته دې بدو وفساد ته
دروېزه د دروېزې او ګړه خوړلی

دروبزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او د هغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې اودسه)) نه شو اخیستلای، پلویانو یې ویل چې الهام دی چې پر ده را اوربدلی دی. نو ځکه یې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا یې ماته کړه، اخوند دروبزه یې کم علمه او کتاب یې ورته له ګنړو، علمي، انشایي، املایي او نورو غلطیو ډک وبالله. د خوشال دې سیاسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بیا په سوات کې یوه سخته هنګامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروبزه ملاتړ ته راووتل، په تېره بیا د اخوند دروبزه مریدان او پیروان چې په دې ټولو کې شیخ میانور زیات مطرح و، دی د دروبزه له خاصو مریدانو او ارادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاګردان هم درلودل، دوی ټولو پرخوشال د تکفیر تور پورې کړ.

شیخ میانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلودله او دهغوی له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنیت کې تکفیر کړي. دمغلو له دې کار څخه هیله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنیت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به یې کمزوری او کم شي. نو ددې کار لپاره یې شیخ میانور ګومارلی و.

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم درومي هم هغه د سوات په ملک کې سیری مومي
میا نور که دخنزیر غوښې روا کا ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان د سوات په ملک کې دوه دي الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته چې تر نورو نه دی لا دی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې کړل، خو خوشال بابا پر اخوند دروېزه او دهغه پر مخزن چې کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شا نه شو. بلاخره خبره تر دې حده ګرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین ږیري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا د خبرو په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنګامه پیدا شوې، یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته حاضر شه! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، د دې مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېواد مل ((ننګیالی د زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنګر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان د توت د یوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنګر،

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنګامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوې هېڅ تشویش درسره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې مورږ دقوم دمشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې دفساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند دروېزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب ووایه. خان د اخوند دکتاب له منلو انکار وکړ او بلاخره دمیانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته وموندله بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفایي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازوباز نه کوي، په څرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره دخط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پانو کې خوندي کړې ده. دلته به د دې مثنوي ځینې بیتونه دمناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

یو کتاب دی دروښه سره جوړ کړی
د سوات خلک یې له کل عمله موړ کړی

نامعقول مجهول بیان په کې بې ځایه
په کې بد دسید وایه یزید سایه

غه جاهل ملا چې داکتاب وه کښلی
ما په دا خبرو دی و ډېر ښکنځلی

مخامخ یې دا خبرې کړې نمایې
چې ته سکه رافضی یې چې دا وایې

رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شه
دا مذکور په واړه سوات کې مشهور شه

هغه نیم ملا روان شو ومیانور ته
خس خشاک یې سره ولوستل تنور ته

سرې لمبې دمیا په کور شوې بلې
نه وه څوک چې یې اوبه کړې باندې تلې

ملایان شیخان یې واړه سره ټول کړل
ګډ یې واړه په دا ویر په دا آشول کړل

میا نور وې چې اخون زموږ امام دی
درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی

په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی
د کافر قتل په شرح معتبر دی

هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي
په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي

ملکان شیخان یې واړه سره ټول کړل
په خپل سحر او افسون یې کچ وګول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وایي چې ددې ملکانو او شیخانو له ډلې څخه یو میاخان، بل مانکی او بل سنګر ماپسې راغلل او زه یې په سنګر ختک کې له خوبه پاځولم او راته یې وویل چې راځه موږ سره لاړ شه او دمیانور ځواب ورکړه، دې سپین ږیرو وویل چې د سوات د ټولو ملایانو همدا پربکړه ده. خوشال بابا ورته په ځواب کې وایي چې ما د محمد (ص) دین منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، دروښه نه کوم امام دی او نه هم مجتهد دی. خپله دروښه هم یو خام شخص دی، تاسو هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمګړی دی. خو لنډه

دا چې خوشال ددې مشرانو په زیات ټینګار له ځایه پاڅېد او روان شو. بابا وایي:

ملا مې وترلې زه هم ورروان شوم
یک تنها مواجهه په ډبر خصان شوم
مخامخ و بلې کښناستو په قهر
په خبرو مو ښکاره کړو سره زهر
ملکان شیخان عالمان واړه سره شول
دخپل لوري شک یې واخیست مسخره شول
چې به ما ورته ویل کول دمشکو
ابلعانو به ویل کول له پشکو
نه یې علم، نه یې عقل نه یې پوهه
فضلیت ورځنې لرې په ډبر کروهه

خوشال بابا وایي، کله چې ما او میا مناظره پیل کړه، نو کوم منصف هئیت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتیجه اعلان کړي، دسوات شیخانو اکثره دمیا نور پلوي کوله، خو څرنګه چې ماته دمیا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې بر و او بل زه په خپل اقرار کې صادق یم او دهمدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه لګوله، نو ځکه خو میان نور په خپلو خبرو کې راګیر شو.

شیخ مـــیا نور په خپله په تقریر کې
مـا وده وتـه چوټ ورکړی پـه تحریـر کـې
مـا وې تـه لـکه ګیدړ پـه خـم کـې شـین یـې
خـو بیـاهم هغـه ګیـدړ یـې کـه رنګـین یـې
ښـاپیرک غونـدې پـه شـپه پـه هـوا درومـې
چـې سـبا پـه تـا راځـي هزعیـت مـومي
پـه خطونـو کـې چې ځـان و مـاته سـتایې
مـا هـم پیژنـې چـې څـوک یـم دا څـه وایـې
خپـل صـفت دې یو سفـــزیو وتـــه وایـــه
زه دې پیـژنم چـې څـه یـې ځـان مـه سـتایه

پرمخزن باندې د خوشال دمانیز اعتراض یو ټکی دا و چې اخوند دروېزه قصداً غوښتي د امام حسین(رض) د شهادت په پیښه کې یزید ته برائت ورکړي او داسې وښیي، چې ګنې یزید نه غوښتل چې امام حسین(رض) شهید کړای شي، په همدې وجه یې هغو اشخاصو ته چې په دې کار یې لاس پورې کړی و ان دمرګ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند دروېزه دا ډول توجیهات او تعبیرات په کلکه ردوي او ځان د پیغمبر(ص) د سنتو ډېر ټینګ پابند ګڼي، په یوه بله مثنوي کې په همدې اړه وایي:

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني يم
په کندن د رافضي د بېخ کني يم
رافضي يې په داهسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق يم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق يم
آل اولاد د پاک رسول واړه منمه
امامان نبيان هم ټول واړه منمه
د يزيد پليد په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه شيخ ميانور مخکې تر دې د مغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض) تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه وګڼل، برعکس يې په اخوند دروېزه او ميانور (يزيد) ته په لېوالتيا او هغه ته په برائت ورکولو ګرم وګڼل. خوشال په خپله مناظره کې د مخزن او نورو ديني مسايلو په باب له ميانور څخه

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وایي:

الـــغرض چې یې خبره کـــړه اغازه ډېـر یـې وویـل دخپلـې نیـا لـه نمـازه
بیا یې وستایه نیکه په خو خو رنګه مستمع شه درست عـالم ورتـه پـه درنګه
خدای یې وترلـــه ژبه لـــه افسونه دا وینـــا دده لـــه ژبـــې شـــوه بیرونـــه
مونږه کـــله وایو دا چې یزید ښه دی پـه مخـزن کـې دروښـزه سـتایلی نـه دی
بل زمونږ مـخزن نه شعر نه بیـان دی بیـان شـوی نظـم نـه دی پـه بـل شـان دی
که یې ګورې درست په شان دصحیفو دی چـې راتلـې بـه لـه اسـمانه لـه هغـو دی
یـو پښتو کلام موزون دی بیان شوی پـه معنـی کـې دګرګـون دی بیـان شـوی.

هغه ځای چې د رښتیا مهتاب ښکاره شي دکتـــانو تـــاروپود پـــاره پـــاره شـــي
د رښـــتیاو کرامـــت لکـــه بـــاران دی د دروغـــو ســـحر دوړې د بیابـــان دي
چې دده دخولـې نـــه دا خـــبرې وشوې ته به وایې چې په هر چا اوبه توی شوې
پـــوهېدم چې زمـــا ستاره وه پـــرې غـــالبه لـه هیبتـه یـې دا ووتـه لـه ژبـه
که یې بیا کړه دافسون ښـــوه اغـــازه سود یې نه و دې ما ژبـه شوه پرې سازه
مـــا وې بس دمامقصـــود مـــراد هـــم دادی مـــدعي پـــه دا خبـــرو خـــود اګـــاه دی
د یزید ستاینه ګورئ په مخزن کـــې هم مخزن نـه دی د شعر پـه هر فـن کې
زه هم دا خبره وایـــم خلکه خـــامـــه خـــو دیـــې وویـــل خبـــره شـــوه تمامـــه
چې هـــرڅوک پـــه دا خبره خبردار شو چـې کینـه وځـي دروغـې طلبګـار شـو
شیخ میا نور چې خجل ورغی ترکوره په داخپل ویل پښـېمان شـو را شـه ګوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میان نور مات شو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تر دې زیات ونه شرمېږي او

بيا دهغه پلويان، ديني او علمي مناظره په جنګ او جګړه وانه ړوي خو خوشال پر ميانور بل هېڅ شرط کېښښود ، يوازې دا شرط يې پرې کېښود چې نوره به دمغلو پلوي نه کوي، ميان نور هم دا شرط قبول کړ، خو په زړه کې يې بياهم مغل پالنه وه او تر پايه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه يوازې د شيخ ميانور له مناظرې سره مخامخ شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې يې ډېر ځله له ډېرو کم علمه او کم سواده ملايانو او شيخانو سره مقابله او مناظره کړې چې دده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی دي. کله چې مورږ په دينپوهنه کې دخوشال بابا ژورليدونو، علمي او اصولي دريځ ته متوجه شو نو خوشال مو دستر اسلامپوه، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې انځور شي.

"شگه حاکم"
او د شگه حاکم په هیله

وایي اجتماعي مسایل د ساینسي هغو په شان نه دي، چیګ په وضع شویو فورمولونو حل شي، خو کله چیګ سؤیګ ولسي پوهیګ ، متلونو ، د روزکګار تجربو او د پوهانو پخو خبرو ته وکګوري، نو له داسیګ کره خبرو او پخو تجربو سره مخامخیګاې چیګ د ساینسي فورمولونو په شان د اجتماعي ستونزو د غوښتګولو لپاره کار کوي. زما په اند استاد الفت د افغاني تګولنیګ هغه لیکوال دی، چیګ یوه شګه اجتماعي طبیب او حکیم ورته ویلای شو. الفت د افغاني تګولنیګ د ژوندانه بیګلابیګلو ناخوالو ته متوجه شوی، هغه ییګ په أیګر دقت خګیګؤلي او د درملنیګ نسخه ییګ ورته وؤاندیګ کؤیګ ده. د استاد الفت د علاج نسخیګ ، أیګریګ پیسیګ او أیګر لکګشګتونه نه غواؤي؛ دهریګ ناروغة لپاره ییګ په خپله تګولنه کیګ درمل په ککګوته کؤي، د ده د نسخیګ تطبیق یوازیګ فکر او سوچ غواؤي، نور خګه نه غواؤي. الفت د یویګ تګولنیګ د سلو مرضونو

دوا یوازیګ دا کګنګي چیګ ((شګه حاکم)) پریګ حکومت وکـؤي، د ((شـګه حـاکم)) پـه اؤه کیګـدی شـي، خلکـو سـره مختلف تصورات وي، خو د الفت په نظر تر تګولـو شګه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظرکه په هره تګولنـه کیګ قـانون او عـدالت واکمـن شـو ، نـو د تګولنیـګ أیګریـګ ناخوالیـګ پریـګ اواریګـدی شـي. حګکـه چیـګ قـانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي ، نه د چا لیـاز کـوي، نـه پـر چـا ظلم کوي، نـه د چا سفارش کـوي، نـه چـا سـره کینـه کـوي، نـه نفسـي خواهشات لري، نه خپل پیګړنـي او نـه هـم پـردی. نـو د داسـیګ یویګ وسیلیګ پـه واکمنۀ سره د هر چا حقوق خونـد ي کیګاي او خګوک د چا پر حق تیګریګ نه شي کـولای. دلتـه بـه د اسـتاد الفت د نثر دا وؤه، خو له مانا أکـه تګوتګه کتـګ متـګ راوؤو او بیا به خپلیګ خبریګ پریګ وغحګوو.

شګه حاکم

هغه چیګ نه نفس لري ، نه نفسي خواهشات.
نه بیګ په زؤه کیګ أار شته ، نه طمع.
نه له موقوفة ویګریګاي، نه د ترفیع پروا لري.
نه رشوت اخلي نه تنخوا.

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ ککوري، نه د چا خګتګ.
نه زورور پيګړني، نه غريب.
نه خګوک بيګ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندي، نه چا ته وچولی تريووي.
پوهيګۍ د ا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تګولنيګ د سوکالۀ لپاره قانون او عدالت تر تګولو شګه وسيله ککنګليګ، چيګ هيګخګ بل خګيز ورسره د پرتليګ وؤ نه دی، وککوريځ لوی خګشګتن تعالی (ج) ،د بشر د لارشګوونيګ لپاره وخت پر وخت خپل پيغمبران راليګالي او هر پيغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام او قانون د تطبيق سپارشګتنه کوی ده. اسماني اديان د بشر د ژوندانه د مهارولو، نيګکمرغه کولو او هوساينيګ لپاره ستر قوانين دي. اکثره بشري قوانين د همديګ قوانينو په رنګا کيګ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هر اړخ د انتظام لپاره بيلابيګل قوانين وضع کړي، خو وضعي قوانينو تر هغه وخته دوام موندلی او تطبيق شوي چيګ عدالت ورسره ملککګری وي. هغه وضعي قوانين چيګ ظلم او استبداد ورسره

ملکګري وو او د عدالت خګرک په کيګ نه وو ، أيګر لنأ عمر لرلای دی او بيا هم د أيګر سخت فشار او لکګشګت په وسيله په أيګره سختة تطبيق شوي، خو کله چيګ زور ختم شوی قوانين هم له منحګه تللي دي، خو استاد الفت د شګه او تلپاتي حاکميت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکګری کوي، د الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تظمينوي او دواؤه بيا د خلکو ژوند. د تګولنپوهانو په نظر له قانون پرته يوه تګولنه اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبيعت تګول نظام د يوه نظم يا قانون تابع دی، کهد يو يګ شيګبيګ لپاره هم د کائينانو او حګمکيګ په نظم يا قانون کيګ کګأوأي را منحګته شي نو دا نؤة به د ستر ککو په رپ کيګ تباه شي، دغسيګ د بشري ژوند هره خوا چيګ محاسبه کؤو که له قانون خګخه خالي شوه، نو له سختيګ کګأوأة او انارشة سره به مخامخ شي، حتی د حګنککګله د حګناورو تر منحګ هم يو أول قانون حاکم دی. استاد الفت د بشري ژوند دغه ستر ارزشګت او ضرورت په أيګرو لنأو تګکو بيان کؤی دی. پوهانو حتی د قانون پر تعريف غتګيګ غتګيګ ليکنيګ کؤي او کتابونه بيګ پريګ ليکلي، خو استاد الفت بيا په داسيګ يوه لنأ اعجازي کلام کيګ قانون او عدالت تعريف کؤي او اهميت بيګ ورته

خگرکگند کؤی چیگ سؤی ییگ په یو وار لوستلو د مانا تل ته کوزیگدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.

۲- أار او طمع

۳- موقوفي او ترفیع

۴- رشوت او تنخوا

۵- عناد او مراعات

۶- مخ او خگتگ

۷- زورور او غریب

۸- خپل او پردي

په بشري تگولنه کیگ چیگ هر خگوک د پورتنیو مفاهیمو پر وؤاندیگ حگان تگینکگ نه کؤي، یا د نفسي خواهشاتو تابع شي یا له چا خگخه نامشروع طمع وکؤي، یا وأار شي، یا د خپل حگان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او یا رشوت ته زؤه شگه کؤي، یا چا سره عناد او مراعات وکؤي، چا ته مخ شگکاره کؤي او چا ته خگتگ، زورور او غریب ته په یوه ستر کگه ونه کگوري او له خپل واک و حگواک خگخه د خپل او پردي پر وؤاندیگ نا سمه کگتگه پورته کؤي، نو طبیعي خبره ده چیگ عدالت نه تطبیقیږي او تگولنه له توازنه وحگي، کله چیگ په تگولنه کیگ بحران رامنحگته شي، نو د

تگولنيگ تگول وکگوي ورسره زيانمنيگاي او هيگچا ته هم، بيگ ضرره کگتگه نه رسيگاي. نو استاد الفت په تگولنه کيگ د بحرانونو د تگوليز حل په خاطر وايي چيگ تگولنه بايد

د ((شگه حاکم)) له خوا کنتگرول شي او دا ((شگه حاکم)) دده په نظر (قانون او عدالت) دی، د مانيزيگ شگکلا تر خگنکگ د استاد الفت ددي گ نثر لفظي شگکلا هم د زياتيگ ستاينيگ وؤ ده.

دا نثر په حقيقت کيگ تگوليگ يوولس جمليگ لري، چيگ تگوليگ تاميگ جمليگ دي. داسيگ تاميگ جمليگ چيگ اوإديگ نه دي، هره جمله په حقيقت کيگ له دوو برخو جوؤه ده، دويمه برخه که خگه هم پر (نه) باندي گ پيليگاي، خو له لومؤة برخيگ سره ارتباط کيگ ده، د تاکيد او خوند لپاره شگه پيوستون شگيي، په ديگ نثر کيگ لکه د لنأيگ کيسيگ په شان شگه تلوسه موجوده ده ، سؤی په پيل کيگ نه پوهيگاي چيگ ((شگه حاکم)) يانيگ خگه؟ او

خگوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتگه لکه د لنأيگ کيسيگ د
اوج په شان په وروستة برخه کيگ خلاصيگإي.
پوهيگإئ ! دا حاکم خگوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

په پښتو لرغونو ادبياتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبياتو کې د شعري فورمونو په اړه خبرې کوو، نو پر دوو ډولو ادبياتو له بحث سره مخامخ يو: ۱- پښتو ګړنې يا شفاهي ادبيات ۲- پښتو ليکنې يا تحريري ادبيات.

۱-پښتو ګړني ادبيات: په پښتو ګړنيو ادبياتو کې ګڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو ددې شعرونو د زمان او مکان حد او برید ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثرو صاحب او شاعر معلوم نه دی. ددې تر څنګ په خپله د ګړنۍ شاعرۍ شعري فورمونه هم د ليکنۍ شاعرۍ په انډول لږ مشخص (ثابت) او کوټلي دي. يوازې لنډۍ په پښتو ګړنې ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره يې ديوې يا څو مسرو، اوازونو يا اهنګ په تغير او تبديل سره خپل شکل بدلوي، خو دا بدلون دومره هم نه دی چې يو شعري فورم يا شکل له بل سره منطبق يا مدغم شي او يو بل سره يې توپير ونه شي، په پښتو ګړنۍ شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، ناريې يا غږونه، لنډکۍ، سروکي، فالونه، د ښادۍ

سندرې، نکلونه، چاربیتې یا بګتې او ځینې نور راځي، له لنډې پرته نور اکثره شکلونه بیا خپل منځ کې نور نور شکلونه یا لږ تر لږه د بڼې تغیر لري. لنډې یوازې بڼې شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه یو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که یو هم پوره نه وي، لنډې نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډې وروستی توری(غږ) باید حتماً یو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم یو مشخص واول (ه=a) چې په پښتو کې د ګردې هې (ه) په نوم نومول شوی او زور(zwar) یې هم بولي. د یادونې وړ ده چې تر زور(a) دمخه اواز هم باید یو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له یو ځای کېدو څخه یو منظم اهنګ یا ریتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وینا پر وخت د سړي خوله پرې ډکېږي. د لنډیو بل خصوصیت دا دی چې هره څلورمه مسره یې خجنه ده، یانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې باید فشار یا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعرۍ پر هرشعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ تو پیر له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دویمې، درېیمې، یا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، یانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډیو

کې د لومړۍ مسرې څلورمه څپه خجنه وي او بيا نور تر پايه همدا قاعده تعقيبوي او دا فورمول پر ټولو لنډيو يو شان د تطبيق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ، واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ يې نهه څپې او دويمه يې دياارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټولیز شمېر دوه ويشتو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ تو پير دادی چې د دې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوڅ دی او تر هغو زياتېدی او کمېدی نه شي، خو په نورو شعرونو کې دا مطلقيت عام نه دی، څرنګه چې د پښتو ګړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ايا په لرغوني دورې پورې اړه نيسي او که نه؟ او بل د ټولو ګړنيو شعري فورمونو شننه او څېړنه يوه اوږده بحث ته اړتيا لري، نو دا بحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دويمې برخې، د پښتو ليکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغوني دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو ليکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلګه همغه د امير کرور يو شعر دی، چې د محتوا له مخې ويارنه او د فورم له مخې دا سې ډول شعري يا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخو بېلګو يا شعري شکلونو لکه

چاربیتو، بدلو، بګتیو، لوبو او کسرونو سره ورته والی ولري او نه هم له عربي ادبیاتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري فورمونو لکه غزل، قصیده، مخمس، مسدس او نورو سره ورته وي، د څېړونکو په نظر دا شعر یا نظم زړو اریایي سندرو ته ورته یو شعر دی، د ځینو څېړونکو په نظر دا شعر د زړو اریایي سندرو او پښتو ولسي سندرو تر منځ د اتصال یوه کړۍ ګڼل کېږي.

د امیر کروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند کې یې درې مسرې دي، د سر بند درېیمه مسره یې بیا پر دوو برخو وېشل کېږي، په حقیقت کې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او د پورتنیو دوه بیتونو د مسرو قافیه تعقیبوي د بند وروستۍ مسرې دویمه برخه بیا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند وسند پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نســـته له ما اتل نســـته

په پورتنیو اتو بندونو کې د لومړي او شپږم بند د مسرو د څپو شمېر سره برابر (څوارلس څوارلس) څپې دی، او درېیمه مسره چې یوه برخه یې تکرار ده شپږ شپږ سېلابه دي، د نورو شپږو بندونو د مسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دی او تول واړه بیتونه یې اووه څپې دي، چې په دې ډول یې په خپل

منځ کې یو منظم اهنګ ټینګ کړی دی، سر بېره پر دې د اول،دویم، درېیم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافیې تر څنګ ردیفونه هم لري او نور بیتونه یې یوازې په قافیو سمبال دي. داهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره چې تر امیر کروړ وروسته لاس ته راغلي، یو شان دی، یانې د پښتو ژبې لـه ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاریخي قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابوهاشم ابن الزید سروانې له خوا پښتو ته ژباړل شوی،او په درېیمې هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې (ابي الینا) مشهور و ، د بغداد اوسېدونکی او په دواړو سترګو ړوند و ، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا یې اخلاقي مسایل دي، چې د درهم د ستاینې په بڼه خلکو ته وړاندې شوی، که څه هم ځینو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او قطعه یې بللې خو کله چې مورد شعر عربي متن ته مراجعه کوو ، هلته د غزل د فورم له معمول تعریف سره سمون خوري، پښتو متن ته یې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې چې لومړی بیت یې مقفی دی؛(وینه او درهمونه) په کې د قافیې کلمې دي، خو د قافیې پوهنې له مخې د دواړو قافیو تر منځ یوازې یو مشترک توری(ه=a) دی اوتردې دمخه توري حرکت هم تغیر لري، نو(سسته او چسته قافیه یې سره یو ځای

کړي)، نو ځکه سړي ته په پيل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره منطبق نه برېښي، دا کېدی شي د ژبارې ستونزه هم وي، له نظم نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه یوازې په مطلع کې، بلکې په نورو بیتونو کې هم د قافیو هماهنګي سل په سلو کې منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزید السروانې له خوا د ابن خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بیتونه لري، چې د سر او پای بیتونه یې دادي:

ژبه هم ښه ویناکاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندي قتالونه

د بېټ نیکه مناجات: په پښتو لر غوني شاعرۍ کې یو مطرح شو د بیټ نیکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او سربېره پر دې یو بل بیت هم لري، چې د کسر یا تکرار په ښه ورسره ویل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر یې سره برابر، (شپږ شپږ) مسرې یا درې درې بیتونه دي د او ټول شعر یا نظم د مسرو د څپو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی، د محتوا له مخې دا شعر دیني مناجات دي، خود فورم له مخې مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بیت یې په خپل منځ کې مقفی دی، خو دا چې هر درې بیته وروسته یو بیت د تکرار یا کسر په ښه لوبړي، له مثنوي څخه خپله ښه بدلوي، مانا دا چې

دمثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعرۍ په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعرۍ کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیټ نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غږ ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلتـــه دي دغــرو لمنې زمونږ کښږدۍ په کې پلنې

دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه لویــه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه زمونږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پاړکی:

تښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي

دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو یوازې په دې توپیر چې د سر بیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې چې د خرښبون ښپلتون ته ځانګړی شوی او بیا خرښبون په نظم د هغه غبرګون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعرۍ د فورمونو رنګ پرې

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانګړې چوکاټ کې نه ځاپېږي.

کـه یون دی یون دی　　مخکې بیلتون دی
لـه کـسي غره څخه　　ځـي خـرښبون دی....

څلور څلور مسرې د یوه بند په شکل یو ځای شوي دي:

د خرښبون نظم:

بـبلـتانـه نـاره مـې وسـوه پـه کـور باندې
نه پوهېږم چې به څه وي پـښې پـه وړاندې
لـه خپلوانـو بـه بـبلـبـږم پـه سـرو سـترګو
دواړه سـترګې مـې پـه وینـو دي ژړانـدې

د شـیخ رضـی لـودي او نصـر لـودي نظمونـه: دا دواړه نظمونه چې د یوې لیکلې مشاعرې بڼه لري، د فورم له مخې غزل ته ورته دي، خو داسې غـزل چې مطلع ونه لري، یـانې بې مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعد پرې تطبیقېږي، خو یوازې دومره توپیر لري چې د سر لومړی مسره یې بې قـافیې ده او د نـورو مسـرو قافیـه د لـومړي بیت د دویمې مسـرې قافیـه تعقیبوي.

د شیخ رضی لودي د نظم څو بیتونه:

د الحاد په لور دې ترپلل ګروه دې زموږ وکوراوه
مـوږ رونـلې پـه زیـار نـه تـا پـه تـوراوه پـه تور او

او د هـغـه پـه ځواب کې د نصرلودي دا نظم:

د الــحاد په تور تورن سوم زه لرغون خو ملحد نه یم
زمادښنه هسې تور راکړي کـه مـلحد یـم د دښنه یـم

په لرغوني ادب کې د قصیدي فورم: پښتو ادب ته د قصیدي فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لومړی ببلګه یې د شیخ اسعد سوري لاسته راغلې قصیده ده. د شیخ اسعد سوري قصیدې له پوخوالي دا سې برښني چې پښتو ادب کې به تـردې دمخـه هـم زیـاتې قصـیدې پنځـبـدلي او پـه خپلـه شـیخ اسعد سـوري بـه هـم ډېرې زیـاتې قصـیدي لیکلـې وي، چې د قصیدود پخوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنګه چې تر ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو همدا لاسته راغلې قصیده په پښتو ادب کې لرغوني قصیده ګڼلای شو، قصیده هغه ډول شعري یا نظمي فورم دی، چې د سر بیت یې مقفی وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیه په کې حتمي ده، د نورو بیتونـود دویمـو مسـرو قافیـه یـې د لـومړي مقفی بیت قافیـه تعقیبـوي، د بیتونـو شـمېر یـې لـه پنځـه لسـو څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

تعریف له مخې قصیده درې برخې لري، چې د پیل برخې ته یې تشبیب یا تغزل وایي او معمولاً د طبیعت ستاینه په کې کېږي، دویمې برخې ته یې اصلي موضوع وایي چې د ممدوح ستاینه په کې کېږي او درېیمه برخه یې دعائیه ده. د شیخ اسعد قصیده چې د محمد سوري (د سوریانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانګړې شوې د محتوا له مخې یوه دردونکې ویرنه ده.

دا قصیده د محمد سوري د مرګ رنه انځورګري کوي او پر سړي باندې ډېر تاثیر ښندي، دا قصیده ټوله ۴۴ بیتونه لري چې د قصیدې له معمول تعریف سره سم ټول اړخونه یې رانغاړلي دي، د سر ، منځ او پای څو بیتونه یې دادي،:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بید یا غوړېده وکا
ریژوي یې پانې کاندي تار په تار

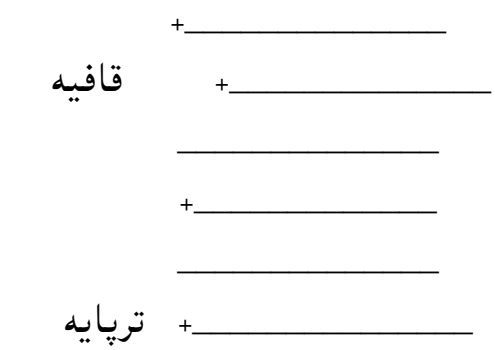
د منځ بیتونه:

زمونږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار
پر سوریو باندي ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

د پای څو بیتونه:

سخ پـــه تـــا ای مـحمـده د غـور لمـــر وې
پـــه نـړۍ بـه نـــه وي ستـــا د عـــدل ســـار
که سوري دې پر ننګ وير کاندي ويرمن سول
هـــم بـــه ويـــاړي ســـتا پـــه نوم ستا په ټبار
په جـنت کـې دې وه تـــون زمـــوږ واکـــمنه
هـــم پـــر تـــا دې وي ډ بـــر لور دغـــفـــار

د دې قصيدې هندسي شکل په دې ډول دی:

د ښکارندوی غوري قصيده: بله مهمه قصيده زموږ په لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصيده ده، چې پر هند يې د سلطان شهاب الدين غوري د فتوحاتو په تعريف کې ويلې او

د محتوا له مخې يوه ستاينه بلل کېږي. دا قصيده ټوله (۴۵) بيتونه لري او د قصيدې له معمول تعريف سره سم د ړې برخې تشبيت يا تغزل اصلي موضوع او د عائيه لري، دا قصيده هم لکه د شيخ اسعد سوري دهغې په شان په قافيه پای مومي او ردیف نه لري. د سر، منځ او پای څو بيتونه يې دا دي:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړه سينګارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لابنونه شنه، لمنې شنې شوې
طيلسان زمردي واغوسته غرونه

د منځ بيتونه:

په زابل چې د بري پر نيلي سپور سي
په لاهور يې د مېړانې ګوزارونه
د اسلام د دين شهاب دنړۍ لمر دی
تورستان يې کړه رڼا په جهادونه

د پای بيتونه:

په رڼا اوسه ته تل د دين شهابه
نوم دې تل وه پر دريځ په نمزدکونه
ستا په زېرمه دې خاوند لوی څښتن وي

د شيخ اسعد سوري او د ښکارندوی غـوري قصيدې دواړه د انځورګرۍ او د طبيعت د مناظرو د ترسيم او د پېښـو د واقعـي ثبت لـه مخـې داسې لـوړې قصيدې دي چې تراوسـه يـې پښـتو ادب کې ساری نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غـزل: سره لـه دې چې غـزل تـه ورتـه ځينـي نظمونـه پـه پښـتو ادب کـې تـر اتمـې هجـري پېړۍ د مخه هم ليـدل کېږي، خـو پښـتو ادب کـې پـه مـنظم ډول غـزل د اتمـې هجـري پېړۍ دويمـه نيمـايي کـې، اکبـر زمينـداروي پيـل کړی دی.

اکبـر زمينـداوری د ډېـوان خاونـد و چې څو پـانې يـې استاد حبيبي تـه لاس تـه ورغلـي دي. پـه دې لاسـته راغلـو پـانو کـې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې دهنر، هغه وخت او شـکلي سکښـت لـه مخـې ډېر اوچت غزلونه ګڼل کېږي، چې دلتـه يې يو څو بيتونه د بېلګې په توګه را اخلو:

د خـپل ځـان لـه حـيرانـيه څه ويل کړم
د عشق ويـر بـه تـل پـه خپلـه پټـول کـړم
مـا مـدام لـکـه بـورا پـر ګلـو کشت کړ
اوس به ځم په سر تور سر فـراق د ګل کـړم...

او وروستی بیت:

د ببلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

دا غزل پنځه بیتونه لري چې (ویل، پټول، ښندل او...) یې د قافیې کلمې دي او (کړم کړم) یې ردیف دی. د بیتونو دمسرو دخپو شمېر یې دولس دولس څپې دی او د ټولو مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي دی، مطلع او مقطع چې د غزل یوه ځانګړتیا ده، دواړه په کې خوندي دي. دمحتوا له مخې هم له غزل سره پوره منطبق دی، ځکه چې موضوع یې تغزلي ده.

په لرغوني ادب کې مثنوي: په پښتو ادب کې د پوره مثنوي او پوره غزل عمر سره تقریباً مساوي دي، دواړه شعري فورمونه د اکبر زمینداوري د دیوان په هغو پانو کې لیدل کېږي چې د استاد حبیبي لاس تـه ورغلـې وې، پـه دې پـانو کـې د زمینداوري دوه مثنوي هم خوندي دي.

مثنوي هغه شعري فورم دی چې له عربي څخه پښتو تـه راغلی دی، ځانګړتیا یې داده چې هر بیت یې ځانتـه ځانګړې

قافیه لري، یانې دوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي، ردیف په هر بیت کې اختیاري دی، کېدی شي ځینې بیتونه ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.

د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې مساوي وي، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یوې یا دوو څپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي.

البته تر اکبر زمیندا وري دمخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي، ده لیکلې ده.

دلته یې د یوې مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز　　نور څه نه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو　　په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو　　چې نږدې نه یو مهجور یو

په پورته بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. دمثنوي فورم په دې ډول دی:

a_____
a _____
b _____　　ردیف اختیاري دی
b_____
c _____
c _____

تر اکبر زمیند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:

ساقي راشه پیاله راکړه ـــــ مرور یار مې پخلا کړه

د زرغوني کاکړ د بوستان ژباړه:

اوربدلې مې قصه ده ـــ چې تر شاتو هم خوږه ده

د دوست محمد کاکړ غربتنامه:

له نیکانو روایت دی ـــــ هسې تو ګه حکایت دی

ټول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغوني ادب کې رباعي:- تر غزل او مثنوي وروسته بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه (رباعي) ده چې دا فورم د (خلیل خان نیازي) او (سلطان بهلول لودي) له خوا په خپل منځ کې په ویل شویو شعرونو کې ګورو، رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړی، دویمه او څلورمه مسره یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او دویمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي. ردیف په کې اختیاري دی او د څپو شمېر یې معمولاً مساوي وي.

خړې وربځې ژاړي له پاسه ـــــ کویله غږ کا ببلتون له لاسه

یه هغه لونې ګوهر په خول ستا ـــــ دا مرحبا کا ستا زموږ مو اسه

د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ـــ ګوره اوربځې د داد له پاسه

خول مې د عدل په درو رونړ دی ـــ جهان به زیب مومي زما له لاسه

د رباعي عام شکل دادی:

a_____

_____ a ردیف اختیاری دی.

_____

a_____

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

دنورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اریایي خصوصیت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر یو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي د ېر مطرح شعري فورمونه، قصیده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر یوه ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

د استاد روهي له نظره
د خوشال اخلاقي ايډيال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلګونو څه چې په زرګونو لېکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسګونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوريو وېشل کېدی شي، لومړی هغه څېړنې چې د بهرنيو پوهانو له خوا ترسره شوي او دويم هغه ليکنې دي چې د کورنيو څېړونکو او پوهانو له خوا تر سره شوي دي، ددې څېړنو او ليکنو يوه برخه دوديزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دوديزو علومو او تعاملاتو په نتيجه کې يې خوشال مطالعه کړی او څېړلی دی، د ليکنو دويمه برخه هغه ده چې خوشال يې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتيجه کې له هر ډول سياسي، ټولنيزو، قومي او اخلاقي تمايلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقيق او تحليل د نويو ميتودونو په رڼا کې څېړلای او تحليل کړی دی، زمونږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه يو هم د هېواد ډېر ځيرمن ليکوال، څېړونکی او کره کتونکی کاندېد اکاډمسين سرمحقق محمد صديق روهي دی، چې په څو مقالو کې يې خوشال بابا په ناپېيلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

استاد محمد صدیق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور ببلابېلې لیکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال ختک سوات نامه د ټولنیزو اصلاحاتو هنداره، ، د خوشال اخلاقي ایډیال او خوشال د اخلاقي ایډیال په حیث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړي چې هره یوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانګړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روهي پر نو موړو لیکنو کې سربېره د خوشال پر کلیاتو (د کابل چاپ) هم یوه ارزښتمنه سریزه لیکلې، دغه راز د هېواد په ځینو علمي مجلو کې یې هم د خوشال په اړه علمي او تحلیلي لیکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ایډیال)) په نامه د استاد روهي یو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روهي دا لیکنې ولې د زیات ارزښت وړ دي؟

استاد روهي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې یې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې یې ماسټري درلوده او په ادبپوهنه کې د زیاتې مطالعې خاوند و.

په کره کتنه او ادبپوهنه کې يې يو ډېر مهم اثر (ادبې څېړنې) ليکلی دی، استاد روهي د زيات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره يې په اکثرو ليکنو په تېره بيا په کره کتنه کې زيات ليدل کېږي، روهي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه يې چې شنلي نوهغه يې د دليل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روهي د ليکنو چلند همدا ډول دی، استاد روهي سره له دې چې يوه ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانيت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روهي چې کله د خوشال ايډيال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو دمخه اخلاقي ايډيال تعريفوي، کله چې د يو شي تعريف مشخص شي، نوبيا د هغه شي پر ماهيت ښه پوهېدلای شو، استاد روهي وايي: ((اخلاقي ايډيال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ويل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل ښه ولري، اخلاقي ايډيال د يوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرايط منعکسوي او په اجتماعي ايډيال سره توافق پيدا کوي.)) استاد روهي د همدې پورتني فورمول او تعريف له مخې د خوشال د اخلاقي ايډيال په باب وايي: ((څرنګه چې خوشال د فيوډاليزم د اجتماعي- اقتصادي

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ایډیال دې په یوه قومي مشر یا اشرافي شخصیت کې متبلور شي.))

د استاد روهي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ایډیال همهغه دی، چې ده په خپل اثر(دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته (د دستار سړی) وایي، د استاد روهي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له یوې خوا په پښتني قبیلو کې دا دود دی کله چې یو نوی قومي مشر یا خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پګړی یا پټکی ټړي او د پټکي تر ټرلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکی یا دستار د عزت او وقار سمبول دی، استاد روهي زیاتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال (شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په یوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال یوه نمونه یا اخلاقي ایډیال ویلای شو، استاد روهي زیاتوي: که موږ د اخلاقي ایډیال په برخه کې د خوشال (دستارنامه) د (بلو تارک) او (کویټلیان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پیدا کړو، نو ځکه استاد روهي وایي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال (دستارنامه) دیوه اخلاقي ایډیال په حیث نوې څېره نه ده، استاد روهي وایي: د خوشال موډل د لرغوني

یونان موډل (چې د مرییتوب د دورې څرګندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روهي وایي: «د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې د دې ټکي یادونه هم ضروري ده، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روهي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال څرګندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې د دې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپېریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوړي، استاد روهي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکټر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت، علم، شجاعت، سخاوت، راستي، خوشخویي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم وخصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه تر زیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازي،

تجارت، موسيقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو وكرم، مشورت او نور...

استاد روهي د خوشال اخلاقي ايډيال د نړۍ د يو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ايډيال سره پرتله كوي او هغو لارو چارو چارو ته گوته نيسي، چې يو شخص پرې دې معيار ته رسېدلای شي، استاد روهي هغو دواړو معيارونو او لارو ته اشاره كوي، چې اخلاقي ايډيال پرې جوړېږي، خو پرته له دې چې غوځ حكم وكړي، قضاوت لوستونكو ته پرېږدې، استاد رورهي وايي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه كې راغلی دی، د لوړې طبقې ايډيال دی، ليكن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ايډيال په كومې خاصې طبقې پورې نه منحصروي، (ارسطو) په صراحت ادعا كوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پيدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده كړې او سواد څخه زيات څه نه شي زده كولای، خوشال البته پر وراثت باندې تكيه كوي، ليكن دا وراثت طبقاتي نه گڼي، د خوشال په نظر نه يوازې هنرونه د زده كړې له لارې لاس ته راځي، بلكې دی خصلتونه هم كسبي بولي، دی وايي: ((امير لره بويه چې ځان په شرع اراسته كا، بيا د ولايت ظاهري، د سياست هرونه، خويونه، خصلتونه زده كا.)) سره له دې چې پورته بحث كې استاد روهي د كوم نظر پلوي نه كوي، خو د متن له قرينې څخه

داسې ښکاري چې استاد د يوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توګه د خوشال نظر تائيدوي، خوشال د اخلاقي ايډيال يا شخصيت د جوړېدو لپاره ټول شرايط کسبي بللي، چې هر څوک يې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زيار او زحمت هم دخيل ګڼي او دا يې هم په ګوته کړې، چې هر څوک دا معيارونه پوره کړي، نو بيا (د دستار سړی) ترې جوړېدی شي او د (دستار سړی) طبعاً هغه مقام دی چې بيا د ټولې ټولنې په لوړې يا اولې طبقې پورې اړه پيدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی، چې د ټولنې د مشرۍ وړتيا پيدا کوي، نو بايد د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظريه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظرياتو سره چې وايي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې اوسنۍ ميتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټيټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابليت ونه لري او يا دې ترې لوی شخصيتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصيت په جوړونه کې ارثيت ځکه دخيل بولي، چې دا د شخصيت جوړونې منشا ده، اوسنۍ اړواپوهنه هم دا تائيدوي، چې د انسان د شخصيت وده د نطفې له تشکل څخه راپيلېږي، محيطي او بيا اجتماعي شرايط په کې اساسي نقش لري.

استاد روهي د خوشال د اخلاقي ايډيال په ليکنه کې دې نتيجې ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل د اخلاقي ايډيال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روهي د (دستارنامې) د معيارونو له مخې د اخلاقي ايډيال لپاره تر ټولو غوره ، ښه او عملي بېلګه په خپله (خوشال) بولي، چې د دستارنامې اکثره معيارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) يې په وجود کې ليدل کېږي، نو مورږ هم د استاد روهي د تحليل له مخې دې نتيجې ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ايډيال يوه عملي بېلګه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

((شاهنامهٔ احمد شاه ابدالي))

ویاؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامهٔ احمد شاه ابدالي)) د حافظ ککګل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چیګ په هند کیګ بیګ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او بریاوو په باب لیکلی دی. دا اثر لومړی حګل پر ۱۹۲۵م کال د یوزرتګوکو په شمیګر د مشتاق احمد مشتاق په تدوین او د مولانا عبدالقادر په ((پیګړندکګلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وینا ددیګ اثر اصلي نوم ((شاهنامهٔ احمدیه)) و، خو دوی ورته حګکه د ((شاهنامهٔ احمد شاه ابدالي)) نوم غوره کړ چیګ دیګ نوم ورسره أیګر اؤخ لکګاوه.

حافظ ککګل محمد مرغزي، د مرغزد کلي اوسیګدونکی و او د شاهنامیګ له متن خګخه د اسیګ شګکاري چیګ دی د احمد شاه بابا د وخت سړی او په جنګګونو کیګ د هغه له لشګکرو سره ملګګری و، دده په خپله وینا ددیګ شاهنامیګ د لیکلو حکم هم ورته په خپله د بادشاه (احمد شاه بابا) له خوا شوی و، دی وایي:

چیګ فرمان د شهریار و
په زیبا شګکلی ګګفتار و

چیـگ حـافظ دیـگ شاهنامـه کـه
پـــه جـــهان دیـــگ دا نامـــه کـــه
شاهنامـــه دیـــگ کـــه رنکگـــین
جـــــوؤ زیبـــــا در ثمـــــین
پکیـــگ حـــال دیـــگ د جـــهان وي
شگـــه ککنـــجونه دیـــگ عـــیان وي
شـــه مذکـــور دیـــگ کـــه د جنکـــگ
چیـگ پریـگ صـاف شـي دزؤه زنکـگ
د بادشـــاه دیـــگ حـــال بیـــان کـــه
دا چیـگ سـیر بیـگ پـه جهـان کـه
د احـمد شـــــــــــاه دُر دوران
پـــکیگ حـــال مـــیگ کـــؤ بیـــان۔

حـافظ مرغـزي دا کتـاب پـر یـو زرشپا او یایم (۱۰۷۲) هـگ ق کـال بشپؤ کؤی دی. د کتاب په پای کیگ د دیگ خبریگ یادونه کوي او وایي چیگ دا شاهنامه بیگ د پشگتنو لپاره بشپؤه کؤیگ ده:

د پـشگتنـو د پـاره یـــاره ماخـــواري وکـــؤه بسیـــاره
کـه شگگه وکؤیگ پریگ نـظر تـه بـه شـیگر سـیگ د
کـــشور
چیـگ زرسل وو او یا کاله ســـن د هجـــر زمـــا لالـــه
شپا ته نور کؤه سره ضم چیـگ تـاریخ نـه شـي تریـگ کـم

زمـا عمر دی پنحگوس خگـه لـه مـا وشـو افسـوس

په پورتنیو خگو بیتونو کیگ ددیگ اثر(شاهنامیگ) د لیکلو وجه او علت خگرکگند شول، خو اوس راحگو دیگته چیگ دا اثر د ادبي اثارو په کومو معنوي او شکلي أولونو یا انواعو کیگ حسابیگاِي؟ اکثره شاهنامیگ چیگ لیکل شوي په هغوی کیگ تـاریخي کیسـیگ، د پاچایـانو اتلـولي، تـوره او میگؤانـه او جنکگـي پیگشـگیگ بیـان شـوي، نـو حگکـه خـو اکثـره شاهنامیگ په حماسو او یا هم په حماسي اثارو کیگ شمیگرل کیگاِي اوس چیگ زموإ تر بحث لاندیگ موضوع د ((احمدشاه ابدالي شاهنامه)) ده، پـه دیـگ کیـگ لـه خگـو پوشـگتنو سره مخامخیگاِو او یا هم خگو پوشگتنو ته باید حگواب ورکؤو، تر تگولو د مخه کیگدی شي دا پوشگتنیگ مطرح شي چیگ ایـا دا شاهنامه ویاؤنه ده که حماسه؟ یو حکایتي داستان دی که حماسي نظم یا شعر؟ د کوم یو معنوي أول خصوصیات په کیگ زیات دي؟ د فـورم لـه مخیـگ پـه کـوم أول نظمونـو کیـگ راحگـي؟ ایـا د حماسیگ د لیکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ایا نورو شاعرانو هم د شاهنامیگ د لیکنیگ لپاره لـه دیـگ أول فـورم خگخـه کـار اخیستی که نه؟ او که اخیستی ییگ وي وجه ییگ خگه ده؟ خو ددیـگ تگولـو پوشـگتنو پـه منحـگ کیـگ دوه پوشـگتنیگ چیگ تر نورو زیاتیگ مطرح دي دادي چیگ دا شاهنامه، ویاؤنه

ده که حماسه؟ ددیګ لپاره چیګ دیګ پوښتنو ته معقول او مناسب ځواب ونه پیدا کړو، شګه به دا وي چیګ د حماسیګ پیژندنیګ د اصولو او معیارونو په رنګا کیګ د ا اثر مطالعه او تحلیل کړو:

((حماسه په ادبي أولونو کیګ أیګر لرغونی أول دی. په حماسه کیګ تر تاریخي دورانه وؤاندیګ زمانیګ وقایع راغلي وي او په حقیقت کیګ د لومړنیو زمانو ککړارش دی. حماسه په هغه دوران کیګ د یوه ملت ارمانونه بیانوي چیګ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تګول پکیګ سره ککړ أیګړي)).

حګینیګ کسان کله کله په ادبي خګیګړنو کیګ د حماسیګ، حماسي شعر او ویاړنیګ (فخرییګ) تر منځ توپیر نه کوي، په داسیګ حال کیګ چیګ دا دریګ واړه جلا جلا معنوي أولونه دي، توپیر سره لري((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي أولونو کیګ یو أول دی، چیګ د یو ملت، قوم، قبیلیګ یا شخص د میګړنیګ او توریګ کیسیګ او جنګړي کارنامیګ په حکایتي أول بیانوي، هر أول جنګړي او حماسي اشعار حماسه نه شي جوړولای، که خګه هم حماسه له حماسي او جنګړي اشعارو خګړه جوړیګړي، خو هر حماسي شعر یا ویاړنه حماسه نه ده. د حماسیګ یو شرط دادی چیګ پیښګیګ په کیګ په داستاني أول بیان شویګ وي)) خو په حماسي شعر او یا هم ویاړنه کیګ دا

شرط حتمي نه دی. يو رزمي شعر کيگدی شي هيگخگ اتل ونه لري اوشاعر خپله خلک د رزم او جنګ خوا ته راوبولي او په ویاؤنه کيگ هم يو شاعر کولای شي د خپل حګان پر بریاوو او يا هم د خپل تګبر پر بریاوو او لاسته راوؤونو وویاؤي، لکه د امير کروؤ شعر چيگ د خپل حګان د اتلولیو په باب ویاؤ کوي، په حماسي شعر او ویاؤنه کيگ مهمه نه ده چيگ شعر ديگ داستاني او يا حکايتي بنګه ولري. په ویاؤنه يا حماسيگ کيگ دا هم مهمه نه ده، چيگ يو شاعر ديگ لرغونيگ زمانيگ ته لاؤ شي او د هغو پيګشګو بيان ديگ وکؤي، خو حماسه کيگ بيا د لرغونو پيګشګو بيان هم راحګي. د دوکتور سيروس سميسار په نظر: ((حماسه قديمترينه او مهمترينه ادبي نوع ده چيگ د قبل التاريخ زمانيگ تاريخ بيانوي))

((خګنکګه چيگ حماسيگ دأيګرو لرغونو او لومؤيو وختونو خاطريگ دي، نو په ديگ حساب د شفاهي کيسو او نکلونو په شکل سينه په سينه رانقل شوي او تر هغيگ چيگ په يوه زماني مقطع کيگ بيګ خګوک ليکلو ته پيدا شوي او ليکلي بيګ دي.))

د ادبپوهانو په نظر د نؤة په حماسو کيگ حګينيگ داسيگ خصوصيات شته چيگ هغه د نؤة په اکثرو حماسو کيگ مشترک دي او حګينيگ داسيگ حګانګګؤتياويگ هم شته چيگ هغه د

همغيګ يويګ ژبيګ په حماسو پوريګ محدوديګ دي. پشګتو حماسيګ د نۍۀ د حماسو د عامو حګانکګۍنو تر خګنکګ حګينيګ داسيګ حګانکګۍتياويګ هم لري چيګ هغه د نۍۀ په نورو حماسو کيګ نه تر سترکګو کيګۍي، دا حګانکګۍتياويګ د پشګتنو د عام کلتور تابع دي او له همديګ کلتوري، قومي، قبيله يي تعاملاتو ييګ الهام اخيستی دی.

دا أول خصوصيات بيا د نۍۀ د نورو ژبو په حماسو کيګ نه تر سترکګو کيګۍي او يا هم لږ تر سترکګو کيګۍي، اوس راحګو ديګته چيګ د حماسيګ د عامو خصوصياتو له جمليګ خګخه کوم خصوصيات تر زياته او کوم خصوصيات تر کمه بريده پر (احمد شاهي شاهنامیګ) د تطبيق وؤدي؟

۱- د حماسيګ په عامو حګانکګۍتياوو کيګ يوه دا ده چيګ ((د جنګګ، بهادرة، ميګۍانيګ، پهلوانۍ او شهسوارۍ کيسيګ په کيګ راغلي وي.))

د پورتني معيار له مخيګ که موږ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په ديګ معيار خو پوره حګکه ده چيګ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشګکرو د بيګلابيګلو لشګکر مشرانو د توريګ، بهادرۍ او جنګګي اتلولیو کيسيګ په کيګ بيان شوي دي.

مثلاً د شالامار باغ د جنګګ داستان داسيګ بيانوي:

شگه حگوانان دیگ شي تیار ازمـوده د جنکـگ پـه کـار
پـه دا لـور دشـالامـار چیـگ ازبـک هـم د حـصار
د راوي پـه دا کگفتـار د قرغـز حگوانـان تیـار

۲- د حماسیگ یوه بله حگانکگؤنه دا ده چیگ حیوانات په کیگ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش أیگره اخلاقي بنگه هم لري، په دیگ شاهنامه کیگ هم د آسانو او فیلانو یادونه شویگ او جنکگ کیگ د هغوی رول په کگوته شوی او خپلیگ لشگکریگ بیگ له بازانو سره تشبه کؤي، خو لکه د نورو حماسو په شان حیوانات په دیگ اثر کیگ هغه رول نه لري لکه په نورو حماسو کیگ چیگ خارق العاده رول لري.

۳- د حماسو یوه حگانکگؤنه دا ده چیگ اتلان په کیگ له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ سره له دیگ چیگ وحشتناکو حیواناتو سره د انسانانو تن په تن جککگؤیگ کیسیگ نه دي راغلي، خو په جککگؤه کیگ أیگر حگایه د جنککگي وسیلو په توکگه د حیواناتو یادونیگ راغلي، خو د دیگ پر حگای د خپلو لشگکرو د اتلانو أیگر توصیف شوی او د حماسیگ هغه بله خوا بیگ پوره کؤیگ چیگ تر حده زیاته مبالغه په کیگ وي، لکه غلو او اغراق، مثلاً له درانو لشگکرو خگخه د صمد خان یادونه کوي

چیگ د خپل ورور (شفیق) په مرګ ییګ سینه کباب وه، خو بیا ییګ هم پر دشګمن سختیګ حملیګ کولیګ او هغوی ییګ تار و مار کړل اویا هم د نورو جنګګیالیو یادونه

۴- په حماسه کیګ یاد شوي بوتګي، ونیګ او میګویګ زیاتره جادویي او خارق العاده خصوصیات لري

د حافظ ګګل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کیګ سره له دیګ چیګ د حماسیګ ګګنګ شمیګر خصوصیات لري، خو د ونو، بوتګو او میګوو د داسیګ کومیګ خاصیګ خارق العاده پیښګیګ کیسه یا داستان په کیګ نه دی راغلی چیګ د سؤي پام ځګان ته واؤوي

۵- د حماسو اتلان معمولاً ما فوق الطبیعي انسانان شګودل کیګي

په دیګ شاهنامه کیګ انسانان ما فوق الطبیعي انسانان نه دي شګودل شوي، خو د هر جنګګ د داستان اتل طبعاً تر عادي انسانانو لوړ شګودل شوی دی خو دا لوړتیا دومره نه ده چیګ افسانه یي برید ته ورسیګي

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کیګي

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ د اتلانو کارونه د منطق له معیاره دومره لریګ نه دي خو داسیګ هم نه دي چیګ سل په

سلو کیګ دیګ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه وحګي او هغه مهال چیګ د جنګګ کوم حالات وو او سیاسي تاریخونو ثبت کړي، تر هغو معیارونو لوړ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کیګ له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخیګاړي.

په دیګ منظوم داستان کیګ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په دیګ شاهنامه کیګ مرکزي اتل احمد شاباباد چیګ فتوحات د هغه په امر تر سره کیګاړي، خو دی په مستقیم أول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخیګاړي او نه په دیګ داستان کیګ دده د معادل کوم اتل یادونه شویګ ده، البته د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخیګاړي او هغوی ته ماتیګ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چیګ د هندوستان د لشګکرو له حګینو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخیګاړي او له یو وزیر سره تن په تن جګګوه کوي، حاجي جمال چیګ د درانو لشګکرو مشر دی په دیګ اثر کیګ راغلي چیګ عسکر ییګ د مستو خوني فیلانو په شان د دشګمن پر لشګکر حملیګ کولیګ، په دیګ جګګوه کیګ د هندوستان د وزیر پر سر د توپ ګولې لګیګاړي او زیګر وزبر کیګاړي، دیګ جنګګ کیګ چیګ د هند کوم لشګکر راغلی و هغه د درانو له خوا

تگول زیگر وزبر شو. د همدیگ جنگګ په خاطر کله چیګ احمدشاه بابا د سرهند پرلوري د تګګ نیت وکړو نو د جنګګ تدبیر ییګ ونیو:

چیګ تدبیر وشه د جنګګ
تمام ورک شه د زړه زنګګ
تمام فوج په جنګګ تیار
سپین بازونه شوه د شګګار
لهلاهوره شو روان
پهدا لار د هندوستان

۸- د حماسو اتلان اکثره په یوه اوإده او خطرناک سفر وحګي.

احمدشاه بابا (د احمدشاهي شاهنامیګ) د اتل په توګه د هندوستان پر یوه اوإده سفر وحګي، د هندوستان تر فتحیګ وروسته مشهد ته حګي، د مشهد واکمن ییګ تابعدار کیګإي او بیا نیشاپور ته مخه کوي، هلته له یوه سخت ژمي سره مخامخیګإي، خو دی په خپل تدبیر مخکیګ تر دیګ چیګ د ژمي یخني ییګ لشګکریګ تباه کړي، له نیشاپور خګخه لشګکر کندهار ته لیګإي او له مرکګه ژغورل کیګإي، دا ژمی دومره سخت و چیګ أیګر کم ژوندي موجودات ورخګخه پاتیګ شول.

۹- د حماسو اتلان أیګریګ کارنامیګ کوي چیګ زیاتره ملي او معنوي ارزشګتونه لري.

پـه احمـد شـاهي شـاهنامه کيـګ هـم چيـګ د جنکـګ کـوم داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزشګتونه لري، ملي ارزشګت بيـګ پـه ديـګ کيـګ و چيـګ د هغـه وخت د شـاو خـوا دولتونو او زور واکو خګخه بيګ خپل هيګواد خوندي کاوه او هغه جنکګونه چيګ دوی په نورو هيګوادونو کيګ کول، که هغه بيګ هلته نه وای کوي، نو دا جنکګونه به بيګ په خپل هيګواد کيګ کـول، د هغـه وخت سياسـي او نظـامي خصوصـيات دا وو چيـګ هيګچا هم په خپل خګنکګ کيګ مستقل او قوي ککاونأی نه شو زغملای، کـه احمد شاه بابا خپل هيګواد غشـګتلی او يـو مـوتګی کوی نه وای او د غليمانو نيتونه او قوتونه بيګ تر هيګواده لريګ خنثی کوي نه وای، نو جنکګ به د افغانانو پـه کـور کيـګ بل شوی وای.

احمد شاه بابا د خپل جنککي تدبير تر خګنکګ يو سوله دوست، زاهد او صوفي مشرو. د يو مشهور روايت له مخيګ يو وخت بيګ د کندهار شګارد سـاتنيګ لپاره دفـاعي ديوال شروع کؤ، نـو مـور بيګ (زرغونيګ انا) ورته وويل چيګ زويـه دا خګه کويـګ؟ هغـه ورته وويل چيګ د شګارد دفاع لپاره ديګوال جوؤوم، هغيـګ ورتـه وويـل د شـګمن چيـګ تـر شـګاره راغـی نـو بيـا دفـاع مانـا نـه لـري، د شګمن بايد له شګاره لريګ له منحګه يو سيګ. ديګ خبريګ د احمد شاه بابا په ذهن کيګ تغير راووست او پـه هغـو سيمو کيـګ

خطر ته متوجه شو چيګ خطر تريګ راولاؤيګدلای شو. حګينيګ تنکګ نظره متعصبين د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو ته د کينيګ په ستر ککګه ککګوري، واقعيتونه تحريفوي او وايي چيګ ضرور نه و هغه نوريګ سيميګ فتح کؤيګ وای، حګينيګ نور بيا حګان د وطن أيګر "خواخوإي" ککګنګي او وايي چيګ احمد شاه بابا بايد کورنيو اصلاحاتو ته أيګره پاملرنه کؤيګ وای نظر فتوحاتو ته ! خو هغه تاريخپوهان او تګولنپوهان چيګ د احمد شاه بابا د زمانيګ تګولنيز، سياسي، اقتصادي، پوهګي، مذهبي، کلتوري او نور حالات ورته شګه معلوم دي، هغوی د هغه وخت د سياسي تګولنيزو تعاملاتو په رنګا کيګ د احمد شاه بابا تدبير او عمل ته په أيګره درنه ستر ککګه ککګوري او افرين ورته وايي، د دوی د نظرونو د يووالي نتيجه او نچوؤ دا دی چيګ احمد شاه بابا په خپلو فتوحاتو کيګ دا ستر بريالیتوبونه لاسته راوؤل چيګ بيګ په کور دننه بيګلابيګليګ افغاني قبيليګ د ملت او مملکت په لوشګي کيګ سره راتګوليګ کؤيګ او دوی ته بيګ د داخلي اختلافونو د را برسيګره کولو فرصت او مجال ورنه کؤ، بل بيګ شاوخوا غليمان دومره کمزوري کؤل چيګ دده رامنحګته کؤی دولت بيګ أيګر موده له ککګو اشګه خوندي پاتيګ شو. د احمد شاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشګت همدا و چيګ زموإ تګولنيګ ته بيګ درلود ، ددیګ تر خګنکګ احمد شاه بابا يو صوفي مشرب او

پر اسلام مین پاچا و، د شاوخوا تگولو مسلمانانو ورخگخه د مرستیگ هیله وه، په همدیگ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورخگخه د تزاریانو له ظلمه د خلاصون غوشگتنه وکؤه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورخگخه له مرهتگیانو خگخه د هند د مسلمانانو د خلاصون هیله وکؤه او احمد شاه بابا دا دواؤه کارونه ترسره کؤل، یانیگ احمد شا بابا د اسلام د بري په خاطر هم زیاته اتلولي وشگوده، د ایران پر لوري لشگرکشي هم په دیگ نیت وه چیگ د ایران د سیاسي او مذهبي نفوذ مخنیوی وکؤي او که چیگریگ بیگ دا کار نه وای کؤی، نو د دیگ احتمال و چیگ ایرانیان د نادرافشار او کگرکگین د وختونو په شان بیا افغانستان د خپل ظلم تر سیوري لاندیگ راولي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاریخ لیکونکو ته معلوم دی چیگ خگومره ظلم پر دیگ خاوره واکمن و، حافظ کگل محمد مرغزي هم په خپل اثر کیگ تر احمد شاه بابا د مخه د نادر افشار د ظلم کیسه کؤیگ ده او فکر کوم چیگ د همدغه یوه حالت بیان هم کولای شي په دیگ برخه کیگ د معترضینو غرضي پوشگتنو ته یو شگه حگواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیگ وایي:

هلاکو صفت عیان شه
نمودار په دا جهان شه
په شکست بلند شه اور

خـلاص تريـگ نـه شـو د چـا کـور
سنـد ييـگ درسـت زيگروزبـر کـه
بـيـگ بـالينه يـيـگ بـسـتر کـه
پـه هـر مـلک پـه هـر ديـار
دده ظلـم و بسيـار

خو د نادر افشار تر مرگ وروسته د احمد شاه بابا په باب وايي:

احـمد شـاه دُر ابـدار
پـه جلـوه شـه نـمودار
چيـگ لبـاس ييـگ سلـطاني و
مرصـع پـه خاقانـي و
دا جامـه شـوه پـه ده جـوؤه
د قسـمت پـه حگـای کيـگ يـوؤه

۱۰- د حماسو اتلان تن په تن جنگگونو کيگ له بيگلا بيگلو وسلو خگخه کار اخلي لکه نيگزه، خنجر، توره، غشي، لينده او نور ، د جنگگ په اوزارو کيگ غولونه او فريگب هم شامل دي په احمد شاهي شاهنامه کيگ پر پورته ذکر شويو جنگگي وسايلو سربيگره د جنگگ له عصري وسايلو لکه توپونو خگخه هم کار اخيستل شوی او د سرهند په يوه جگگؤه کيگ دهند يو وزير د توپ په ککولة الوزول شوی و، خو جعل، تذوير، فريگب او غولونه

چیګ په اکثرو حماسو کیګ ییګ یادونه راغلیګ ده ، دیګ کیګ هم له دیګ اوزارو خګخه کار اخیستل شوی دی.

په احمد شاهي شاهنامه کیګ یو داستان داسي ګ راغلی دی: کله چیګ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کیګإي او د هغه حګای د نیولو نیت کوي، نو هلته یو شخص د شاهنواز په نامه چیګ أیګریګ لشګکریګ او جنګګي وسایل لري، احمد شاه بابا ته د مرستیګ وعده ورکوي، خو د احمد شاه بابا لشګکر، بابا ته وویل کې شهنواز درغلي وکؤي، نو موإ به ییا خګه وکؤو؟ احمد شاه بابا خپلو لشګکرو ته په حګواب کیګ وویل:

کې خلاف کې شهنواز
دی به شي په غم کګداز
چیګ اقبال لرم بلند
و هر چا وته خګګر کګند

وروسته شهنواز سره داسیګ فکر پیدا شو ، چیګ د احمد شاه بابا لشګکر کم او بیګ تجربه دی، خزانیګ او وسلیګ نه لري، نو راحګه د جنګګ تیاری ورته ونیسه، ګګوندیګ کې فتح دیګ نصیب شي، نو هماغه و چیګ د جنګګ تیاری ییګ ونیو.

د شاهنواز ګګوره بد قول
په دا قول وکؤه بول
ده ویګ اسباب لرم د جنګګ

نو نواب شهنواز خان هغه راز چيگ تر ديگ وخته بيگ په پرده كيگ ساتلي و ، هغه راز خگر كگند كؤ او جنكگ ته بيگ تياري ونيو ، دا جككگؤه د (شالامار) په نامه يادي گاي، په ديگ جككگؤه كيگ شهنواز ماتيگ خوري، لشگكر بيگ تار و مار كيگ اي او داحمد شاه بابا لشگكريگ بريالة كيگاي.

په جككگؤه كيگ د فريگب او درغلة بله بيگلككگه دا ده كله چيگ احمد شاه بابا له هند خگخه كندهار ته متوجه كيگاي، د (منو) په نوم يو شخص او د هغه (وزير) زوی چيگ پخوا بيگ جنكگ كيگ ماتيگ خوؤليگ وه، د هند د يو واكمن (خسرو) له خوا ورته ويل كيگاي، چيگ تا به د لاهور حاكم كؤو ، (منو) په أيگره خوشالة لاهور ته راغی او غوشگتل بيگ كابل او كندهار ته هم لاؤ شي. خو ديگ وخت كيگ احمد شاه بابا له هندوستانه د كابل پر لوري خطر ته متوجه كيگاي، نو له كندهاره د هندوستان پر لوري حركت كوي، كله چيگ پنجاب ته داخليگاي، نو پر دشگمنانو ماتم راحگي، د (منو) لشگكر ماتيگاي ، سره له ديگ چيگ (اووه زره) سكان بيگ ملاتؤ ته راغلي وو ، خو بيا بيگ هم ماتيگ وخوؤه. (منو) چيگ كله د جنكگ حالات وليدل چيگ تگول پنجاب تباه كيگاي، نو سوليگ ته ليگوال شو ، نو احمد شاه بابا ته بيگ د

ایلچي(استازي) په‌لاس پیغام راولیګاه، احمدشاه بابا دا سوله قبوله کؤه، (منو) بیګ وباشګه‌او دیګ سره (منو) زیات خوشاله شو. (منو) د هندوستان د والي په‌توکګه پاتیګ شو، خو (منو) ته بیګ دا وویل که‌له تابعدارة خګخه‌دیګ سرغؤونه‌وکؤه، نو بیا به تګول پنجاب تباه شي.

تر دیګ وروسته احمدشاه بابا د مشهد په‌فکر کیګ شو، کله چیګ د (مشهد) پر لوري رهي شو، نو دهغه حګای واکمن (شاه رخ خان) أیګر وارخطا شو او احمدشاه بابا ته‌بیګ یو استازی ورولیګاه او وبیګ ویل که‌موإ معاف کؤي تر دیګ وروسته داحمد شاه بابا لشګکرو (نیشاپور) ته‌مخه‌وکؤه خو دیګ وخت کیګ یو سخت ژمی راغی، احمدشاه بابا په‌دیګ خاطر چیګ په‌ژمي کیګ بیګ لشګکر تلف نه‌شي، بیګرته‌د کندهار پر لوري وخوحګیګد. دا ژمی أیګر سخت و ان تر دیګ چیګ اکثره ژوندي موجودات بیګ تباه کؤل، دیګ کیګ د هند والي (منو) داسیګ فکر وکؤ چیګ د احمد شاه بابا لشګکر په‌نیشاپور کیګ تر واورو لاندیګ شو، نو خګه‌ضرورت دی چیګ باج او خراج ورکوم، شګه‌دا ده چیګ مخالفت بیګ وکؤم، (منو) خپل لشګکر ته‌هم أیګر فریاد وکؤ، هغو تګولو ورته أیګریګ لافیګ ووهلیګ چیګ موإ ستا ملاتؤ کوو.

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چیګ دیګ جنګګ ته لاؤ شي. د دیګ جنګګ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او خلک أیګر په تنګګ شول، بالاخره د (منو) لشګکرو ماتیګ وخوؤله او (منو) وتشګتیګد ،خو بیا بیګ خپله پؤه ومنله او دربار ته په ننواتو راغی، نو شهریار(احمد شاه بابا) هغه وباشګه

د بادشـــاه شـــه دا فرمـــان
چیـــګ ســـردار بـــه شـــي روان
د مـــنو تقصـــیر معـــاف شـــه
کـــه بـــلند تـــر کـــوه قـــاف شـــه
چـــیګ اخـــلاص و د ســـردار
منـــو راغـــی پـــه دربـــار
پـــه خـــلعت د شـــاه ممتاز شـــه
پـــه جـــهان کیـــګ سرفراز شـــه

کله چیګ بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشګکرو په لاس فتح شو نو هلته بیګرته ژوند له سره پیل شو او شګیګرازي را منحګته شوه.

چـــیګ فـــارغ شـــو شهریـــار
پـــه رونـــق شـــو تمـــام کـــار
پـــه تـــنظیم راغـــی لاهـــور
ګګلـــستان شـــه پـــه هـــر لـــور

دغه راز په ديګ شاهنامه کيګ دجمناترخګنکګ جککګوه، دشاهجهان- اباد تاراج کيګدل، شاهدريګ ته تککګ، د پاني پت د جنککګ داستان او د نورو جنککګونو بيانونه هم راغلي دي.

له نواب ناصرخان سره د جنککګ داستان هم راغلی دی، سره له ديګ چيګ هغه سره اته زره قزلباش هم ملککګري وو، خو بيا هم افغاني لشککرو ماتيګ ورکوه.

۱۱- په حماسيګ او حماسي شاعرة کيګ معمولاً د کلام لفظي شککلا ته أيګره پاملرنه نه کيګإي او د مانا پر انتقال أيګر زور راوؤل کيګإي، خو کله کله کلام حګينيګ داسيګ برخيګ هم لري چيګ هنري خوا بيګ هم د پام وؤ وي.

پر احمد شاهي شاهنامه هم همدا معيار تطبيقيګإي، ددي ګ اثر اکثره بيتونه له ژبني پلوه هنري يا لفظي شککلا نه لري، حګينو حګايونو کيګ وزني ستونزيګ او تيګروتنيګ هم لري، اکثره بيتونه بيګ سپوره او وچ دي، خو حګينيګ بيتونه داسيګ هم دي چيګ هنري جوهر لري او لفظي شککلا په کيګ شککاري لکه دا لاندي ګ بيتونه:

چيګ وچا ته مخ کړه غم
وچوي د زؤککګي نم
خګه دی غم ککګوره بلا
نه پريګإدي د هوش کلا

چیـــگ روان شـــه ستاســـیگ رور
د فـــــنا پـــــه بادشـــــه ســـــور
و دانـــــا تـــــه دنـــــیا خـــــس ده
پـــه خگـــو ورحگیـــگ د هـــر کـــس ده
نـــــه مظبـــــوط لـــــري بنیـــــاد
چـــیگ بنایـــیگ ده پـــه بـــاد...

پـه احمـد شـاهي شـاهنامه کیـگ حـافظ کگـل محمـد مرغـزي د جنکگ د هر داستان په پیل کیگ بیګلا بیګل مسایل مطرح کؤي، اکثره دیني مسایل، بیا بیګ یوه جنکګي پیګشګه، په پای کیګ بیګ خپل لقب یا تخلص (حافظ) یاد کؤی ، د حګان او خپل شعر ستاینه بیګ کؤیګ ده، دا یادونه بیا بیا تکرار شویګ ده. خګو بیتونو ته بیګ د بیګلکګیګ په تو ککګه و ککګورئ:

زمـا شـعر تـه کـه خګـوک ککګـوري
د بـــــاران پـــــه دود بـــــه اوري
ســوؤ مــزاج بــه بیــګ کانــدي اور
پریـــګ بـــه راشـــي د عشـــق زور
پـــه مـــزاج بـــه بیـــګ راســـي جـــوش
نـــه بیـــګ عقـــل وي نـــه هـــوش

همدا سیګ أیګر حګایه د خپل شعر ستاینه کوي.

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چيګ معمولاً د اوإدو حماسو، تاريخي کيسو او يا هم پيګشګو د بيان لپاره کارول کيګإي، فردوسي هم د خپليګ شاهنامیګ لپاره له همديګ فورم خګخه کار اخيستی دی.

حافظ کګل محمد مرغزی هم د احمد شاهي شاهنامیګ د ليکنيګ لپاره مثنوي فورم حککه غوره کؤی چيګ همدا فورم د اوإدو پيګشګو د بيان صلاحيت لري له حګينو برخو او حګايونو پرته نوره دا مثنوي په (۷) خګپو کيګ ويل شويګ ده. لفظي شګکلا په کيګ دومره نه شته، د کلام موضوع ته ييګ د کلام شګکلا په انأول زيات ارزشګت ورکؤی دی، چيګ دا خصوصيات په نورو حماسو کيګ هم شته. پر ديګ حماسه نوريګ خبريګ هم کيګدی شي خو بيا هم که په مجموعي أول خګوک احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديګ اثر کيګ د حماسيګ خصوصيات تر بل هر معنوي أول زيات ليدل کيګإي، البته د يويګ شګيګ حماسيګ تګول خصوصيات پر يويګ حماسيګ هم سل په سلو کيګ نه شي تطبيقيګدلای، عام نظر او حکم دادی چيګ هر هغه اثر چيګ د حماسيګ زيات خصوصيات پوره کؤي، نو د حماسو په أله کيګ شميګرل کيګإي. احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي أولونو؛ ويا ؤنيګ او ويرنيګ په انأول د حماسيګ زيات او غالب خصوصيات لري، نو حککه ييګ حماسه ککنګلای شو.

په لغمان کې د شولو کر

دا لیکنه چې په انګازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء یوه بېلګه ده، هغه ځوان لیکوال چې غواړي معلوماتي او تشریحي لیکنې وکړي دا او دې ته ورته لیکنې ورسره مرسته کولای شي. دا لیکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د یوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو لیکوالو ته د معلوماتي لیکنو د برابرولو په برخه کې یوه بېلګه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنیزو محصولاتو کې یو هم (شولې) دي چې وریجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سیمو کې کرل کېږي، چې پرېمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بیا د وریجو لاسته راوړنه یوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنیز محصول ډېر زیات زیار او زحمت ته اړباسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولایتونو او سیمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بیا پر وریجو بدلېږي، یوازې په لغمان ولایت کې دا بهیر په ترتیب سره تشریح کړم. په دې لیکنه کې به د شولو د کښت پر څرنګوالي سربېره د شولو او وریجو پر

ډولونو او همدارنګه د وريجو د پخولو پر څو ډولونو هم رڼا واچوم:

۱- د شولو بزغلی: د شولو درشې پر مهال يو معين مقدار شولې (دځمکې د ضرورت په اندول) ببلبرې او په ځانګړې جوال يا بوجيو کې ساتل کېږي. تر شپږ مياشتني ځنډ وروسته د لمريز کال د ثور مياشتې په لومړيو کې په داسې يوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منډاوو شوې وې او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شيندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زيات ګڼ شيندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور مياشتې په لومړيو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د څلوېښت ورځو په شاوخوا کې موده نيسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او يا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې يو يا دوه ځلي کيمياوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي وده دا مهال نږدې پينځه ويشت د برش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د مياشتې په بهير کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تياره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بيا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لاتر دې وروستيو وختونو پورې اکثره د غويو په واسطه کولبه

کښدلې يوازې په وروستيو دوه درې کلونو کې د غويو د کولبې ترڅنګ د ماشين يا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې تر کولبې وروسته د جوزا تود لمر وخوړ نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ يې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسيزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پيلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستيو کې اکثره ځمکې نهال ته تيارې وي، د نهال د تياري وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې يوه وسيله ده چې زياتره د توت له لرګي څخه د نږدې يو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندينۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوو يا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غويو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټې پولې هم جوړېږي، نوې خټې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپياري) وايي، تپياري له پټې سره دا مرسته کوي چې اوبه پکې په دايمي ډول ايسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر همغه مازيګر د بزغلي له پټې څخه بزغلی ايستل کېږي او د لاسي ګېډيو په شان ګېډۍ ګېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي ګېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې ورځل کېږي او هلته پر همغه

مازیګر په ټاکلې اندازه، په پټې کې وښل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشرګر، چې په کلیوالي اصطلاح ورته (انشرګر) یا انشروالا وایي موجود وي، نهال کې اشریو حتمي کار ګڼل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپین ږیري په کې ګډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضرور یې تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره ترسره کېږي، نهالګر په منظم ډول یو د بل ترڅنګ ولاړ وي او تر یوه متر زیاته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه ګډې چې مخکې تر مخکې تقسیم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټې کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټې ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملایمه وي نهال نښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نیمې بجې په پټې کې د کومې ونې یا انځر تر سیور لاندې سباناري کې چای او شړومبی حتمي وي او د دې ترڅنګ تازه انځر، مستې، پنیر، د پنیر اوبه او ځینې نور ملحقات هم ورسره ملـه وي. د تناره پربمانه ګرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالګر چې خورا اشتاه نیولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حیرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بیا پیلېږي او تر غرمې

دوام کوي، دا مهال نهالګر په خپل منځ کې په لوړ او از یوه نیمه سندره هم وایي، اکثره یو نیم سروکی وایي او یوه یوه لنډۍ یې په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله کېږي او په دې ډول د نهال ګرمي او سختي په خوند سره پایته رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً یو یا دوه وطني چرګان په کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي، مستې، شړومبی او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پورې اکثره نهال خلاصېږي، که چېرې یو نیم پتۍ پاتې وي هغه بیا خپله د نهال خاوند یا بزګر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې وروسته رخصتېږي. پخوا یو بل دود هم و او هغه دا چې د ځمکې د خاوند له کورنۍ څخه یا خپله د کورنۍ مشر او یا د هغه زوی به یې د نهال په پای کې د بزغلي په پتۍ کې ټولو اشرګرو په زور رانیوه او په خټو یې لړه، دا کار یې د خوند او د نهال د ((حسن اختتام)) او یا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه، خو په وروستیو وختونو کې دا دود له منځه تللی او یا هم ډېر کمزوری شوی، هغه څوک چې په خټو لړل کېده، هغه په دې کار چندان نه خفه کېده او دا یې دود ګانه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستیو او د سرطان په لومړیو کې نهالونه ختم شي، نو بیا له هماغه پیله د شولو پتې له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پتې له اوبو ډنډ

وي، د ميزان په اواخرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهير کې يو يا دوه ځله کيمياوي کود ورته ورکوي؟ په هغو سيمو کې چې پتې شاليزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الينګار بهانده او د اليشنګ نيم بهانده سيندونه لري، د اوبو ستونزه د ځينو نورو ولايتونو په انډول کمه ده، په لغمان کې بيا د اليشنګ په انډول په الينګار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور مياشتې ده، کله چې د عقرب مياشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګډ شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېره شي.

۲- د وريجو د ايستلو پرېاو: د وريجو د رايستلو بهير څو ستونزمن پرېاوونه لري، چې دلته يې په لنډيز سره يادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پرېاو: کله چې د شولو غوبل خلاص شي او راشه تياره شي، شولې راسأ هغې لوبې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تر دې دمخه کنبل شوې وي او داسې بڼه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزګران او يا هم نور هغه اشخاص چې (پايکوټان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً يو خروار شولې له

څلوېښتو تر څلور څلوېښتو منو وريجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وريجې ورسپاري.

شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډ کې پاتې کېږي. که هوا يخه وي شولې نږدې د برش ورځې او که هوا ښه يا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معين پړاو ترسره شو، نو بيا د شولو پخولو مرحله پيلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به يې په يو ډول ځانګړو متونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر مټ کې ايله اووه اته منه شولې ځايېدلې. ترمتونو لاندې به يې اوربلوه او تر معين حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به يې يو ډول سرخلاصي ديګي کې راوتل چې هغو ته يو ځانګړی ځای ژوروي، ديګی پرې له پاسه ږدي، لاندې ورځخه اوربلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اور بلېږي چې (سيکه) يې ګڼي او په حقيقت کې د وريجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وريجو څخه لاسته راغلي او په همدې نيت يو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره يخه هم وي کوم تاثير ځکه نه لري، چې د بټۍ کار ټول له اور سره وي او داسې وي لکه سړی چې په ژمي کې دننه په نانوايي کې ناست وي. په يوه ساعت کې نږدې

پنځه لس منه شولې پخېدی شي او که اشرګر تکړه وي، تر دې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خرورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اواره ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرګانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پښه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا لمرینه وي نو په پنځه شپږ ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تر دې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرګي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرګي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جګې ناوې څخه راشېوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا څپړې یې بولي له

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جګېږي او ببرته هر یوه په خپل معین ځای کې چې د یوه متر په اندازه ژور وي او (بغرې) یې بولي لګېږي، په همدې بغریو کې د درې یا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د څپېړو په ګوزار له دې شولو پوټکي ببلېږي او وریجې راڅرګندېږي. بیا دا وریجې د چج پواسطه پاکېږي، میده او ناپاکې وریجې یوه خوا او پاکې یې بله خوا اچوي، د پایکو د خاوند له خوا پر یوه خروار وریجو یونیم من مزد دی، د یادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ایله که څو د ګوتو په شمار پایکوګانې پاتې وي. په وروستیو کې د اکثرو پایکوګانو ځای نویو عصري ماشینونو نیولای چې د وریجو د را ایستلو کار یې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشین بیا د پایکو په اندول زیات مزد اخلي، یانې په یوه خرورا وریجو څلور منه وریجې مزد اخلي. د لغمان خلک وایي چې د پایکو د وریجو په اندول د ماشین وریجې بې خونده دي، ځکه چې ماشین د وریجو غوړ زببښي او له منځه یې وړي، خو د ماشین ښه والی بیا دا دی چې وریجې یې صفا او میده په کې کمې وي.

په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو ببلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهینې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلدېشۍ، جاپانۍ، پرګانې او پرملۍ شاملې دي او په مهینو کې سیله، ببسودۍ، باړه یا تورشغه او

پشدی شاملې دي، له پرګانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل یو شان دي، یوازې پرګانې د بزغلي په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د یادونې وړ ده چې غټې شولې د مهینو هغو په اندول دوه برابره زیاتې خېږي. یو جریب ځمکه له یو نیم خروار څخه تر دوه نیم خروار پورې غټې شولې کولای شي او مهینې بیا د دې مقدار نیمایي خېږي. د مهینو وریجو قیمت او خوند بیا د غټو هغو په اندول دوه برابره دی، غټې او مهینې شولې چې په کوم نامه یاد ېږي وریجې یې هم په هماغه نامه یاد ېږي.

۸- په لغمان کې د وریجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنګه چې څو ډوله وریجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بیا څو نور ډولونه هم لري، چې د وریجو پخولو ببلابېلې کورنۍ دي، دلته یې څو غټو کورنیو ته اشاره کوو:

الف- داوګرې کورنۍ: په لغمان کې د وریجو د پخولو عام ډول همدا اوګره ده، چې سپینه اوګره ګڼل کېږي. په جوش کړو اوبو کې پخېږي او اکثره غټې وریجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانیانو ملي غذا ګڼل کېږي، په پخوانیو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زیاتې کچې یوازې غرمه یې پخېږي او ډېره کمه د شپې له

خوا هم پخېږي. سپينه اوګره يوه بله ضميمه هم لري چې هغه يې په اصطلاح کتغ ګڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه يادېږي، لکه پيتي او اوګره، مستې او اوګره، شړومبې او اوګره چې (نرۍ) هم ورته وايي، شيدې او اوګره، کورت او اوګره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوګرې په کورنۍ کې مو يادونه وکړه چې اوګره ځانته او کتغ يې ځانته وي، بيا د دواړو په نومونو يادېږي، خو اوګره ځانته او کتغ يې ځانته تيارېږي، يو له بله جلا وي او ګډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بيا په ترکيب کې تقريباً همداسې ده خو فرق يې دادی چې دلته اوګره او کتغ دواړه سره يوځای پخېږي. مانا دا چې اوګره يا وريجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق يې دادی چې پر غټو وريجو سربېره مهينې وريجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شړومبي ناکه، پياوه ناکه او سرنجي ناکه مشهورې دي، سرنجي ناکه هغه ډول وريجې يا اوګره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شړومبي ته ورته مايع پاتې کېږي، په همدغه مايع کې چې وريجې پخې کړي، يو ډول تريو خوند لري، همدغې ته سرنجي ناکه وايي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شړومبي ناکه په شړومبو کې او پياوه ناکه په بې غوښې پياوه کې چې معمولاً له وچو پيازو جوړه وي.

ج- **شوله:** په ټول لغمان کې معمولاً یو ډول شوله پخېږي، چې اکثره په غرېبو ودونو او خیراتونو کې پخېږي. د غټو وریجو او میو یو ځای ترکیب وي، د شولې نور ډولونه په لغمان کې زیات باب نه دي.

د- **د شکربتې کورنۍ:** شکربته معمولاً له مهینو وریجو پخېږي، په لغمان کې دوه ډوله شکربته باب ده، یو هغه ډول شکربته چې صافې کړې سپینې وریجې تیارې شي اوله پاسه پرې بوره ودوړول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې میده ګي یانې شکره ودوړول شي، شکربتې لغمان کې اکثره په روژه ماتي او چرګ بانګونو کې پخېږي او کله کله که عاجل مبلمانه پیدا شي او د غوښې د پیدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکربته تیاره کړي، د لغمان شکربته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي یې هم ارمان کوي، د تګاب غیاث استاذ چې ځان د لغمانیانو خوری بولي، د لغمان د شکربتو ډېر ارمانجن دی او وایي:

نه خو به بیا لغمان ته لاړ شو – نه به هغه شکربتې وخورو مینه

هـ- **پلوونه:** په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلوونه پخېږي چې ډېر عام دي، صافې کړې وریجې (سپین پلو)، سبزي پلو، دمپخ او قابلي پلو، دا ډول پلوونه د لغمان په بازارونو په تېره بیا په مهترلام ښار کې

پخبرې. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په اندول ارزانه دی. په همدې هیله چې د هېواد هر وګړي ته په هر ګوټ کې هر ډول پلوونه ورسېږي، دا لیکنه پایته رسوم.

پټه خزانه: تر عظيم الشان قرآن وروسته

((پټه خزانه))، په پښتو ادبياتو کې هغه خورا مهم، تاريخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، ګرانښت او تقدس نه لري، لکه پټه خزانه. قرآن عظيم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصوره پورته جامع خدايي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حيثيت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتيا او روښانتيا تر هر چا زيات باور لري او ګروهمن دي، خو که تر قرآن عظيم الشان او څو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښنفکري پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د ګرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بيا خو هېڅ کتاب هم د (پټې خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د ګرانښت او محبوبيت په تله تلل کېدی شي. ددې ګرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترګه ګوري؟ او بيا هغه ولس چې له ځينو خاصو مذهبي او عقيده يي

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافق نه کوي، ولې (پټه خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟ ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا او دېته ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته پيدا کړل، کېدی شي پر (پټه خزانه) د څو شکمنو ((ليکوالو)) شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو ښاغلو ليکوالو په شان د (پټې خزانې) په اړه تاريخي، ژبنې، ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره ګڼ شمېر اخځونه د ملاتړ په توګه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري غواړم په عام ډول د پټې خزانې د حقانيت، ماهيت او ارزښت په اړه خپل نظر څرګند کړم:

د پټې خزانې تاريخي ارزښت: (پټې خزانې) په حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پيدا کړل، ددې مخالفتونو يو غټ علت دادی چې په (پټه خزانه) کې د جهان پهلوان امير کرور سوري يو شعر (ويارنه) راغلی، دا شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹هـ ق) کال ته رسېږي، ددې شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د ګاونډيو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰کاله) دمخه ځي. د ايران يو شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

مخـې پـه سـيمه کـې د فارسـي ژبـې د تفـوق روحيـه پـالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنګ د نفوذ ساحه (!) ګڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاريخي قدامت او قوت نه شو زغملای، نو ځکه يې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول له دې شعر سره حسادت او حساسيت وښود او ورو ورو يې پر پټه خزانه د ((جعل او تذوير)) تورونه پورې کړل. يانې ددې تورونو اساسي سرچينه د ايران ملتپالي او ژبپالي ليکوال وو. دوی ددې کار لپاره په لومړي ګام کې په افغانستان کې يو څو فارسي ژبي ليکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بيا د وخت په تېرېدو سره يو څو ((پښتانه ليکوال)) هم ددې لړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سياسي ارزښت: په مجموعي ډول ټول افغانان او په ځانګړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال په وينا د اسيا زړه تشکيلوي، په وروستيو، درې، درې نيم سوو کلونو کې لومړی د يو محلي او ورپسې بيا د يو ملي حکومت خاوندان شول او له دې سره سم له ځينو ګاونډيو هېوادونو سره د سياسي رقابت ترڅنګ پر فرهنګي سيالۍ هم اخته شول، نو د يو شمېر ګاونډيو هېوادونو او قومونو سياستوال او ليکوال چې افغانان او په تېره بيا پښتانه يې د ((يو وحشي او يرغلګر)) (!) قوم په توګه معرفي کول، د پښتنو د فرهنګي

شتمنی راسپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو ، دوی غوښتل چې فرهنګي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنګي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېرنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راودانګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنګه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و ، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (۵۰) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه! هغه وخت او داسې کتاب!!؟

دوی دې ته پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدی شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

کېدی او د شعرونو په لسګونو دېوانونه رامنځته کېدی شي، خو د هوتکیانو په دربار کې دې یو محمد هوتک ددې استعداد نه پیدا کوي چې یوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو یوه تذکره ترتیب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنګ او ادب پنځونې استعداد نه لري!؟ که چېرې پټه خزانه د یو څلور پنځو شاعرانو له ګډو وډو سوانحو جوړه وای نو بیا خو کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پټې خزانې (منتقدین) د خپل استعداد له لید لوري د پټې خزانې متن ګوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد)) د خپل استعداد له زاویې څخه د بل لیکوال اثر ته وګوري، نو بیا خو د ډېرو نړیوالو لیکوالو پر اثارو هم شک کولای شو، ولې هومر؟ ولې هوګو، ولې بلزاک، ولې ټاګور، ولې خوشال او داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پټې خزانې اروایي ارزښت او اغېز: په یوه ادبي اثر کې د لیکوال او لوستونکي ترمنځ یوه پټه رابطه وي، د همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او اروایي اړیکې ټینګېږي، دا رابطه په حقیقت کې د هغه (صداقت) بیان دی، چې لیکوال یې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د لیکوال په اثر کې د صداقت او رښتینولې جوهر زیات وي، په همغه اندازه د لیکوال او لوستونکي رابطه زیاته ټینګېږي او

نړۍ کې، که لیکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهیمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلۍ څخه کار واخلي، لوستونکی به یې یو ځل اثر ولولي، بیا به یې هم ولولي خو هېڅکله به یې زړه ته لاره پیدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نړه اکتسابي لیکوال کامیاب لیکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبیت پیدا کولای شي. ادبي اثر داسې یوه پدیده نه ده چې څوک یې په زوره پر چا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځینې کره کتونکي په پای کې یو حکم صادوري. زه وایم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بیا پر لیکوالو یې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبیبي (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو یې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د لیکوال احساس، عواطفو د لیکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغومره قوت پیدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د یو سپېځلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنیا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به یوه معجزه وي چې یو څوک یا لیکوال دې نن کېني، درې سوه کاله وړاندې د یوه بل لیکوال په نوم دې تذکره

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تر یو زر کلونو پورې په ښلاښلو دورو کې د هر پړاو له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر داسې معرفي کړي، چې د خلکو پر زړونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په اندول زیات حکومت وکړي.

که مور فرضاً د یو څو شښبو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پیړۍ کې داسې یو اثر لیکلای شي چې د پیړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم ددې لیکوال خبره تائید کړي.

تراوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نومورکي، نومور، مړ یا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلا هم ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې ښلګه نه لرو.

پټه خزانه د هغې اندول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرګند کړي دي،

د هغو لپاره به یو منطقي دلیل دا وای چې دوی پټې خزانې ته ورته یو بل تاریخي اثر یا تذکره جوړه کړې وای، تر هغه وروسته یې پر خلکو منلې او بیا یې له پټې خزانې سره پرتله کړې او خلکو ته یې ویلي وای چې دا دی د دا ډول ((جعلي)) اثارو لیکل او پر خلکو یې منل ګران کار نه دی. که دا کار یوه یا دوو لیکوالو نه شو کولای، نو بیا دې د پټې خزانې ټول مخالفین، په ښکاره او پټه سره ناست وای په شپو، میاشتو او کلونو دې کار کړی وای او بیا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړی وای او ولې ډېر وخت او ډېر کلونه؟ ځکه د یو ((جعلي)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتیا نه شته، هغه خو د تخیل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ته ضرورت لري، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو باید د زیاتې انرژۍ د لګولو پرځای دا کار ژر تر ژره ترسره کړی وای. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصیت دی چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکینو به پر قرآن کریم هم شک کاوه، د قرآن کریم ایتونه به یې شعر باله او ځینو به سحر و جادو. کله چې د لوی خدای(ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطینا...) سورة نازل شو او له مشرکینو څخه وغوښتل شول چې تاسو ددې کلام معادل یا مثل جوړ کړئ، نو هغوی چې هر څومره زور ووا هه څه یې ونه

کړای شول نو تر هغه وروسته يې بيا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله(ج) کلام دی، نو پټه خزانه خو د بشر د ذهن يوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفينو ته يو چيلنج دی چې په انفرادي يا ډله ييز ډول دې ته ورته يو اثر رامنځته کړي.

پټهٔ خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پر يوه شي باندې شک ښکاره کول اسانه دي، خو د هغه پر وړاندې د ثبوت وړاندې کول بيا هغومره اسانه نه دي. پر پټه خزانه هم شک ښکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خو د خپل شک د اثبات لپاره يوه هم غوڅ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پر وړاندې هم چې کوم اسناد او دلايل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بيا هم شک ښکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله يو ثبوت دی، يو شتوالی او موجوديت دی، د ثبوت له پاسه بيا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای(ج) په طبيعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه يو دادی چې ((هر سړی پيدا دی خپل خپل کار لره که نه)) ؛ يو څوک به کار کوي بل به نيوکه کوي، يو څوک به يو اثر ليکي بل به پرې نقد کوي، يو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وايي به چې دا چلند

يې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهیت کې داسې نه دی، یو څوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شیطان وي، یوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپایه همداسې د متضادو لوریو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم دغسې یو ثابت حقیقت او واقعیت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای(ج) د پنځول شوي طبیعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځینو لیکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه یې سم نه دی بللی او په دې باب یو شمېر لیکوالو لیکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پیدا؟ دا ددې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفایت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دلیل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند تري انکار کولای نه شي. ځینو لیکوالو او په اصطلاح ((تېزبینو)) لیکوالو دا د ځان د تبلیغ او اطراح لپاره یوه ښه وسیله ګڼله چې پر یو مشهور اثر، پر یوې مشهورې تاریخي پېښې او یا مطرح لیکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

یو وخت مورِ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کالیزې په ویاړ یو علمي سیمینار جوړ کړو، د

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالو د وېش لپاره یو بورډ یا جرګه ګی جوړه شوې وه، په جرګه ګی کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشت که یو زرو یوویشت؟ ده وویل ما سره ګڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یوویشت کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشت هـ ق کې. موږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او څېړنې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وایي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وګورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې موږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نو ماته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وایي:

((د هجرت زر دوه ویشت سن و ـــ چې زه راغلم په میان))
نو بیا ته څوک یې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد کړې، دې سره زمونږ بحث نور پای ته ورسېد.

نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پر یوه شي د شک نښکاره کول او د هغه لپاره د یو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او وروسته دلایلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو ګډوډول اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفینو څخه یو: پټې خزانې په پیل کې د سیاسي او کلتوري سیالیو له امله بهرني مخالفین درلودل، وروسته وروسته بیا د مخالفتونه په کورنۍ کچه هم څرګند شول، خو د کورنیو مخالفینو د مخالفت علتونه ډېر زیات سیاسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو او په فرهنګي چاپېریال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او مقام ته د نه رسېدو له امله پیدا شول. د کورنیو مخالفینو سرخپل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو لیکوالو کې نسبتاً پام وړ مقام لري. د قلندر مومند د شهرت یوه لویه وجه همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر، لنډه کیسه، تنقید او تحقیق کې هم مشهور دی، خو په دې هره برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه لیکوال وو چې له قلندر مومند څخه یې اول مقام نیولی و او زیات شهرت ته

رسېدلي وو ، د بېلګې په توګه که څوک د غزل نوم اخلي، نو د حمزه بابا ، که د تحقیق نوم اخلي نو کامل مومند ، که د لنډې کیسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل ختګ نومونه یې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنګي شخصیت د خړوب او مطرح کېدو یوازینۍ لاره همدا ((تنقید)) پاتې وه. نو ده باید داسې یو څه ته ګوتې وروړې وای چې دده د فرهنګي شخصیت د شهرت غوښتنې دا غریزه یې خړوب کړې وای. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۶۶م) کال کابل کې د خوشال بابا په یاد جوړ شوي نړیوال سیمینار ته رابلل شوی و ، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل، ددې سیمینار علمي مشري د لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي پر غاړه وه. دې سیمینار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او څو نورو لیکوالو لیکنې وستایل شوې، لوی استاد پوهاند علامه حبیبي چې نه یوازې د افغانستان، بلکې د ټولې سیمې په کچه یو لوی عالم و ، هم زیات وستایل شو او درناوی یې وشو ، قلندر مومند په دې سیمینار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد ، نو له همدې ځایه ده د داسې یو ناسم رقابت لاره ونیوه چې پخوا یې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

قلم نو که او ذهن د (استاد حبیبي) لوري ته واوښتل او په دې کې يې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشيې، تعليقات او شرحې ليکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف يا ټارګټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبيبي صاحب خپل تاليفات تر برید لاندې رانغلل؟ ددې پوښتنې ځواب دادی چې د پټې خزانې د تردید لپاره لا تر دې دمخه بهرني ذهنيت کار کاوه، هغوی هم يو کورني شکاک او کورني شکاک هم يو بهرنۍ ملاتړ ته اړتيا لرله، مشترکې ګټې د دوی د ګډې همکاری سبب شوې. نباغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي ليکنې وکړې او د پښتور په چاپي خپرونو کې يې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقيق او تنقيد)) وکړ او په پای کې يې ((پټه خزانه فی الميزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبيبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو شکاکانو د شکونو په اړه يې خپل مستند دلايل وليکل، دلوی استاد تر مړينې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده يو شمېر هغه ليکوال په تبره بيا د پښتور ځينې ځوان ليکوال چې دده پر چاپېريال راټول وو او په يو نه يو ډول يې ده د شخصيت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقيب

کړ، خو بیا هم په پښتو او کویټه کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنګ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پښتو ره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګډون لپاره روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې ومنم که ونه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقاید و مسله نه ده چې که څوک یې ومني نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه مني نو ګناهکار به شي. منل نه منل دهر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جي! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه مني

که نه ما ویل... ما وویل د واقعیت خبره ببله ده او د منلو یا نه منلو خبره ببله. ما ویل اسلام د خدای(ج) یو کامل دین او قرآن د خدای(ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وګړي او همدارنګه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خو ددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمګړتیا ده، نیمګړتیا خپله زمونږ په ذهن کې ده. پټه خزانه یو واقعیت دی چې پټېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند ترڅنګ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره ګڼلې چې داسې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړي وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زمونږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب رانه کړي نو بیا به ووایو ګوره چې زمونږ دلایل پاخه وو چا یې ځواب ونه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

او له واقعیت څخه لرې انتقادي لیکنه وکړه چې مطرح لیکوال به یې ځواب ووایي او دې سره به ((منتقد)) او ((جریده)) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پینځوو کې به یاد شي. خو مطرح لیکوال هغه لیکنه ډېره بابیزه وګڼله او هېڅ ځواب یې ورنه کړ، یو بل لیکوال ورځخه وپوښتل چې د هغه لیکنې ځواب دې ولې ورنه کړ؟ هغه وویل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غریزې پسې اخیستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم. دا مسله همداسې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح لیکوال څخه بښنه وغوښته. نو د پټې خزانې د کورنیو مخالفینو یوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غریزې پسې اخیستي دي. که موږ د ښاغلي قلندر مومند ټول لیکلي اثار سره وارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعرۍ کې د اجمل خټک او په تحقیق او تاریخ لیکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبیبي مخکښې نه شوه زغملای. د اروا پوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په یو لړ سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي چارو کې ناکام او یا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سیالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکترونو بدلېږي، هغه لیکوال چې په لیکوالۍ کې د تخلیق او تحقیق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختګ ونه کړي معمولاً

درښيمه لار (تنقيد) غوره کوي. کله کله بيا دا تنقيد د اصلاح او لارښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بيا د منفي بافي، د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پديدې ته ضرور د شک او تردید په سترګو ګوري، ښه کره کتونکی همغه دی چې يو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضيې له مخې ونه رازوي. يانې فرضيه مخکې تر مخکې قيد نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم يا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنګه دی همغسې يې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخيل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضيه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي يې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د ليکنې تر شا څه روانې مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله د هغه اثر د تردید لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې ليکلی و. کښدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر ليکلو دومره نه وي په تکليف شوی لکه قلندر مومند يې چې په تردید کې په تکليف شو.

قلندر مومند په خپله ليکنه کې په اصطلاح له نجومي علم څخه هم ګټه اخيستې او په اصطلاح له ببلابېلو جنتريو يې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې يوه راغلې نښه غلطه ثابته کړي.

محمد هوتک په پټه خزانه کې لیکي: ((کتاب تمام سو ، په ورځ د جمعې (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثیراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعې ورځ نه ده، له همدې پورتني ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د یوې مرکې یو ټکي ته ستاسو پام را اړوم.

د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي قلندر مومند سره یوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پیدایش کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ویلي وو ((... زما د پیدایش کال ماته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت مور و پلار د پیدایش کال نه لیکه او که چا لیکه هم نو په یوه کاغذ کې به یې لیکه بیا به یې د قرآن شریف په منځ کې ایښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پیدایش کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پیدایښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او یا نا خبره دی، نو بیا کوم دلایل او مهم عوامل وو چې دی یې د ښته هڅوه چې درې درېنیم سوه کاله دمخه له نورو سره د ورځو

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته ددې لاره اواروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سيالیو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعیت ولاړ نه دي. کـه د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو مخالفینو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدی شي دې نتیجې ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سیاسي، کلتوري، ژبنیو او تاریخي ناوړه غرضونو او د ځینو ځانپالو او شهرت خوښو لیکوالو د شهرت د غریزې او شخصي عقدو یو ګډ امتزاج دی چې علمي معیارونه نه لري او پر پورتنیو یادو عواملو ولاړ دي او بس.

"د حگانحگاني شگا مار" سفر

د استاد مجروح د ځانځانی ښامار
د ځینو منظومو برخو منشوره بڼه

د انسان حگانغوشگتنه او نفسي خواهشات داسیگ غریزیي عناصر دي چیگ هر وخت له انسان سره ملکگري وي، د انسان نفس اصلاً د لایتناهي هوسونو مجموعه ده. که ددیگ هوسونو او نفسي غوشگتنو مشروع علاج او کنترول ونه شي او هغه په سم أول مهار نه شي، نو د انسان له نفس خگخه خپله یو لوی شگامار جوړیگاي، داسیگ یو شگامار چیگ تگول عمربه د مثبتو انساني ارزشگتونو پر له منحگه وړلو او خوړلو مصروف وي، تر تگولو د مخه ییگ خپله همغه انسان ته خطر او زیان تر تگولو زیات دی او د غتگوالي او ودیگ په حالت کیگ ییگ مقابله هم ورته أیگره کگرانه ده. استاد سید بهاوالدین مجروح په ((حگانحگاني شگامار)) کیگ د نفس د همدغه شگامار کیسه کوي چیگ په خگه أول په انسان کیگ عواطف، مینه، صمیمیت او خواخوږي له منحگگه وړي او په هغه کیگ د لوړتیا، حگانغوشگتنیگ او حگانخوشگونیگ غریزه پیاوړیگ کوي. دماستړی دوړې په بهیر کې د استاد

مجروح پر دې اثر باندې پر ګنهو تبصرو او ليکنو سربېره، پر منثوره بڼه منظوم اړول هم شامل و، ما دا اثر په لنډيز سره په منثوره بڼه واړاوه، داسې چې محتوا يې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روايتي داستان بڼه يې هم په پام کې نيول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاړيګ)) خګخه پيلوي او په يوه شګار کيګ د ژوند په باب د يوه عالم د خوليګ خبريګ بيانوي، دا عالم په خپلو خبرو کيګ وايي: ((تر هغه چيګ دا حګمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وايي ((دا ژوند يو مرموزه سمندر دی، جهنم په بل جهان کيګ چيګرته لريګ نه دی، بلکيګ د هر انسان په حګان کيګ د هغه جهنم دی.)) بيا د شګار د وګګۍو کيسه کوي چيګ له يو بل خګخه أاريګاي، له حګانه جګګ ديګوالونه راتاووي، يو بل سره اختـه دي خو له توپانه نه دي خبر چيګ را روان دی، خو ددي ګ تر خګنګګ پوهګ سۀی وايي چيګ زه له توپانه نه أاريګام خو د خپل زۀه د ژورو په تل کيګ له شګاماره أاريګام، عالم سۀی په ديګ سوچ کوي چيګ د شګار خلکو ته خګنګګه خپل پيغام ورسوي.بيا د ژوند لومۀی خګرخ تاويګاي او شګامار د مرګګ پر لوري حګي، دلته په لومۀي پۀاو کيګ د هغه شګار کيسه کوي

چیګ تګول شګاریان ییګ رنحګوران دي. دلته د هغه شګار کیسه کیګاي چیګ خلکو ییګ یو بل سره په صمیمیت او دوستة کیګ ژوند کاوه، د بادارة او غلامة چل ییګ زده نه و. خګاروي له حیواناتو نه أاریګدل او مرغانو خپلیګ خوایګ نغمیګ غاولیګ، په همدیګ وخت کیګ د تګول جهان لوی فاتح را خګرکګندیګاي ، یو سؤی پر تور اس سپور وي او توریګ جامیګ ییګ اغوستي وي او حګان ته د ((ایککګو)) یانیګ (زه) خطاب کوي، دیګ سره پر شګار د فرماندار واکمني شروع شوه، نوي واکمن شګحګیګ په کور کیګ دننه بندیګ کؤیګ، حګوانان ییګ پر سختو کارونو وککګمارل، هوسة او مرغان ییګ په غشو وویشتل او خګارویو تګولو له شګار کأه وکؤه، په همدیګ وخت کیګ د شګار خلک له ویګریګ د اژدها(شګامار) ستاینیګ پیلوي، د فرماندار مجسمه جوؤیګاي، لوی راهب د شګامار له ژونده خبر و او خلکو ته د هغه کیسه کوي، راهب د چینجي کیسه کوي چیګ خګنککګه په لوی شګامار او قوت بدل شو. بیا د شګامار بد او بیګ درمانه انحګور تشریح کوي، غم، قهر، غضب، أار او وهم د هغه غتګ مرضونه ککګنګي، شګامار د خپلیګ واکمنة په دویم پؤاو کیګ یو دمه حګای لتګوي، خو هیګخګ داسیګ دمه حګای نه شي پیدا کولای چیګ دی په کیګ دمه

شي، نو حگکه خو د يوازيگتوب احساس کوي او شگار کيگ هيگخگوک داسيگ نه پاتيگ کيگإي چيگ دده خدمت وکؤي، نه مينحگه وه نه نوکر و چيگ دی پريگ فرمان وچلوي، تگول شگار مؤ و، چوپه پوپتيا وه او له شگاره هديره جوؤه شويگ وه.

بيا هغه تيگر وختونه ورپه ياد شول، د عشق او مينيگ شگاپيگرة، د ژوندون د سيند پر غاؤه خوبونه، خو اوس نه نارنج و او نه ييگ کگل، نه ييگ بويونه، نه د مرغيو أليگ أليگ ويگ چيگ د شگار خلک ييگ نندارتگ ته ولاؤ وي، بيا د سيند په منحگ کيگ يو مار تيگريگإي او پر سر ييگ د لعل په شان رنگا بليگإي، د شگار د خلکو منحگ کيگ ککونککوسي پيليگإي، ديگ سره د شگار قهرمان د ژوندون د سيند له غاؤيگ جلا کيگإي او د ژوندون د چينيگ پر لوري نه ستنيگإي. بيا له حگان تپوس کوي ((هغه ورکه نامعلومه هستي هخگه ده چيگ دا هسيگ سرکگردانه ورپسيگ ککرحگم، په دشگتو په بيابانونو؟))

قهرمان به په سوچونو کيگ أوب و. ديگ وخت کيگ د سپرلي الهه ورته خبريگ کوي چيگ ((بيگ له ما به ستا باغونه، چمنونه تگول خزان شي او ستا رودخانيگ به هم وچيگ شي...)) قهرمان بيا په خپله هسکه مانگة کيگ

اوسیګده خو د اوإدو فکرونو په تګال کیګ زنکګیګده، خو یوه ورځ ماشګام چیګ توره خؤه را دبره شوه نو یوه زؤه بوأة له کومه حګایه ، پتګه پتګه او غلیګ غلیګ راغله او د شګار د دروازیګ خواته ودریګدله، أیګره بده خګیګره ییګ درلودله، توریګ جامیګ ییګ اغوستیګ ویګ، له اجازیګ او زنحګیر شرنکګولو پرته د قهرمان مانګة ته ننوته او له هغه سره ییګ ملاقات وکؤ. د بوأة تر ملاقات وروسته دریګم پؤاو پیلیګإي "د دوزخ له درشل دیګخوا ". په دیګ وخت کیګ فرماندار یا قهرمان هغه وخت په یادوي چیګ ده د خپل زؤه شګکلیګ مانګة جوؤوله، بیا د عشق رب النوع او الهه ددیګ مانګة د شګکلا کیسه کوي چیګ دا مانګة د عواطفو او هیجانونو معمارانو جوؤه کؤیګ ده او أیګر شګکلي نقشونه او نکګارونه ییګ درلودل او د دیګ لپاره ییګ تیاره کؤیګ وه چیګ کله به ورته ستر واکمن د عشق او مینیګ رب النوع او الهه رارسیګإي، خو خګومره چیګ شپیګ اوإدیګدلیګ د ده د راتکګ انتها ورکیګدله. خو په اخر کیګ هغه نا اشنا سؤی چیګ توریګ جامیګ ییګ پر تن او پر تور اس سپور و راشګکاره شو- او مانګة ته پورته شو او د شګار خلکو ته ییګ په خطاب کیګ وویل: "زه خو زه یم ، زه " "ایکګو "یم. زه فاتح د لوی جنکګونو د جهان یم ستاسو

شگار زما تابع دی". د شگار خلک له ظلم نه فراري شول او شگار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شگار کیگ یوازیگ پاتیگ شو، په شگار کیگ یوازیگ دده د ستاینیگ تابلوکگانیگ حگوؤندیگ ویگ. یوازیگ به بیگ آئینیگ ته کتل او چیگ کله به بیگ حگان ونه لید وارخطا به شو چیگ حگان تریگ ورک شوی، خو خبر نه و چیگ ائینه خو د دوزخونو دروازه ده او له آئینیگ خگخه اخوا تیگریگدل د اوهامو جهنم ته کوزیگدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته ولویگد، د لحظو په پتگ دام کیگ ککیر شو او د زمانیگ په شمیگرنه کیگ أوب شو او هره شپه ورته یوه بیگ اغازه او بیگ پایانه خگیز شگکاریگده، بیا په دیگ سوچ کیگ أوب شو چیگ که خگوک په دیگ پوهیگدلی چیگ خگشگتن ددوی روح اخلي نو هیگخگکله به بیگ د ژوند ارمان کؤی نه وای.

او په دیگ توککگه قهرمان د تجرید او تنهایي ژوریگ کندیگ ته پریگوته، خو یوازیگ احساس بیگ ورسره ملکگري کوله او دده د ذهن پر دیگوالو به ککگرحگیگده. دیگ کیگ ده ته دا درد پیدا شو چیگ زمانه بیا نه راکگرحگي او پرونی سهار بیا نه راغبرککگیگاي.

یو وخت داسیګ هم راغی چیګ له قهرمان خګخه خپل سیوری ورک شو او هریګ خواته بییګ چیګ کتل خپل سیوری بییګ نه لیده او دیګ پیګشګیګ أیګر مظرب کؤ. بیا بییګ وویل: "اوس په کار دي چیګ زه لاؤ شم او هرومرو پیدا کؤمه خپل سیوری"، بیا ورته تشویش پیدا شو هسیګ نه چیګ زه خپله سیوری یم، داسیګ سیوری چیګ اصلي وجود بییګ ورک وي. بیا ورته په زؤه کیګ وهم پیدا کیګإي هسیګ نه چیګ پر کومه بله لاره تللی یم. هغه په دشګتو کیګ هم سوچونه کوي او د ازادۀ د مانا او مفهوم په لتګه کیګ دی.

دیګ کیګ خګلورم پؤاو ته ورداخلیګإي او "د دوزخ له درشل اخوا" کیسه پیلیګإي. قهرمان تر دیګ وروسته خوب هم په ارامه نه شو کولای او په خوب کیګ به أیګر زیات ویګریګده، یوه ورځ له خوبه پاخیګده، ګګوري چیګ شګار کیګ پرته له ده خګخه هیګخګوک نه شته بیا به وهم اخیسته او له ګګونکګسیو به ویګریګده. بیا بییګ د یو توپان یا جکؤ د راتلو خبر واوریګد او له دیګ جکؤ خګخه بییګ د قهر یو اواز هم واوریګد، په همدیګ وخت کیګ په جکؤ او توپان کیګ قهرمان ته ویل کیګإي چیګ تا ته موإ د خپل تګول وجود او هستۀ اختیار درکؤ، خو تا حګانته داسیګ نوم غوره کؤ چیګ تاویګ زه یم نوم میګ "زه "دی "موإ" او

"تاسیگ " یوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. مونږه تګولو ستا په "زه " کیګ کؤو حګان محوه. ته مغرور او متکبر شویګ تا د ازادۀ جذبیګ بندیګ کؤیګ، خو اوس هغه تګولیګ بل شانیګ خګیګریګ دي او نن حګانته "روحي اضطراب " وایي. اوس به د تر وإمیو پرشګته راحګي. بله ورځ چیګ قهرمان له خوبه پاخګیګد ، اټینیګ ته ییګ وکتل، حګان ییګ ونه پیګژانده خو د همدیګ ورځګیګ په ماشګام کیګ چیګ توره تیاره شوه، بیا یوه زؤه بوأة پیدا شوه، د تور لوککي توریګ جامیګ ییګ اغوستیګ ویګ او د همغیګ هسکیګ مانګة پر لوري د قهرمان ملاقات ته لاؤه او قهرمان ته ییګ د تلو بلنه ورکؤه. خو قهرمان ورته وویل چیګ زه همدلته خوشګ یم. خو بوأة ورته وایي چیګ اوس په تا ناوخته شوی اوس زه تا حګان سره بیایم هغه حګای ته دیګ بیایم چیګ د حګان له جهنمه خلاص شیګ ،ګ کله چیګ قهرمان په حساب پوه شو چیګ خګوک له خپل قسمته تشګتیګدلی نه شي نو د خپلیګ هستة په ژور تل کیګ ییګ دا احساس وکؤ چیګ مطلق یوازیګ پاتیګ دی یوازیګ، نو بیا د توریګ مانګة له کنأوالو نه راروان شو او له بوأة سره کومیګ نامعلومیګ خواته لاؤ.

تر دیگ وروسته حگانحگاني شگامار به دویم خگرخ کیگ یو حگل بیا راستنیگاي.

"د ژوندون د چینیگ غاؤه په تورتم کیگ "د پنحگم پؤاو برخه ده چیگ په دیگ کیگ یو حکیم د انسان شخصیت تشریح کوي چیگ دی اصلاً خپل حگان نه کگوري، بلکیگ خپل سیوری کگوري او پر دیگ سیوري د حقیقت کگومان کوي. تر دیگ وروسته له لریگ ملکه د یوه مسافر راتکگ ته انتظار ایستل کیگاي چیگ د ورک سمندرغاؤیگ کیسیگ او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی "د غار توریگ خولیگ ته ناست و او حگان ته ییگ وینا کوله چیگ أیگریگ مزلیگ میگ وکؤیگ خو لاره میگ پیدا نه کؤه، حگکه ما سره چیگ خگوک د سفر ملکگری و، هغه یوازیگ د حگان په باب فکر کاوه او پر حگانحگانة اخته و. خو لاروی وروسته مجبوریگاي د حگانحگانة له ملکگري خپله لاره بیگله کؤي او د سبا په تمه منتظر کیگني تر خگو چیگ پسرلی په دنیا راشي. په داسیگ حال کیگ چیگ د بیگلتون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیگ حگانحگانة "زه "نه راجلا شو. دیگ سره نو دی له زؤو ایرو راولاؤ شو، له خپل حگانه ییگ د خپل وجود یو زوؤ قالب وویست او دوریگ ییگ کگوزار کؤ. بیا ییگ د اوشگگو

خگاخگکي روان شول، نو ديگ سره ييگ وويل اوس به نو د خوؤ په وچ بستر کيگ د اوبو أک رودونه روان شي. خو لا هم د شگار پر لوري د لاروي سفر ته أيگره لاره پاتيگ وه.

نو حگکه بايد د تورتم ژور تل ته کشگته شي که د رنگا خگرک ولکگوي. لاروي تر اوإده مزله وروسته د تورتم په ژورتيا کيگ يوه کوچنۍ شانته رنگا وليدله. لاروی بيا يو تور أنأ ته رسيگإي، هلته ککوري چيگ واؤه واؤه چينجيان د يوه بل پر حگان اخته وو، يو بل به ييگ خوؤ، په ديگ کيگ به يو غتگ شو، نور چينجيان به ييگ وخوؤل، بيا به تريگ ماهی جوؤ شو، مارماهی به شو او بيا به تريگ نهنکگ جوؤ شو، بيا به ييگ وزرونه او تيگره تيگره غاشگونه پيدا کؤل.

له واؤه چينجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کيگ نه حگاييگده. ديگ کار به لاروي ته أيگريگ پوشگتنيگ پيدا کؤيگ خو لاروي چيگ به هر خگومره د رنگا لتگه کوله، رنگا به لريگ لريگ حگليگدله.

لاروی بيا مزل کوي، جزيريگ او تگاپوکگان ييگ وليدل، د هريگ زريگ زؤه کيگ ننوت، هره زره لکه يو بحر نامحدوده وه، خو ده ته په ديگ تگولو کيگ يو لوی حايل او مانع دا و چيگ دا حايل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و، دا داسيگ يو ديگوال و چيگ له تگول عالمه راچاپيگر و خو لاروی په اخره

کیګ پوه شو چیګ عالم او هستي واؤه بیګ معنی او بیګ مفهومه دي.

شپاږم پؤاو د هغه شګار سفر دی چیګ تور شګامار وربانديګ ناست و. لاروی بیا په یوه تونل کیګ د رنګا په خګرک پسیګ روان شو او په ديګ نیت بییګ عجله کوله چیګ خګنککګه د شګار خلک خبر کؤي چیګ شګامار بیا راروان دی. بلاخره شګار ته ورسیګد او هلته بییګ یوه نازنینه پیګغله ولیده، چیګ شین بخن زوؤ کمیس بییګ اغوستی و. لاروي بییګ په ستر ککګو کیګ د خپل ورک سمندرغاؤه ولیده. پیګغلیګ ورته له خپل منککګي اوبه ورکؤیګ او هغه پریګ خپله تونده ماته کؤه. د شګار خلکو ديګ پیګغلیګ ته لیلیګ ویله. لاروی حګي هغه شګار ته چیګ د زؤه په ستر ککګو ؤوند و. کله چیګ شګار ته راحګي نو شګار کیګ چوپه چوپتیا ده، ماشومان نه ککګرحګي، یوه سپین إیري ؤوند په ملا کؤوپ نه تپوس کوي، هغه ورته وایي چیګ دا هرخګه د واکمن په امر شوي. لاروی چیګ له اوإده سفره شګار ته راغلی و او په سمخګه کیګ بییګ ویګشګتان او نوکان أیګر لوی شوي وو او هم بییګ جامیګ په اوإده سفر کیګ أیګریګ خګیریګ خګیریګ شویګ ویګ او بدن بییګ تریګ شککاریګده، نو په شګار کیګ په لیګوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

رشگتیا هم په ؤندو کیګ دی یو بینا و چیګ نوم ییګ مجنون و. لاروي چیګ د شګار د خلکو ژوند ولید چیګ د قهرمان یا ستر پهلوان ستاینه کوي، یا پریګ خوشالي کوي نو ده پریګ خندل نو د شګار خلکو به ویل چیګ دا سؤی خو رشګتیا لیګونی او مجنون دی. نو ولیګ ییګ په زنحګیر نه تؤي، خو حګینو نورو به ویل چیګ لیګونی دی، خو د زنحګیر لیګونی نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پیغام اوراوه که خګه هم له ماشومانو پرته لویانو ورته غوإ نه ایشګوده، ده به خلکو ته ویل: "دا عالم او هستي واؤه ییګ معنی ده ییګ مفهومه. " د شګار ساده ګګانو به لاروی حګوروه او ورته ویل به ییګ خبر نه ییګ لیلیګ خګه شوه؟ دیدار ته ییګ لاؤ شه ! سره أولة سنباله شویګ ده، ستا لیلیګ په کیګ سینککګار کؤیګ ناسته ده، خو لاروي به ورته ویل چیګ لیلیګ زما په زؤه کیګ ناسته ده. یوه شپه لاروی د خرابات پر کوخګه برابر شو، تګنکګ تګکور جاري و، لاروی چیګ وردننه شو هغو ورته هر کلی ووایه، لاروي ورته وویل چیګ تاسیګ تګپوسان او ککګیدؤان یاست، هغه خګه چیګ باید شګکاره وي ولیګ په دیګ شګار کیګ پتګ دي او هغه خګه چیګ باید پتګ شي هغه په رنګا کیګ ییګ پردیګ ککګرحګي. لاروی بیا مستانو سره خوندور سوال او حګواب

کوي. یو مست پوشګتنه کوي چیګ ولیګ د جهان تګول فرمانداران له مستانو أاریګاړي؟ لاروی حګواب ورکوي حککه چیګ ددوی په خبرو کیګ د راستة خطر وي. بیا لاروی مستانو ته وایي: "لا راپاخګئ راولاؤ شئ، ددیګ دشګتیګ وچ حګنککګلونه او بیګ ثمره ونیګ له منحګه یوسئ ریشیګ بیګ وباسئ، هغه مستان چیګ په تورتمخانو کیګ تؤلي هغه را ازاد کؤئ او کوم شګامار چیګ په کیګ ناست دی هغه تریګ رابهر کؤئ او بیا بیګ حلال کؤئ او وینه بیګ په دیګ دشګتو تویه کؤئ، حککه طبیعت تاسو نه د شګامار قرباني غواؤي! مستانو د لاروي خبریګ د زؤه په غواړو واوریګدیګ او د لومؤي حګل لپاره بیګ د خپلیګ مستة په نشه کیګ یو نا اشنا مزه وموندله. دا د ازادة خوند او لذت و.

د مرککګي سیوری روان و، ژوندي سري ورپسیګ تلل. د شګار خلکو یو کالبوت پر اواړو ایشګی و، د خلکو سیوری تر دوی دمخه روان و، کله چیګ خلک هدیریګ ته ورسیګدل نو ستر راهب د مؤي جنازه په أیګرو شګو الفاظو ترسره کؤه، بیا لاروی پاخګیګد او د مرکګ په باب بیګ وویل چیګ له مرکګ سره د نیګکة او بدۀګ خګه پروا نه شته، دی له خیراو شره ماورا دی، مرکګ د شګو او بدو نیستي ده. لاروی خلکو ته وایي چیګ نیکي او بدي په دیګ جهان کیګ موندل

کیګاي نو باید چیګ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بیا د شګار خلکو ته خطاب کوي که تاسیګ مؤه نه یاست او د ژوندون خګه شوق درسره وي نو دا مؤی لا خګه هیګر کؤئ او ژوندون پسیګ روان شئ، خو د شګار خلکو بیا هم لاروی چور لیګونی وباله او د ماشګام په خؤه کیګ د خپلو کورونو پر لوري روان شول، خو لاروی هلته یوازیګ پاتیګ و. خبریګ بیګ کولیګ، یوازیګ یو سپی هلته پاتیګ و او د ماشګام وإمیګ دا خبریګ د مشرق پر لوري وؤلیګ.

دا وخت د ؤندو شګار له خطر سره مخامخ و، خو لاروی د شګار تګولو خلکو پیګژندلو، حګینو لیګونی باله او بندي کول بیګ ضروري کګنګل خو حګینو نورو بیا ویل چیګ دا یو روحاني شخص دی او عادي شخص نه دی. یوه ورځ لاروی د شګار په منځ کیګ خلکو ته وینا کوي او د شګار تیګر برم یادوي او پوښتنه کوي چیګ چا دا تباه کؤل؟ د شګار خندوقونو اودیګوالونو ته ضرورت نه شته، حګکه چیګ غلیم په بهر کیګ نه دی د شګار په داخل کیګ دی، دا پخوانی شګایسته شګار اوس په کنأوالو بدل شوی او شګامار په دغو کنأوالو کیګ پروت دی. بله ورځ بیا شګاریانو ته خطاب کوي او وایي چیګ یو وخت ددیګ سیمیګ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغیګ سره په دیګ شګار کیګ لویه

نیگکمرغي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیګره کوئ ګ او په اوهامو اخته شوي یاست. ایا تاسو نه ګورئ چې حګوانان، ماشومان، شګحګیګ او بوأاکګان مو په کومو رنحګو اخته دي؟ نو بیا ورته وایي چې غوإونه مو بیدار او سترګګیګ مو بینا کوئ نو ددیګ علاج دادی چې تاسیګ د لیلیګ د پشګو خاورو ته سر کشګیګإدئ او سجده ورته وکوئ، خو خلکلو به خندلیګ او ویل به بییګ دا سوی رشګتیا مجنون دی.

د زمانیګ یو دفتر په ختمیګدو و، یوه ورځ بیا لاروي د شګار منحګ کیګ خلکو ته خطاب وکوئ او ورته بییګ وویل چې ستاسو ستر واکدار بادار خو تور شګامار دی. دا شګامار وینو ته تإی دی او زؤه بییګ لکه سندان کلک دی. خګومره چې خوراک او خګشګاک کوي هغومره وإی او تإی کیګإي، خو دا بلا او شګامار ستاسو په خپله پر حګان مسلط کوئ او له بل حګایه نه دی راغلی، تر خګو چې دا شګامار په خپلو زؤونو کیګ مؤ نه کوئ خلاصیګدی ورخګخه نه شئ.

په دیګ وخت کیګ ستر راهب چیګ د لاروي خبریګ واوریګدیګ نو بییګ وویل چیګ دا سوی خو رشګتیا لیګونی دی حګکه دا رازونه خګوک ویلای شي. زه حیران یم چیګ ده دا رمز خګنکګه پیدا کوئ دی. راهب وویل چیګ دا

خبریگ ددیگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان اواز دی ، یوه دنیا په ؤنککگیگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره پوهیگدل او یوه فرصت ته منتظر وو.

یوه ورحگ لیلیگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه پیگغله چیگ د لاریگ پر سر به منککگي سره ناسته وه او تاؤ مسافرو ته به ییگ اوبه ورکولیگ، هغه د شگامار مانگۀ ته لاؤه، فرماندار لومؤی خپل مخ مجنون ته واؤوه: زه خبر یم چیگ ته له بل حگایه راغلی ییگ او موإ پناه درکؤیگ ده،گ د دیگ شگار خلک خپلو عقایدو پریگشگودو ته رابولیگ او وا ییگ چیگ د دیگ ککگدایي ککگریگ پیگغلیگ پرستش وکؤئ دا رشگتیا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: ای فرماندارہ ستا معبد لا نوی دی او دیگوالونه ییگ پاخه نه دي، ددیگ سیمیگ رشگتیني واکدارہ اصلاً د عشق او مینیگ الهه او رب النوع وو ، د هغو په واکمنۀ کیگ دلته خوشالي وه، مینه وه، خو اوس چیگ زه ککگورم هره خوا ریککگستان دی، د زؤه خونیگ ؤنککگیگ بنککگیگ دي او تور شگامار په کیگ ناست دی. زه اوس همدا حقیقت هر چاته بیانومه.

د واکدار وچولی تریو شو ، د غضب اور ییگ په سینه کیگ لمبه شو ، بیا ییگ وویل حگه پروا مه کؤه دا ییگ قدرته لیگونی دی. بیا ییگ لاروي ته وویل چیگ تا د شگار په

پیګلو کیګ دا سوالګره خګنکګه غوره کوئیګ او زما د شګار خلک ییګ ولیګ سجدیګ ته رابولیګ، لاروی ورته وایي چیګ د شګار خلک خو د شګامار له وهمه أاریګاِي که دا واهمه ختمه شي نو شګامار یو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب النوع قوت په زۈونو کیګ پروت و. دا لیلیګ خو په یو وخت کیګ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چیګ واهمه پر خلکو حاکمه نه وه، کله چیګ خلکو د شګامار پرستش پیل کۈ، نو هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ییګ خګارله، خو دا مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چیګ دلته ستر ککګیګ نا بینا دي او خګوک ییګ نه وینې. ای واکداره زه ستا په ویګره او أار کیګ ستا سقوط شګه وینم- شګه خبر شه، دا شور ما شور چیګ ته ییګ اوریګ دا به نور هم زیات شي. ستر واکمن چیګ دا خبریګ واوریګدیګ نو له مجنونه ورته أار پیدا شو. بیاییګ په أیګر غضب پیګلیګ ته غإ کۈ چیګ وایه ته خګوک ییګ؟ "زه خو زه یم! زه لیلیګ یم! زه د مینیګ رب النوع، الهه د نوبهار یم. "زه به له شګاره بهر هر ماشګام ناسته وم او د خپل مسافر لاره میګ خګارله. هغه زه پیګژندلم او لتګولم. خو خبر شه چیګ نور به کوم مسافر دلته سفر ونه کۈي، حککه تګولیګ لاریګ بندیګ شوي او په حګوزانو پتګیګ شوي. خګو موده به تیګره نه وي ته به هم د خپل پلار نیکه په لار

روان شیګ، زه به بیا د بهار لاره خګارمه. فرماندار چیګ دا ککفتار واوریګد، نو أیګر په غصه او په لؤزه شو. ده فکر کاوه چیګ دا خبریګ بییګ کوم چیګرته اوریګدلي دي. واکدار بیګریګ او واهمیګ واخیست او وییګ ویل دا خو دواؤه لیګوني دي. زه ویګریګإم چیګ د دوی لیګونتوب ساري نه وي او د شګار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بیا بییګ فوراً لاروی او لیلیګ له خپل درباره وشؤل. فکر بییګ وکؤ که مؤه یا زنداني بییګ کؤي نو شګار کیګ به شورش جوؤ شي، پیګغله بیګرته له شګاره ووتله او لاروی د شګار په کنأوالو کیګ د عالم په تماشه شو، د ابدي خګرخ وخت راغی، مجنون د شګار په ویګرانه کیګ د جهان فرماندار په مانګة کیګ دحګان تماشا کوله. لاروي ولیدل چیګ د شګار پیګغلیګ، حګوانان او کوچنیان پر بیګلابیګلو ناروغیو اخته دي او بییګ وخته مري، خو یوازیګ راهب أیګر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خګشګتن ته تسلیم کؤ، معبد ورو ورو شؤیګده حګکه بل شګامار پرست پاتیګ نه و.

د راهب شاکګردان هم چیګرته لریګ لاؤل، د مانګة په دیګوالونو کیګ لوی چاودونه پیدا شول، اغزن بوتګي شنه شول او په پای کیګ شګایسته قصر ویجاؤ شو.

یوازیګ لاروی او فرماندار پاتیګ وو، لاروی په ویګرانه کیګ او فرماندار په خپله مانګۀ کیګ، هیګچا دلته ککذر نه کاوه حککه تګولیګ لاریګ بندیګ ویګ، یو ماشګام چیګ توره تیاره شوه یوه زۏه، مرموزه بوأة راپیدا شوه د لوککي کمیس او پرتوکګ ییګ پر تن و، بوأة شګار ته ننوته، بوأةګ ته هر خګه په خپل سر خلاص شول، دا بوأة لاروي سره اشنا وه او هغه پوهیګده چیګ دا د خګه لپاره راغلیګ ده، اوس په قصر کیګ دننه ده د بوأة او بادار په منحګ کیګ خګه خبریګ کیګأي. خګو شیګبیګ وروسته دواۏه د مانګۀ له کنأوالو راووتل، بوأة مخکیګ او قهرمان ییګ تر شا روان وو. کومیګ نامعلومیګ خواته لاۏل، خو مجنون هلته یوازیګ پاتیګ و، د زمانیګ دفتر ورته له اغازه تر انجامه پروت و. موسمونه او فصلونه تلل راتلل، یوه شپه ییګ کتل چیګ د افق په تورو لمنو کیګ رنګاککانیګ راشککاره شویګ، دی په رنګا پسیګ روان شو. أیګر مزل ییګ وکۏ د سیند غاۏیګ ته نۏادیګ شو، د سیند غاۏیګ ابادیګ ویګ، هره خوا خوشالي وه، د پیګغلو او حګوانانو راز او نیاز وو، مشران په دیګره کیګ ناست وو، مرکیګ ویګ، مشوریګ ویګ، ماشومان د سیند پر غاۏه لوبیګدل او هغه نا اشنا پیګغله مسته خرامانه ککرحګیګدله، د وحشي ککلونو تاج ییګ پر

سر پروت و ، د بهار د وإميګ په شان الوتله، لاروي د نيمو شپو چيګ دا حال وليد بيګ اختياره په خندا شو حګکه پوه شو چيګ يو حګل بيا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او مينيګ د شګکليګ رب النوعيګ ، ا لهی داستان شروع شو او يو حګل بيا د تور شګامار مار لويه او اوإده افسانه له سره پيل شوه.

د خوشال د قصايدو روح

دا ليکنه له پښتو خپرېدونکې د دانش خپرندويه ټولنې خپرنې ارګان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

قصيده په پښتو نظم کې يو ځانګړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصيدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټينګ دی، چې سړی فکر کوي بوللـه يا قصيده خپله کوم ځانګړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغليو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصيدې فورم زيات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرې کې د ښکارندوی غوري او شيخ اسعد سوري پخې قصيدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښاني پېر او بيا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسيکه شاعرې کې د قصيدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو اوسنۍ معاصره شاعرې کې هم د قصيدې ويلو دود پال شوی او پالل کېږي؛ خو که مونږ په ټوليز ډول د پښتو شاعرې ټول بهير ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصايدو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را تر سترګو شي.

خوشال بابا په لسګونو قصیدې لیکلي، چې زیاته برخه یې تر موږ رارسېدلې ده. دا ټولې قصیدې د یو ژور سیاسي، ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لرېدوونکې دي، چې هره یوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې یوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې یې د قصیدې له معمول او دودیز تعریف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصیدې دودیز تعریف دادی:

هغه نظم، چې لومړی بیت یې مقفی وي او د نورو بیتونو د هرې دویمې مصرې قافیه یې د مقفی بیت د قافیې تابع وي، د بیتونو شمېر یې له (۱۵) څخه پیل بیا تر (۲۰۰) بیتونو هم زیاتېدی شي، ردیف په کې اختیاري دی، خو قافیه په کې حتمي ده. هره قصیده له معمول تعریف سره سم د مانا له پلوه پر دریو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبیب یا تغزل، چې د قصیدې پیل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سریزې یا پیلامې په ډول د طبیعت د مناظرو ستاینه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته راوسپړي، خپل ممدوح توضیح، تشریح او توصیف کړي.

۳- د قصیدې(۳) برخه، هغه وروستۍ برخه ده، چې شاعر خپل ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بریمن غواړي

او په اخرت کې ورته د خدای(ج) له درباره د ښېنې، مغفرت او د جنتونو هیله کوي. که موږ د شیخ اسعد سوري:

د فلک لــه چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

او هم د ښکارندوی غوري بوللـه:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بــیا ولــونــل پــه غــرونــو کې لالونه

دواړو ته نظر وکړو؛ نو ګورو، چې لومړی د مانا له پلوه ویرنه او دویمه هم ستاینه-ویاړنه ده، چې دواړه د قصیدو لـه معمولـو تعریفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنګه چې غزل یې پښتون او ملتپال کړ او لـه دودیز حالتـه یې راوویست، دغسې یې قصیدې تـه هم نوی رنګ او خوند ورکړ، د یوې ځانګړې پېښې یا شخص د تائید او توصیف لـه حالت نـه یې راوویست، ټولنیز، سیاسي او عرفاني یې کړ. د پخوانیو قصیدو یوه ځانګړنه دا وه، چې د ټولو یا زیاترو بیتونو مانا یې له یوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بیت لـه بل څخه متاثر و، یانې دا چې د غزل په شان یې هر بیت پوره او خپلواکه مانا نـه لرلـه، خو خوشال بابا دا دود هم مات کړ، کلـه چې د خوشال بابا ګڼې بوللې مطالعه کوو، نو د قصایدو د نوي رنګ او خوند ترڅنګ مو پرې د غزل مینه هم ماتېږي، سړی فکر کوي

یو اوږد غزل لولي، ځکه چې دده قصیدې داسې ځانګړنه لري، لکه د غزل په شان، چې هر بیت یې یوه مستقله مانا ښندي.

اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري یامانیز اړخ ته:

شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) ګڼي، چې بې له هغه شعر ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر داسې دی، لکه بې روحه جسم او جسم، چې هر څومره ښکلی وي، چې روح ونه لري، ژوند نه شي کولای، خو د فکر تر څنګ شعر پوهان د شعر پر ښکلا هم ډېر ټینګار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر بولي. د شعر ښکلا په رنګینو او لطیفو کلمو، تخیل، عواطفو او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمینېږي او تامینېږي.

ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زیات فکر بارونه د شعر ښکلا ته زیان رسوونکي ګڼي او وایي، چې دا کار د شعر (شعریت) له منځه وړي او کله چې د یوه شعر شعریت له منځه لاړ، هغه خپل هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.

د افغانستان د یوه ادبپوه او کره کتونکي کاندید اکاډیمیسن محمد صدیق روهي له نظره: په (شعر) کې (شعریت) دومره مهم دی، لکه په (سړي) کې (سړیتوب). لکه څنګه چې (سړیتوب) د سړي جوهر دی، دغسې (شعریت) هم د شعر جوهر دی، د روهي صاحب په نظر (د هر ښه فکر بیان شعر نه دی) د ببلګې په توګه هغه وایي: که یو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

کړي، نو ایا هغه به ښه شعر وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روهي صاحب د نظر وروستۍ نتیجه دا ده، چې هر ښه فکر باید شعر ته تر ورداخلېدو وارد مخه ښه صیقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بیا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ییزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټینګار کړی دی.

خوشال بابا د یو ادبپوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو انډول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بیا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلا ییزې هغې یو څه زیات دی او یوه وجه یې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په انډول د فکر د انتقال لپاره زیاته وړتیا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبیعي پېښو انعکاس، ټولنیزې ناخوالې، سیاسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسایل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسایل بیان شوي دي، خو که دا ټول مسایل او پېښې سره پرتله او انډول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زیات په نظر راشي، په حقیقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصایدو اساسي روح دی.

د خوشال په ټوله شاعرۍ، په تېره بيا په قصايدو کې ملتپالنه داسې حيثيت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې يې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورليز (محور) دی او ددې لمريز نظام نورې ټولې سيارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعرۍ او په همدې قصيدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حيثيت لري. د خوشال د قصايدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنيز، عرفاني، اخلاقي او غنايي مسايل، چې په قصايدو کې راغلي بيا هم په يو نه يو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي.

دلته به د خوشال بابا پر ځينو قصيدو او دهغو پر مانيزو خواوو لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلياتو کې لومړۍ ثبت شوې قصيده داده:

ای چې خيال کړې په دنيا
دنيا څه ده بې وفا
که دې يو زمان زړه ښه کا
بيا دې ژر کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

خوشال په دې (۱۲۳) بيتيزه قصيده کې دا نړۍ يوه فاني دنيا ګڼي، چې راحت په کې نه شته او د ده په نظر يوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره يې د لايتناهي هوسونو يوه ټولګه ده، چې هېڅ خړوب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصيده کې د سليمان(ع)، بهرام، جمشيد، سامانيانو، عباسيانو، غزنويانو، سلجوقيانو، دارا، سکندر او نورو نړيوالو شخصيتونو نومونه اخلي، چې يو وخت يې ښه شان او شوکت و، خو د زماني د جبر قانون، له مخې لرې کړل. د خوشال دا قصيده له اخلاقي نصيحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتيجه ورکوي، چې ازل او تقدير ته ورتسليم شي او څه چې په قضا کې ليکل شوي، د بدلون وړ نه دي او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې يوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعي ته د يو ژمن شخص په توګه پر دې باور دی او دده په نظر خوشال او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخليک له (قضا) سره ترلی وګڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکين لپاره داسې يوه اساسي سرچينه ده، چې هېڅ بله مرجع يې بديل کېدلای نه شي.

خوشال د (پوه او ناپوه) ترنامه لاندې په خپله یوه بله اتلس بیتیزه قصیده کې، د پوهې او بصیرت ارزښتمندۍ ته اشاره کوي، پوه او ناپوه شخصیتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې بوللـه کې لوستونکي ته دا ثمره او نتیجه وړاندې کوي، چې (ناپوهي) د انسان لپاره مړینه، ان تر هغې هم بدتره ده. دی په خپله قصیده کې په ډېر ظریفانه ډول د عیسی(ع) معجزې ته اشاره کوي، چې خدای(ج) عیسی(ع) ته دومره واک و ځواک ورکړی و، چې پخپله امسا به یې مړي راژوندي کول، خوشال بابا وایي، چې عیسی(ع) خو ډېر مړي راژوندي کړل، خو ددې مثال مورږ نه دی لیدلی، چې کوم (ناپوه) یا نادان یې (عالم) کړی وي. په دې قصیده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت او اهمیت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش دارو یا ((آب حیات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او یا هم تر هغه بدتره ده:

که دروغ کړي که رښتیا
هر څه ښه دي د دانا
مړه یې پاخول له ګوره
نابینا یې کړل بینا

یـــو نـــادان یـــې دانـــا نـــه کـــړ
پـــه درســـت عمـــر مســـیحا.

لکه څنګه چې پوهېږو ، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه وي او لـه هغـو څخـه اغېـزمن کېـږي. پـر (۱۰۹۷هـ ق) کـال د پښـتونخوا پـر زیـاترو سیمو ، یـوه لویـه وبـا خـوره شـوه، لـومړی وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباه کړل، پـه دې نـاروغۍ کـې د خوشـال یـو زوی (بخـت نـاک) او د هغـه مـور هـم وفات شول او همدارنګه د خوشـال یـو لسـمی، چې د قـرآن کـریم حـافظ هـم و ، د دې نـاروغۍ لـه کبلـه د یـوه لېـوني شـوي سـپي د دارلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې لـه دکنـه تر کابله ټوله سیمه یې وځپله، خوشال بابـا همـدا پېښـه پـه (۲۳) بیتیـزه قصـیده کـې پـه ډېر درد او سـوز رانغـارلې او پـه همـدې قصیده کې یې خوندي کړې ده:

د غـــــواص د کـــــال وبـــــا
خـــدای یـــې مـــه راولـــه بیـــا
اکورخېـــل مـــې پـــه کـــې ومـــړل

لـــوی هلـــک مـــرد و نســـا
پـــه لکونـــو عـــالم ومـــړ
چـــې ښـــارونه شـــول صـــحرا
کـــال حصـــغ شـــو وبـــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتـــه شـــا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ ق) کال کېږي او (حصغ) (۱۰۹۸) کال کېږي، يانې دې وبا يو کال دوام کړی و.

خوشال د خپلو ګڼو نورو ځانګړنو ترڅنګ دا ځانګړنه هم لري، چې دی يو ښه بشرپوه او ټبرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنيز چاپېريالیز شالید ډېر مهم دی، خو خوشال بابا د دې ځانګړنو ترڅنګ د انسان د شخصيت په پېژندنه کې د هغه ارثيت يا اصل او کورنی عنصر ډېر مهم ګڼي، سره له دې چې ځينې بشرپوهان د انسان په وده او د شخصيت په ټاکنه کې محيط يا چاپېريال اساسي عنصر ګڼي، ارثيت ته ډېر اهميت نه ورکوي، خو ځينې اروا پوهان بيا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصيت وده د مور په رحم کې د هغه د نطفې له تشکل سره سمه پيلېږي او د مور او پلار جنټيک، اروايي او نور ټولنيز خصوصيتونه مستقيماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

خوشال بابا وايي: د هغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي، له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چې يو ځل ښېګڼه ووينې له چا
په يوه يې شل بدې کړه تر شا
له کمذات سره ياري اشنايي مه کړه
له کمذاته به بيا نه مومي وفا
چې د سپي په پيو لوی کا څوک ورغومی
لکه سپی هسې ورغومی کا غپا
په ويل ښېيل به هېڅکله ښه نه شي
چې بد بخت له موره پلاره شي پيدا.

خوشال په خپلو قصايدو کې د انسان پر ذاتي پېژندنې سربېره، ګڼو عرفاني، شرعي او نورو مسايلو ته اشاره کړې او هغه يې په خپلو بوللو کې رانغاړلي دي، خوشال د دنيا بې وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه سفر له دې دنيا
په تحقيق دی په ربښتيا
که څه زر کاله پايېږې

هـــم دې نـــه ويـــنم احيـــا
د خوشـال ژونـدون پـه خـداى دى
نـــه شـــهباز ده نـــه يحيـــا.

خوشال د اسلامي شرعي لارښوونو د يوه پلوي شخص په توګه خپل مذهبي احساسات په څرګندو الفاظو، قصايدو ته ورداخل کړي دي، وايي:

دا همـــه واړه د شـــرعې خـــدمتګار دي
محتسـب، قاضـي، مفتـي، مـلا خطيـب
پـه جهـان کـې بـل رقيـب د شـرعې نـه شـته
کـه رقيـب دى يـو شـيطان يـې دى رقيـب
رنـځ، زحمـت دې خـداى ور نـه کانـدي
خوشـــــــــــــــــــاله!
ګڼـه کـړه دارو د شـرعې پـه طبيـب.

خوشال د اسلامي شرعې ترڅنګ ګڼ نور نصيحتونه او پندونه هم په خپلو قصيدو کې ځاى کړي او د پيغمبر حضرت محمد(ص) په ستاينه کې يې هم يوه (۱۹) بيتيزه قصيده ويلې ده. هغه د خپلو نصيحتونو په لړ کې وايي:

درتـــه وښـــيم کيميـــا د ســـعادت
لـــه بـــدانو ســـره مـــه کـــوه صـــحبت
د نمانځـــه تـــر قضـــا ګرانـــه دا قضـــا ده
چـــې قضـــا شـــي د څلـــورو مصـــلحت
چې جامه يې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدايـه ! ورکړې و خوشال هسې رحلت.

خان زمونږ د پيغمبر حضرت محمد (ص) د ستاينې په باب وايي:

د خدای عرفـان چې وشو پـه عرفـان د محمـد
پـــاک دی محمـــد پـــاک دی ســـبحان د محمـــد
ډېـــر خلـــک پيـــدا دي انبيـــا کـــه اوليـــا دي
نـه شـته پـه خلقـت کـې پـه بـل شـان د محمـد
دا جهـان هغـه جهـان کـه واړه سـره يـو کـړې
لا تـــر دا نـــه لـــوی دی بـــل جهـــان د محمـــد.

د خوشال په بوللو کې د ګڼو افاقي مفاهيمو تر څنګ له خپلو زامنو ښزاري، ګڼ کورنۍ مسايل، د ځان پېژندګلوي او ځينې

نور ذاتي مسايل هم ځای شوي دي، خو د خوشال د قصايدو درنه مانيزه برخه هماغه د ده او دده دملګرو د سياسي، پوځي او ملي مبارزو نچوړ دی، چې ببلابېلو قصيدو ته يې لاره پيدا کړې او په هغو کې انځور شوي دي.

ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه ګيله) نومېږي، چې ټول (شپږ څلو ښت) بيتونه لري او په دې مطلع پيلېږي:

بيا له کومه را پيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو ګلزار

دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړی د طبيعت په ستاينه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعګانې راسپړي او د هغو څرګندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کا په خپل ښکار
سپينې تورې يې ګلګونې کړې په وينو
په اهار کې شګفته شو لاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرګ يې مه واى
هېڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

د خیبر دره یې سره کړله په وینو
په کړپه یې هم روان کړ دندو کار.

خوشال په دې قصیده کې د خیبر په دره کې د تاترې د تاریخي جګړې، چې څلوېښت زره مغول په کې تباه شول، انځور کښلی او همدارنګه د (کړپې) جګړه، چې پښتنو توریالیو په کې خپله اتلولي او مېړانه څرګنده کړه. دغه راز په دې قصیده کې د تاترې پر جنګ سربېره، د (دوابه)، (د نوښار د کوټ)، (ګنداب)، (خاپښ) او نورو جنګونو یادونه شوې او د هغو د اتلانو یادون په کې راغلی دی، دا قصیده په حقیقت کې یوه حماسه او ویاړنه ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنګونو یادونه او ستاینه کوي او ددې ستاینو ترڅنګ د پښتنو ځینو نیمګړتیاوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی یادونه کوي:

اول جنګ د لوړې شا د تهتړو و
چې څلوېښت زره مغول شول تار په تار
خویندې لونه یې په بند د پښتنو شوې
اس اوښان هاتیان ولجه کتار کتار
دویم جنګ میرحسیني و په دو آب کې

چې يې وټکېده سر لکه د مار
بيا له پسه د نوښار کوټ جنګ و
چې مې وکښښ تر مغولو خپل خمار
بيا له پسه جسونت سنګه، شجاعت خان و
چې ايمل يې په ګنداب ويوست د مار
شپږم جنګ مکرم خان شمشېر خان دواړه
چې ايمل کړل په خاپښ کې تار په تار
چې زما په ياد دي لوی جنګونه دادي
د هلکو په هر لوري نه شته شمار.

په دې قصيده کې خوشال د پښتنو د اتلولیو تر څنګ د اورنګزېب د مکر و فريب، ظلم او ستم انځور هم کښلی دی او وايي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه يې خپل پلار هم بنديي کړی و. خوشال خان په دې قصيده کې د پښتنو نيمګړتياوو ته هم ګوته نيسي او د خلاصون لارې چارې هم په ګوته کوي:

په داهسې وخت چې وخت د نام و ننګ دی
دا بې ننګه پښتانه کا څه رفتار

پښتانه چې نور څه فکر کا ناپوه دي
بې د توري خلاصی نه شته په بل کار
تر مغولو پښتانه په توره نښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار
اولسونه چې سند وبلله وکا
بادشاهان ورته سجود کاندي اختیار
همېشه به په جهان کې ژوندون نه وي
د خوشال ختک به پاتې شي یادګار.

خوشال د ټولنیزو او سیاسي مسایلو ترڅنګ د شعر په باب هم څو قصیدې لیکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته یې راورساوه، په دې باب یې څرګندونې کړي. لومړۍ قصیده یې (۲۵) بیتونه لري او د ځینو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي موقف یادونه هم په کې شوې ده:

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
مدعي د توري شپې اور اور کې و
د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

د ميرزا د ډيوان مې وماندې په ګوډې
مسخره مې ارزاني خپشکي زمند کړ
دروبزه مې له مخزنه سره ونغړ
پير روښان مې ياوه ګوی سره مانند کړ
که دولت و ، که واصل و ، که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
قتلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډيو چې چا شخوند کړ
په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شپراز او د خجند کړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دويمه قصيده کې، چې (۱۳۸) بيتونه لري، نه يوازې په پښتو شعر کې د خپل درېځ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصيدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو يادونه هم کوي، دغه راز خوشال په دې قصيده کې د شعر د ماهيت، تعريف او ارزښتمندۍ په باب هم خورا تفصيلي څرګندونې کړې دي او دا قصيده په حقيقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله د يوه لوی شاعر يو ښه تېزس او لارښود ګڼل کېږي. د شعر په برخه کې دا قصيده ځکه زيات ارزښت لري، چې خپله د يوه لوی شاعر او

یوه لوی ادبپوه او شعر پوه له خوا لیکل شوې او وړاندې شوې ده:

زه د شعر په کار هېڅ نه یم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر رابرسېر شي
ناګهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ورشي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هر یوه وړ سترګې د کنګال
د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

که مورږ د خوشال د قصیدو معنوي اړخونه تحلیل او تجزیه کړو، نو دا خبره به راته لا ښه څرګنده شي، چې دا قصیدې په حقیقت کې د مانا (کانونه) دي، چې ببلابېل او رنګارنګ غمي په کې تر سترګو کېږي، د خوشال د قصایدو څېړنه خورا زیات کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر یوه قصیده یې هم کېدی شي کتاب او کتابونه ولیکل شي، خو که په لنډیز سره د خوشال د

قصيدو مانيزو خواوو ته اشاره کوو ، نو ويلای شو چې په دې قصيدو کې عرفاني، ټولنيز، سياسي، پوځي، ذاتي، اروايي، ديني او نور رنګارنګ مسايل تحليل شوي او مطرح شوي او لوستونکي ته يوه مثبته نتيجه په مخ کې اينښودل شوې ده. د خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره لويه موضوع يې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او لوستونکي ته يې وړاندې کړې ده، يانې دا چې د موضوع کوچ او غوړ يې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب داسې يو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و ، چې ((بحر يې په کوزه کې را ايسارولای شو)).

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولې دي، ترهغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نومورې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نومورې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال ببرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نومورې څانګه کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالیتوب دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پوړی ته رسېدلی دی، پر استادی سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلپ)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پښتو رکې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استادیون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې ښاغلي لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیاد جرګې د غړو له خوا د ښاغلي لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه ییې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نومورې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په ټبرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، رادیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زوروا کي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپاروي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تبر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینبودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پښتو کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د ببلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په بنه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړی شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷

- د استاد الفت نثري کلیات د استاد الفت نثرونه دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق ننګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستارتره کي اثر دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپري اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یوندی یوندی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- دپنټاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- ببړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلیچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9

د خپرونو لړ: (۲۶)